LEV NİKOLAYEVİÇ

TOLSTOY

İvan İlyiç'in Ölümü

ÇEVİREN
Ergin Altay

NADINE GORDIMER'IN ÖNSÖZÜ VE
JEROME DONNELLY'NİN SONSÖZÜYLE

İLETİŞİM KLASİKLERİ

iletişim

LEV NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY

İvan İlyiç'in Ölümü

İletişim Yayınları, Dünya Klasikleri, 2005-2012 (5 baskı)
© 2005 İletişim Yayıncılık A. Ş.

Смертъ Ивана Ильича
© Önsöz: 2005, Nadine Gordimer
Akçalı Telif Ajansı aracılığıyla AP Watt Ltd.'den alınmıştır.
© Sonsöz: 2013, Jerome Donnelly, "Tolstoy's *The Death of Ivan Ilych*: Satire, Religion, and the Criticism of Denial".

İletişim Yayınları 1111 • İletişim Klasikleri 20
ISBN-13: 978-975-05-1532-3
© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2014, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
YAYINA HAZIRLAYANLAR Bahar Siber, Güneş Akkor, Emrah Serdan
KAPAK Suat Aysu
KAPAK RESMİ Klavdiy Lebedev, 1900
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Beyza Altay
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

LEV NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY

İvan İlyiç'in Ölümü

Смертъ Ивана Ильича

RUSÇADAN ÇEVİREN *Ergin Altay*

NADINE GORDIMER'IN ÖNSÖZÜ VE
JEROME DONNELLY'NİN SONSÖZÜYLE

iletişim

LEV NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY 9 Eylül 1828'de Moskova yakınlarında bulunan Tula'daki Yasnaya Polyana Malikanesi'nde zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. İki yaşında annesini, dokuz yaşında babasını kaybetti ve akrabaları tarafından yetiştirildi. 1844'te Kazan Üniversitesi'ne girdi fakat resmî eğitime duyduğu tepkiyle 1847'de Yasnaya Polyana'ya geri dönerek kendi kendisini yetiştirmeye karar verdi. 1852'de orduya katıldı ve burada boş zamanlarında yazmaya başladı. 1857'ye kadar *Çocukluk, İlk Gençlik* ve *Gençlik* adlarında üç ciltlik otobiyografik romanını tamamladı. 1854'te Kırım Savaşı'na katılan Tolstoy, buradaki tecrübelerinden yola çıkarak *Sivastopol*'ü kaleme aldı. 1857'de Fransa, İtalya ve İsviçre'yi kapsayan ilk Avrupa seyahatine çıktı ve eğitim kurumlarıyla ilgili bilgi topladı. Rusya'ya dönüşünde köylü çocuklar için bir okul açtı. 1859'da *Aile Mutluluğu* adlı romanını yazdı. 1860'ta tekrar Avrupa gezisine çıktı ve Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'da eğitim kurumlarıyla ilgili araştırmasını derinleştirdi. Bu dönemde kendine ait ahlâk felsefesi de biçimlenmeye başlamıştı. 1862'de Sofya Andreyevna Behrs'le evlendi. 1863'te yazmaya başladığı ve başyapıtı olarak kabul edilen *Savaş ve Barış*'ı 1869'da tamamladı. Romanın başarısından cesaretle, 1873 ila 1877 arasında ikinci büyük romanı *Anna Karenina*'yı yazdı. 1880'den itibaren devlete ve kiliseye ağır eleştiriler yönelteceği kitaplar yazmaya başladı ve Tolstoyculuk düşüncesinin yapıtaşlarını oluşturdu. 1886'da *İvan İlyiç'in Ölümü*'nü, 1889'da *Kroyçer Sonat*'ı yayımladı. 1895'te *Efendi ile Uşağı*'nı yazdı. Aynı yıl Kilise'ye ağır eleştiriler yönelttiği son büyük romanı *Diriliş*'i yazmaya başladı; 1899'da yayımlanan roman, Rus Ortodoks Kilisesi'nden afaroz edilmesine sebep oldu. Son romanı *Hacı Murat*'ı 1896'da yazmaya başladı; 1904'te tamamlayacağı eser, ancak ölümünden sonra yayımlanacaktı. Tolstoy 1900'den sonra zamanının çoğunu din, toplum, ahlâk, sanat konularındaki görüşlerini anlatan yazılar yazmaya ayırdı. Bu dönemde, yazar kimliğinin yanı sıra ruhanî ve ahlâkî bir lider olarak da ün saldı. Hayatı ile fikirleri arasında tutarlılık sağlamak amacıyla, giderek daha sade bir yaşam sürmeye başladı. Önce içkiyi ve tütünü bırakıp köylüler gibi giyinmeye başladı, ardından ölümünden sonra mal varlığını köylülere bırakmaya karar verdi. Mülkiyet konusundaki radikal fikirleri nedeniyle ailesiyle, özellikle de karısıyla arası açıldı. Bu anlaşmazlık, son yıllarını gitgide artan bir psikolojik sıkıntı içinde geçirmesine sebep oldu. 1910 sonbaharında içinde bulunduğu şartlara daha fazla dayanamayarak küçük kızını ve doktorunu yanına alıp evi terk etti ve bir süre sonra, 20 Kasım'da Astapovo'da zatürreden öldü. Cenazesi iki gün sonra, binlerce kişinin katıldığı bir törenle Yasnaya Polyana'da defnedildi.

İÇİNDEKİLER

ROMANA DAİR GÖRSELLER *7*

KRONOLOJİ *11*

ÖNSÖZ
İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ / NADINE GORDIMER *29*

İvan İlyiç'in Ölümü

SONSÖZ
***İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ*:**
HİCİV, DİN VE İNKÂR ÇÖZÜMLEMESİ /
JEROME DONNELLY *119*

Стр. Дмитриевскому
Дворянину на память
от автора

СМЕРТЬ ИВАНА ИЛЬИЧА.

ПОВѢСТЬ

1897.
30 сентября

Л. Н. ТОЛСТОГО.

Изданіе С. Петербургскаго Комитета Грамотности, состоящаго
при ИМПЕРАТОРСКОМЪ Вольномъ Экономическомъ Обществѣ.

С. ПЕТЕРБУРГЪ.
Типографія С. Добродѣева, Коломенская ул., д. № 14.
1895.

Ivan İlyiç'in Ölümü'nün 1895 tarihli baskısının ilk sayfası.

Ilya Repin'in roman için yaptığı karakalem çizim (1893).

M. Şheglov'un roman için yaptığı karakalem çizim (1914).

Romandan esinlenerek hazırlanan kartpostal (1905).

KRONOLOJİ

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1828	Lev Nikolayeviç Tolstoy, 28 Ağustos günü Rusya'nın Tula bölgesinde ailesinin Yasnaya Polyana adlı mülkünde dünyaya geldi. 1812'de Napolyon'un ordularıyla savaşmış Kont Nikolay İlyiç Tolstoy'un beş çocuğundan dördüncüsüydü.	
1829		– Johann Wolfgang von Goethe'nin *Faust* oyunu ilk kez sahnelendi. – Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaş, Edirne Antlaşması ile sona erdi. Yunanistan bağımsızlığını kazandı. – Sir Robert Peel, ilk modern polis teşkilâtı olan Metropolitan Polis Servisi'ni kurdu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1830	Annesi Kontes Mariya Tolstaya, doğum sırasında öldü. Kont Nikolay'ın uzak akrabası Tatyana Aleksandrovna Yergolskaya çocukları yetiştirme ve evi çekip çevirme görevlerini üstlendi.	– X. Charles'ın sürgüne gitmesiyle Fransa'da Temmuz Devrimi oldu ve yeniden kurulan parlamento, Louis-Philippe'i başa getirdi. – Hollanda Birleşik Krallığı'nda ayaklanma sonrası bağımsız Belçika devleti kuruldu. – Stendhal, *Kırmızı ve Siyah*'ı yazdı. – Ahir Zaman Azizleri Kilisesi kuruldu. – Fransa'da dikiş makinesi icat edildi.
1831		– Osmanlı İmparatorluğu'nun Hersek Sancağı'nda ayaklanma oldu. İki yıl sürecek Osmanlı-Mısır Savaşları başladı. – 22 yaşındaki Charles Darwin, gönüllü bir doğabilimci olarak *HMS Beagle* gemisiyle Güney Amerika, Yeni Zelanda ve Avustralya'ya gitti. – Amerika'da Cyrus McCormick mekanik biçerdöveri icat etti. – I. Leopold, Belçika kralı oldu.
1832		– Mısır bağımsızlığını ilan etti. – Aleksandr Puşkin *Evgeni Onegin*'i, Goethe *Faust*'un ikinci bölümünü, Nikolay Gogol *Dikanka Yakınları'nda Bir Köyde Akşamlar*'ı yazdı.
1833		– Carl von Clausewitz'in *Vom Kriege* (*Savaş Üzerine*) kitabı ölümünden iki yıl sonra yayımlandı. Clausewitz'in benimsenen fikirleri arasında, şiddete verilebilecek tek mantıklı tepkinin şiddet olduğu ve savaşın siyasi amaçlara ulaşmak için meşru bir eylem olduğu vardı. – Honoré de Balzac, *Eugénie Grandet*'yi yazdı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1834		– İspanya'da VII. Ferdinand'ın eşi Ana Kraliçe Maria Christina, Engizisyon'u resmen sona erdirdi. – Puşkin, "Bronz Süvari" şiirini yazdı.
1835		– Britanya'da aşı zorunlu hale getirildi. – Fırat ve Dicle nehirlerinde buhar gemileri seyahat etmeye başladı. – Balzac, *Goriot Baba* romanını yazdı.
1836	Tolstoy ailesi Moskova'ya taşındı.	– Papa XVI. Gregorius, papalık devletlerinde demiryolunu yasakladı. – Connecticut eyaletinde Samuel Colt, altıpatlar tabancayı icat etti.
1837	Kont Nikolay öldü. Kardeşi Kontes Aleksandra Osten Saken çocukların vasisi oldu.	– Amerika Birleşik Devletleri, Teksas'ı bağımsız bir devlet olarak kabul etti. – Sam Morse, telgrafın patentini aldı. – Charles Dickens, *Oliver Twist* romanını yazdı. – Aleksandr Puşkin öldü. – Kraliçe Victoria'nın tahta çıkmasıyla Britanya İmparatorluğu'nun yükselişiyle birlikte anılan Victoria Dönemi başladı.
1839		– Belçika Krallığı resmen kuruldu. – Mısır, Osmanlı'yı Nusaybin'de yendi. – Stendhal, *Parma Manastırı*'nı yazdı. – İngiltere ve Çin arasında Afyon Savaşları'nın ilki patlak verdi. – Fransa, Teksas'ı Meksika'dan bağımsız olarak kabul eden ilk Fransız devleti oldu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1840		– Yeni Zelanda devleti kuruldu, Yukarı ve Aşağı Kanada bölgeleri birleşti. – Justus Liebig'in bilimi çiftçiliğe uygulama yöntemleriyle Sanayi Devrimi tarım alanında başladı. – Mikhail Lermontov *Zamanımızın Bir Kahramanı*'nı yazdı. Edward William Lane *Binbir Gece Masalları*'nı İngilizceye çevirdi.
1842		– Nanking Antlaşması'yla Hong Kong İngiltere'ye devredildi. – Gogol *Ölü Canlar*'ı yazdı. – Anestezi ilk defa kullanıldı. – Ruslar Kuzey California'da Fort Ross'tan, İngilizler Afganistan'dan çekildiler.
1843		– Charles Dickens'ın "Bir Noel Şarkısı" ve Edgar Allan Poe'nun "Gammaz Yürek" hikâyeleri ilk kez yayımlandı. – Amerikalı Charles Thurber daktiloyu icat etti.
1844	Tolstoy'un resmî eğitimi, Kazan Üniversitesi'ne girmesiyle başladı. Önce Türk-Arap edebiyatı, sonra hukuk okumaya heves etti. Parlak bir öğrenci değildi, ama eğitimi sırasında on iki dil öğrendi.	Charles Dickens *Martin Chuzzlewit*'i, Alexandre Dumas *Üç Silahşörler*'i yazdı.
1845		İrlanda'yı vuran Büyük Kıtlık sonrası, İrlanda diyasporası Amerika'ya göçlere başladı.
1846		– Rus yönetimi altındaki Lehler, Krakov'da ayaklandılar. Avusturya ve Rus askerleri şehre girdiler ve Avusturya, şehri topraklarına kattı. – Fyodor Dostoyevski *Öteki* ve *İnsancıklar*'ı yayımladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1847	Kazan Üniversitesi'nden mezun olamadan ayrıldı. Yasnaya Polyana'nın başına geçti, ancak devraldığı evin işlerine vakit ayırmak yerine St. Petersburg'a ve Moskova'ya yaptığı sürekli ziyaretlerde kumara alıştı.	– Almanya ve Fransa'da monarşinin baskısından kaçan işçi sınıfı temsilcileri Londra'da toplandılar ve 2 Haziran'da isimlerini Komünist olarak değiştirdiler, sloganlarını "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" olarak belirlediler. – Brontë kardeşler *Jane Eyre*, *Uğultulu Tepeler* ve *Agnes Grey*'i yayımladı.
1848		– Dostoyevski *Netoçka Nazanova*'yı, Karl Marx *Komünist Manifesto*'yu yazdı. – Avrupa'da 1848 Devrimleri patlak verdi. – İsviçre'de iç savaş sona erdi ve federal devlet kuruldu. – Orta California'da "altına hücum" başladı.
1849	Kamu hizmetine girmek için hukuk sınavlarına gireceği St. Petersburg'a taşındı; kumar borçlarını karşılamak için Yasnaya Polyana'dan toprak satmaya başladı.	– Hindistan'da ikinci bir Sikh ayaklanması İngilizler tarafından bastırıldı. – Karl Marx Paris'ten kovuldu ve Londra'ya yerleşti. – Kancalı iğne ve gaz maskesi icat edildi.
1850	Tolstoy Moskova'ya taşındı, kumar borçlarıysa tırmanmaktaydı.	– Küçük Buz Çağı bu yıl bitti. – Prusya'da köylülerin kazandığı özgürlükler muhafaza edildi, verilen kararla 640 bin çiftçi özgür tarıma başladı. – Çin'de Taiping Ayaklanması yüzyılın en kanlı isyanı oldu; 20 milyon kişi bu olaylar sonucu öldü. – İngiliz gemilerinin yüzde beşi bu tarihte buharla çalışmaktaydı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1851	Kafkas Ordusu'ndaki ağabeyi Nikolay'ın Yasnaya Polyana'yı ziyaret etmesini fırsat bilerek teğmen sıfatıyla Rusya'nın güneyine seyahat etti.	– Binlerce insan Avustralya'da altına hücum etti. Nüfusu kırk binleri bulan çadır kentler kuruldu, yiyecek ihtiyacı Avustralya'da ekonomiyi canlandırdı. – İlk dünya fuarı olan Kristal Saray Fuarı Londra'da yapıldı. – Bonapart'ın yeğeni Louis Napolyon, bir darbeyle Fransa'da hükümeti devirdi. – Herman Melville, *Moby Dick*'i yazdı.
1852	Astsubay olarak Kafkasya'daki topçu bataryalarından birine gönderildi, ve otobiyografik üçlemesinin ilk kısmı olan *Çocukluk*'u pek çok eserinin yayımlanacağı *Sovremennik* (Çağdaş) dergisi için yazmaya başladı.	– Burma'ya gelen İngilizler, Hindistan'dan getirdikleri afyonu buraya satmaya başladı. – Birleşik Devletler'de Francis Wolle kese kâğıdı makinesini icat etti. – Louis Napolyon muhafazakârların desteğini toplayarak parlamentoyu lağvetti ve diktatörlüğünü ilan etti.
1853		– ABD Deniz Kuvvetleri Tuğamirali Matthew C. Perry, Japon başkenti Edo'yu gemileriyle topa tutmakla tehdit ederek, şehri ticarete açmalarını emretti. – Çar I. Nikolay, Osmanlı topraklarındaki Ortodoks Hıristiyanların haklarının korunması gerekçesiyle Osmanlı'ya savaş açtı. Kırım Harbi patlak verdi; Fransa ve İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer aldı. – Louis Napolyon, kendini İmparator III. Napolyon olarak ilan etti. Fransa, İkinci İmparatorluk adını aldı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1854	İlk kitabın gördüğü beğeniden sonra ikinci kısmı olan *İlkgençlik*'i yazdı. Bu sırada patlak vermiş olan Kırım Savaşı'nda Eflak'a gönderildi, Sivastopol Kuşatması sırasında İngiliz, Fransız ve Osmanlı ordularına karşı savaştı.	– Londra'da, bugün Big Ben adıyla bilinen saat kulesinin yapımı tamamlandı. Şehirleşmede ve sanayileşmede yeni bir çağa girildi. – Balaklava Muharebesi yapıldı. Sivastopol Kuşatması sonucu şehir İngilizlerin eline geçti.
1855	Ordudan ayrıldı, bu sırada kardeşi Dmitri'nin hastalandığını öğrendi. Yazarken savaş tecrübelerinden faydalandığı *Sivastopol Serisi*'ni yayımladı.	Chicago, Birleşik Devletler'deki en kapsamlı kanalizasyon sisteminin yapımına başladı.
1856	Kardeşi Dmitri öldü.	– Çar I. Nikolay'ın ölümünden sonra II. Aleksandr İngiltere ve Fransa'yla ateşkes yaptı. Kırım Harbi'nde hezimete uğrayan Rusya'da şiddetli bir reform başladı. – Gustave Flaubert, *Madam Bovary*'yi yazdı. – Louis Pasteur, pastörizasyonu icat etti.
1857	Otobiyografik üçlemesinin son kitabı *Gençlik*'i yazdı.	– Aleksandr Ivanov, yirmi yıl boyunca üzerinde çalıştığı "İsa'nın Halka Görünmesi" adlı başyapıtını tamamladı. Resim, Rus sanatında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. – Beş yıldır New York'ta yaşayan Giuseppe Garibaldi, İtalya'nın birleşmesini savunan İtalyan Ulusal Birliği'ni kurdu. – Hint Ayaklanması sonucu Britanya İmparatorluğu, yönetimi Doğu Hindistan Şirketi'nden devraldı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1859	Yasnaya Polyana'da topraklarında çalışan *mujik*leri eğitmek için bir okul açtı, ama okul başarısız oldu. Evli bir kadınla yaşadığı ilişkiden ilk oğlu Timothy dünyaya geldi. *Aile Mutluluğu*'nu yazdı.	– Süveyş Kanalı'nın yapımına başlandı. – Birleşik Devletler'de, kuzey Pennsylvania'da ilk petrol kuyusu kazıldı. – Charles Darwin *Türlerin Kökeni*'ni yayımladı. – Charles Dickens *İki Şehrin Hikâyesi*'ni, İvan Gonçarov *Oblomov*'u yazdı.
1860	Temmuz ayında Avrupa seyahatine çıktı ve Dresden'den Marsilya'ya geçti. Bu seyahati sırasında gördüğü ağabeyi Nikolay, Dmitri gibi veremden öldü. Tolstoy, Marsilya, Nice, Floransa, Napoli, Roma, Paris, Londra ve Brüksel şehirlerine uğradıktan sonra Varşova üzerinden ülkesine geri döndü. Bu sırada *Çocukluk* kitabı İngilizceye çevrilmiş ve Tolstoy dünyaca ünlü bir yazar olmuştu.	– Rus entelektüellerinden, Batı'da "popülizm" adıyla bilinen *narodnichestvo* akımını benimseyenler oldu. – Britanya'da Yahudilere oy hakkı tanındı.
1861		– II. Aleksandr serfliği feshetti. – Abraham Lincoln, ABD Başkanı oldu. Dolaylı ya da dolaysız olarak köleliğe dokunmayacağını söylese de güney eyaletler ayrılıkçı bir siyaset izlediler. Bunun sonucu olarak 1865'e kadar sürecek iç savaş başladı.
1862	Otuz dört yaşındaki Tolstoy, on yedi yaşındaki Sofya Andreyevna Behrs ile evlendi.	– Alman devletlerinin en büyüğü olan Prusya'da Otto von Bismarck başbakan atandıktan sonra meclisi dağıttı ve kralın yetkisinin üstünde bir güç tanımadığını açıkladı. – Victor Hugo *Sefiller*'i yayımladı. Kitap on cilt halinde yayımlandı, Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da çok satan bir kitap oldu. İvan Turgenyev *Babalar ve Oğullar*'ı yazdı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1862		– St. Petersburg ve Moskova'da konservatuarlar açıldı. – Birleşik Devletler'de ilk banknot basıldı.
1863	Sofya'yla evliliğinden olan ilk oğlu Sergey Lvoviç Tolstoy doğdu. Kısa romanı *Kazaklar*'ı yazdı. *Savaş ve Barış*'ı yazmaya başladı. Polonya'da Ocak Ayaklanması oldu.	– Başkan Lincoln Özgürlük Bildirgesi'ni kanun haline getirdi. – İç savaş yüzünden pamuğa ulaşımı kopan Rusya, ordularını pamuk yetiştirilmeye müsait toprakların olduğu Orta Asya'ya gönderdi. – Londra metrosunun ilk kısmı halka açıldı. – Hollanda yönetimindeki Endonezya'da kölelik sona erdi.
1864	Kızı Tatyana Lvovna dünyaya geldi.	Fyodor Dostoyevski *Yeraltından Notlar*'ı yazdı.
1865		– ABD'de iç savaş, General Robert E. Lee ve subaylarının kılıçlarını teslim etmesiyle sona erdi. Başkan Lincoln suikaste uğradı. – Rusya, Taşkent'i işgal etti.
1866	İlya Lvoviç dünyaya geldi.	– Bir Rus öğrenci Çar II. Aleksandr'a suikast girişiminde bulundu. Devlet tüm öğrencilere karşı baskıcı bir politika uygulamaya başladı; Eğitim Bakanlığı üniversitelerin kontrolünü üstlenerek sıkı yönetime başladı. – İlk okyanuslararası telgraf başarıyla çekildi. – Fyodor Dostoyevski, *Suç ve Ceza*'yı yazdı.
1867	*Savaş ve Barış*'ın ilk iki kısmı *1805 Yılı* adıyla kitap halinde çıktı.	– Çar II. Aleksandr, Alaska'yı Birleşik Devletler'e sattı. – Jesse James'in çetesi Savannah, Missouri'de bir banka soygunu yaptı, bir kişiyi öldürdü. – İsveç'te Alfred Nobel dinamiti keşfetti.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1867		– Viyana'da Johann Strauss'un "Güzel Mavi Tuna" eseri ilk defa seslendirildi.
1868		Küba ve İspanya arasında On Yıl Savaşları başladı.
1869	*Savaş ve Barış* altıncı ve son cildiyle birlikte tamamlandı. Bu yıl Sofya'dan Leo adında ikinci bir oğlu oldu.	– Akdeniz'le Kızıldeniz'i bağlayan Süveyş Kanalı açıldı. – Dostoyevski *Budala*'yı, Flaubert *Duygusal Eğitim*'i yazdı.
1870		Fransa-Prusya Savaşı sonucu Almanya, arkasından İtalya birleşti.
1871	İkinci kızı Marya, bu yıl dünyaya geldi.	– Bessemer ve Thomas Çeliği'nin icadıyla İkinci Sanayi Devrimi başladı. – Fransız güçleri Paris Komünü'ne girdi ve sayıları 30 bini bulan "komüncü" ve Paris vatandaşını idam etti. – Henry Morton Stanley, Tanganika Gölü kıyılarında Dr. David Livingstone'u buldu.
1872	Bu yıl doğan Petra, on sekiz aylıkken öldü.	Dostoyevski *Cinler*'i yazdı.
1873	Tolstoy, *Anna Karenina*'yı yazmaya başladı.	– Rus devleti İsviçre'ye gönderdiği öğrencilerini geri çağırdı. Geri dönen öğrenciler, toplumda devrim yaratacağını düşündükleri Narodnik/Halkın Dostları hareketini kurdular. – Ressam Ilya Repin, "Volga'da Sal Çekicileri"ni tamamladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1874	Oğlu Nikolay haziran ayında dünyaya geldi, fakat ertesi sene öldü.	– *Société anonyme coopérative des artistes peintres, sculpteurs et graveurs* ya da bugün bildiğimiz adıyla Empresyonistler, fotoğrafçı Nadar'ın stüdyosunda ilk sergilerini düzenlediler. – Doğu Hindistan Şirketi lağvedildi. – Modest Musorgski'nin operası *Boris Godunov* ilk kez St. Petersburg'da sahnelendi.
1875	Üçüncü kızı prematüre olarak doğdu, fazla yaşamadı.	Kanada'da ampul icat edildi. Thomas Edison patentini satın aldı.
1876		– Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki ayaklanma Bulgaristan'a sıçradı. Abdülaziz Genç Osmanlılarca tahttan indirildi. Yerine geçen V. Murat'ın akli dengesi bozulunca, Mithat Paşa'ya Kanun-i Esasi'yi ilan edeceğini taahhüt eden II. Abdülhamit tahta geçti. – Kraliçe Victoria, Hindistan İmparatoriçesi oldu. – Richard Wagner'in *Nibelung Yüzüğü* oyunu ilk defa eksiksiz sahnelendi.
1877	1877 Oğlu Andrey dünyaya geldi. *Anna Karenina*'yı tamamladı.	– Thomas Edison gramofonu icat etti. – Rus ordusu, İstanbul'a doğru ilerlemeye başladı.
1878	Elli yaşındaki Tolstoy büyük bir bunalım geçirdikten sonra Hıristiyanlığı benimsedi.	93 Harbi'nin ardından Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında Ayestefanos Antlaşması imzalandı. Avrupa devletleriyle imzalanan Berlin Antlaşması'yla Sırbistan, Karadağ ve Romanya imtiyazlı vilayet haline getirildi. Bulgaristan prensliği kuruldu.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1879		St. Petersburg'da sanayi işçileri ilk büyük grevi düzenledi.
1880	Tolstoyculuğun temel taşlarından olan *İtirafım*'ı kaleme aldı. Bu kitaptan sonra devlete ve kiliseye ağır eleştirilerde bulunacağı kitaplar yazmaya başladı. *İtirafım* dört yıl sonra yasaklanacaktı.	– II. Aleksandr'a gerçekleştirilen bir diğer suikast teşebbüsü yine başarısız oldu. Radikaller çarın sarayındaki yemek odasını havaya uçurdu, on bir kişi öldü, elli altı kişi yaralandı. Çar yemeğe geç kalmıştı. Polis, Narodnaya Volya ("Halkın İradesi") örgütünün pek çok üyesini tutukladı. – Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*'i yazdı.
1881	Altıncı oğlu Aleksis dünyaya geldi.	– Çar II. Aleksandr, Narodnaya Volya mensubu Grinevistski isimli bir öğrencinin bombalı suikasti sonucu öldü. Oğlu ve halefi III. Aleksandr şiddet yanlısı olmayan siyasi eylemcilerle teröristleri bir tuttu, liberal fikirleri savunan yazarları ve yayınevlerini ağır baskıya aldı. – İlk elektrik santralı Godalming, İngiltere'de kuruldu.
1882		– Mısır İngilizler tarafından işgali edildi. – III. Aleksandr, Yahudilerin İsa'yı öldürdüğüne inanıyordu. Rusya İmparatorluğu'nda Yahudileri hedef alan pogromlar başladı. Moskova'dan kovulan Yahudiler, imparatorluktan kaçtılar.
1883	Tolstoy, zengin subay Vladimir Çertkov'la tanıştı. Sonya, kocasının günlüklerini okuma hakkı için bu adamla uzun süre mücadele edecekti.	– Karakatau Yanardağı'nda modern tarihin en büyük patlamalarından biri gerçekleşti. – Robert Louis Stevenson, *Define Adası*'nı yazdı. – Osmanlı sultanı II. Abdülhamit eski sadrazamı Mithat Paşa'yı muhafızlarına boğdurttu. – Karl Marx öldü; John Maynard Keynes ve Benito Mussolini doğdular.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1883		– İstanbul'dan Bağdat'a uzanan Şark Ekspresi demiryolu açıldı.
1884	On birinci kızı Aleksandra doğdu.	Berlin Batı Afrika Konferansı'yla Afrika'da "sözlü işgal" dönemi başladı.
1885		Belçika kralı II. Léopold, Kongo Bağımsız Devleti'ni özel mülkü olarak ilan etti.
1886	Oğlu Aleksis beş yaşında öldü. Tolstoy, *İvan İlyiç'in Ölümü*'nü yazdı.	– Özgürlük Anıtı inşa edildi. – Burma, Kraliçe Victoria'ya doğum günü hediyesi olarak armağan edildi. – Stevenson, *Dr. Jekyll ve Bay Hyde*'ı yazdı. – Karl Benz ilk ticari otomobili sattı; Coca-Cola geliştirildi.
1887		Sir Arthur Conan Doyle'un ilk Sherlock Holmes öyküsü *Kızıl Dosya* yayımlandı.
1888	Son çocuğu İvan dünyaya geldi.	– Alman imparatoru öldükten sonra tahta geçen III. Friedrich doksan dokuz gün hüküm sürdükten sonra gırtlak kanserinden öldü. Kraliçe Victoria'nın liberal fikirli kızı Vicki'nin oğlu II. Wilhelm imparator oldu. – Londra'da zehirli üzümden ölen beş hayat kadını karınları deşilmiş halde bulundu. Cinayetler Karındeşen Jack'e atfedildi. – Brezilya monarşiye karşı ayaklandı, cumhuriyete geçti.
1889	*Kroyçer Sonat*'ı yazdı.	– Paris'te Eyfel Kulesi açıldı. – Vincent Van Gogh, "Yıldızlı Gece" resmini yaptı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1890		– Halkın desteğini almak isteyen II. Wilhelm, Bismarck'ın anti-sosyalist kanunlarını onaylamadı. Bismarck görevinden istifa etti. – İtalya, Eritre'yi topraklarına kattı. – Kumkapı'da Ermenilerin ayaklanmasını devlet kanla bastırdı. – Vincent Van Gogh intihar etti.
1891	Altmış üç yaşındaki Tolstoy, tüm varlığını toprağında çalışan köylülere bırakacağını ilan etti. Ailesinin itirazları üzerine bu fikrinden vazgeçti.	Jön Türkler Cenevre'de toplanarak Abdülhamit'in saltanatının sonunu getirecek bir milliyetçi hareketin tohumlarını attı.
1892		– Rusya'nın yönetimindeki Polonya'da ayaklanan işçilere saldıran yetkililer, kırk altı kişinin ölümüne sebep oldu. – Parmak izi alma uygulaması ilk kez gerçekleştirildi. – Çaykovski'nin *Fındıkkıran Balesi* ilk kez sahnelendi. – George ve Weedon Grossmith, *Önemsiz Bir Adamın Günlüğü*'nü yazdılar.
1893		Yeni Zelanda kadınlara oy hakkı tanıyan ilk ülke oldu.
1894		– III. Aleksandr böbrek hastalığından öldü. En büyük oğlu II. Nikolay 26 yaşında çar oldu. Taç giyme töreninden birkaç gün sonra halka armağanlar verilirken izdiham sonucu yaklaşık bin kişi hayatını kaybetti.
1895	En küçük oğlu İvan öldü. *Efendi ile Uşağı*'nı yazdı ve *Diriliş* üzerine çalışmaya başladı.	– Oscar Wilde mahkeme karşısına çıktı, oyunu *Ciddi Olmanın Önemi* ilk defa sahnelendi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1895		– Joseph Breuer ve Sigmund Freud'un kitabı *Studien über Hysterie* (*Histeri Üzerine Çalışmalar*) ile psikanaliz devri başladı. – Almanya'da Wilhelm Röntgen, röntgen ışınını buldu.
1896	*Hacı Murat*'ı yazmaya başladı. 1904'te tamamlanan kitap ancak ölümünden sonra yayımlanacaktı.	– İstanbul'da Ermeni milliyetçiler Osmanlı Bankası'na saldırdı. Yetkililer şiddetle karşılık verdi ve üç bin Ermeni öldürüldü. – Sudan'da artan Fransız etkisinden rahatsız olan Britanya, Horatio Kitchener'i ordularının başında Sudan'a gönderdi.
1897		– Dreyfus Olayı'nda gerçek casus bulunmasına rağmen, Fransız Ordusu olayı örtbas etti ve Dreyfus'u serbest bırakmadı. – Macar gazeteci Theodor Herzl, Dreyfus Olayı'yla bağlantılı anti-Semitizmden rahatsız olarak Basel'de ilk Siyonist Kongresi'ni topladı.
1898		– Romancı Émile Zola, Genelkurmay Başkanı ve yüksek rütbeli subayları Dreyfus Olayı'ndaki yaklaşımından ötürü kınayan "J'accuse...!" ("Suçluyorum...!") başlıklı yazısını kaleme aldı. İftirayla suçlanan Zola, İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. – H.G. Wells, *Dünyaların Savaşı*'nı yayımladı.
1899	1899 Kiliseye ağır eleştirilerde bulunduğu üçüncü ve son büyük romanı *Diriliş* yayımlandı.	– Rudyad Kipling, "Sırtlan Beyaz Adam'ın Yükünü" şiirini yazdı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1899		– İngilizler, altın bulma umuduyla Boer'a geldi ve altın madenleri İngilizlerin eline geçti. İki Boer cumhuriyetini İngiliz topraklarına katmak isteyen koloni liderlerine Boer savaş açtı ve II. Boer Savaşı başladı. – Çar II. Nikola'nın özerk Finlandiya'da baskısını artırmasıyla, Finlandiya'da Rusya'ya karşı direniş başladı. – Alfred Dreyfus beraat etti.
1900		Joseph Conrad *Lord Jim*'i, L. Frank Baum *Muhteşem Oz Büyücüsü*'nü yazdı.
1901	*Diriliş* romanı ve Tolstoy, Rus Ortodoks Kilisesi tarafından aforoz edildi. Kırım'a dinlenmeye giden yazar, Gorki ve Çehov ile tanıştı.	– Kraliçe Victoria öldü. – Thomas Mann'ın ilk romanı *Buddenbrooklar*, Berlin'de yayımlandı. – İlk Nobel Edebiyat Ödülü, Fransız şair Sully Prudhomme'a verildi.
1902		– II. Boer Savaşı sona erdi. – Joseph Conrad, *Karanlığın Yüreği*'ni yazdı.
1903		– Wright Kardeşler, tek kanatlı ve buhar motorlu ilk pervaneli uçuşu gerçekleştirdi. – Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin dağılmasıyla Bolşevik ve Menşevik grupları kuruldu. – Jack London, *Vahşetin Çağrısı*'nı kaleme aldı.
1904		– İngiltere-Fransa Dostluk Antlaşması imzalandı. – Panama Kanalı'nın yapımına başlandı. – Anton Çehov'un son oyunu *Vişne Bahçesi*, Moskova Sanat Tiyatrosu'nda Konstantin Stanislavski yönetmenliğinde sahnelendi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1905		– Rusya'da yıl boyunca devam eden ayaklanmalar, hükümetin isteğiyle Kışlık Saray'a yürüyen kalabalığa ateş edilmesiyle büyüdü. İki yüz ila bin kişinin öldürüldüğü güne Kanlı Pazar adı verildi. Çar sonunda geri adım atmak ve ülkenin ilk demokratik meclisi olan Duma'nın kurulmasına izin vermek zorunda kaldı. – Albert Einstein, özel görelilik kuramını yayımladı. – Aralarında Henri Matisse'in de bulunduğu Fovist sanatçılar, Paris'te Salon d'Automne'da ilk kez sergi düzenlediler.
1906		– San Fransisco, California'da yaşanan depremde üç bin kişi, Valparaíso, Şili'de yirmi bin kişi öldü. – Burjuva ve soylularla ittifak kurup varlıklı bir köylü tabakası yaratmak isteyen Pyotr Stolypin, köylülere topraklarında özel işletme kurma hakkı tanıyan bir tarım reformu kararnamesi yazdı. – Maksim Gorki, Bolşeviklere bağış toplama amacıyla metresi aktris Maria Andreyeva ile birlikte Birleşik Devletler'i ziyaret etti. – Upton Sinclair, *Chicago Mezbahaları* romanını yazdı.
1907	On yıl önce sürgüne gönderilmiş Çertkov'un dönüşüyle Tolstoy'la arkadaşlıkları kaldığı yerden devam etti. Tolstoy, Çertkov'a kitaplarında editörlük hakkı vermeye başladı.	

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1908	Yazdığı vasiyetinde tüm telif haklarından feragat etti. Sekseninci yaş gününü, tüm Rusya bayram havasında kutladı.	– Osmanlı İmparatorluğu'nda İttihat ve Terakki merkez komitesinin organize ettiği Jön Türk devrimi yapıldı. – E.M. Forster, *Manzaralı Bir Oda*'yı yazdı.
1909	Çertkov, Tolstoy'un karısı Sonya'dan habersiz bir vasiyet kaleme aldı; bu vasiyet Tolstoy'un günlüklerinin ve eserlerinin telif hakkını Çertkov'a devretmekteydi.	– Louis Bleriot, uçakla Manş Denizi'ni geçen ilk kişi oldu. – Jack London, *Martin Eden*'i kaleme aldı. – Sergey Prokudin-Gorski, Çar II. Nikola'dan aldığı özel izin ve karanlık odalı bir otomobille imparatorluğun her yerine ulaşarak renkli fotoğraflar çekmeye başladı. – Léon Bakst, *Cleopatra* balesinden itibaren Sergey Diaghilev'in Ballets Ruses kumpanyası için dekor resimleri yapmaya başladı.
1910	*Her İyilik Ondan Gelir* oyununu yazdı. Karısından uzaklaşmak ve yeni bir hayata başlamak isteyen Tolstoy, 28 Ekim'de yola çıktığı Yasnaya Polyana'dan ancak Astapovo'ya kadar gidebildi. Burada zatürreye yakalandı ve birkaç gün sonra öldü.	– Birleşik Krallık'ta V. George tahta geçti. – Boris Pasternak, Moskova Konservatuarı'ndan ayrıldı.

ÖNSÖZ

İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ

NADINE GORDIMER

Tolstoy, okuyucusunu hemencecik hikâyesinin içine sokan bir yazardır; onda diğer 19. yüzyıl yazarlarında olan o ağır ve sıkıcı sahne hazırlıklarını görmeyiz hiç. *Savaş ve Barış* Petersburglu havalı bir sosyetiğin verdiği haberle başlar: Napolyon, Cenova ve Luca'yı almıştır. Napolyon savaşları dönemi, böylece daha en baştan romanın tarihsel zeminini hazırlar. *Anna Karenina*'nın başlangıcında kötü bir haberin sakince iletildiğini duyarız: "Oblonskilerin evinde durum kötüydü." *İvan İlyiç'in Ölümü* açılırken Tolstoy okuyucuyu bir adliye binasına itekler ve şunu öğreniriz: "Beyler! İvan İlyiç ölmüş."

Hikâye, böylece, bittiği yerde başlamış olur. Ama bu, böylesi olayların ardından hemen hayatın hızla geriye sarıldığı sahnelerin geldiği o alışıldık roman tekniklerinden biri değildir. Tolstoy'un niyeti okuyucusunu onun alışık olmadığı bir teknik kullanarak şaşırtmaktır; bunda başarılı da olur. İlyiç'in avukat meslektaşları ve ahbapları olan bu beylerin hemen az önce duydukları kötü havadise verdikleri iç tepkileri şöyledir: "Vay be, İvan İlyiç ölmüş; ama ben hâlâ yaşıyorum." Sevgili meslektaşı Pyotr İvanoviç, ölü evinde yatan merhumun cesedinin önünde saygıyla birkaç dakika dikilme işini bir an önce aradan çıkarıp kumar masasına dönmek için sa-

bırsızlanır. Kendisinin de farkında olduğu bu saygısızlığını telafi etsin diye sürekli haç çıkarır ama İlyiç'in artık cansız olan yüzüne bakarken bu yöntemin daha fazla işlemediğini de hisseder. O yüzde "yaşayanlara bir sitem ya da bir anımsatma" vardır, ancak İvanoviç ne bu sitemin ne de bu anımsatmanın kendi hayatıyla ilişkisini kurabilir. Böylece hikâye boyunca sıkça rastlayacağımız bir tema ilk defa ortaya çıkar: Hayatta hiç kimse, kaçınılmaz biçimde herkesin yaşayacağı ölümün gizemiyle yüz yüze gelmeyi istemez. Bu tema hayatın son sahnesi olan ölümün çevresini kuşatır ve ondan ucuz, ikinci sınıf bir trajedi çıkartmayı başarır. İvan'ın dul karısı Praskovya Fyodorovna bir yandan ağlarken bir yandan da cenaze masrafları konusunda "kapsamlı" bir araştırma yapıyor ve Adalet Meclisi'nde saygın bir yeri olan kocasının vefatı dolayısıyla kendisine gelecek tazminatı hesaplamaya çalışıyordur. Sadece evin köylü uşağı Gerasim, Pyotr İvanoviç'e kürk paltosunu uzatırken, masumca, "Tanrının takdiri," der.

Arkadaşları İvan İlyiç'in neden öldüğünü sorarlar.

Herkes en sonunda ölecek midir gerçekten de? Tolstoy'un bu soruların kalbine ilerleyen müthiş teşhisi, gözükara dehası aracılığıyla çevresini büyük temalarla kuşattığı bu kısa romanında ağır ağır ortaya çıkar.

İvan İlyiç "doğru düzgün bir iş beceremeyecekleri apaçık ortada olsa da... sırf dahil oldukları toplumsal sınıf sayesinde... insanları çeşitli mevkilere getiren... ve onlara düzmece görevler (ve hakiki paralar) veren türden bir kariyer sahibi" bir memurun oğludur. İvan da sonuç olarak "ailesinin yaşam biçimini" benimser ve onlarla olan "dostane ilişkiler"ini hiç kesmez. Zaman ilerledikçe İvan İlyiç bedensel zevklere düşkün, kibirli ve –aynı kategoride yer alması biraz tuhaf duran– liberal biri haline gelir. Ama İvan'a eklediği bu son özelliğin neden burada olduğu da, okuyucu, hikâyeyi Tolstoy'un 1886'daki görüşleriyle bağlantılı olarak okuduğunda anlaşılmaz olmaktan çıkar.

Hukuk fakültesinden sonra, İvan babası aracılığıyla küçük bir

taşra şehrinde devlet görevine başlar. Yeni görevine hazırlık olarak en lüks dükkânlardan kendine kıyafet satın alan İvan, havalı, valinin suyuna gitmeyi bilen ve o zaman moda olduğu biçimiyle çevresindekilerle duygusal ilişkiler de kuran birine dönüşür. Burada sürekli Tolstoy'dan alıntı yapmadan edemiyorum, çünkü onun ironik bir üslupla Rus toplumuna yönelttiği eleştiriler, yaptığı gözlemleri o kadar kesin ve kusursuz kılar ki, bu bölümleri özetlemek boşa girişilmiş bir çabaya dönüşür. "Her şey temiz ellerle, tertemiz gömlekler içinde, Fransızca sözcüklerle, en önemlisi de, en üst düzey insanlar arasında... yapılıyordu." Beş yıl sonra İlyiç'in kariyeri, 1861'de serfliğin kaldırılması nedeniyle hazırlanan yeni adalet sistemi projesi sayesinde daha da parlak bir hal alır. İvan, farklı bir taşra şehrinde Adliye Yüksek Memuru olur. Bu yeni görevi, ona, yönetici sınıfların gücünü hemen hissettirir. Bu gücü dolaysız olarak kötüye kullanmaz ama; bu gücün çekiciliği, daha sinsi bir biçimde, onu görünmez kılabilmesinde, ilk anda bu gücü iktidardan farklı bir şeymiş gibi gösterebilmesindedir: Tolstoy'un kahramanı aracılığıyla açığa vurduğu liberalizmin klasik karakteri, İlyiç'in bir davanın bütün *sonuçlarından* aklını uzak tutmasını gerektiriyordur. Buradaki italikler bana ait ama Tolstoy'un kusursuz sanatçılığı; hikâyenin sonunda yazarın toplumu, adil olmayan hayat koşullarından suçlular yaratmakla itham ettiği ortaya çıktığında hatırlayacağı bu temayı, okuyucunun bilinçaltına yerleştirmiştir zaten. Romancının iması, yaşadığı hayatın genel ikiyüzlülüğüyle bağlantılı bir biçimde, hukukçu İlyiç'in aslında hiç de sanıldığı gibi adalet dağıtmadığıdır.

Yaşamının her anında İvan İlyiç gösterişe önem verir.

"Gerçekten de, neden evlenmiyorum ki ben?" Çekici, akıllı ve kendisininkine uygun zengin bir aileden gelen bir kızla evlenir. Büyük bir aşk değildir bu, ama dışarıdan bakıldığında uygunsuz bir yanı da yoktur hiç. Evlilik zaten romanın geçtiği dönemde öncelikle toplumsal konumla ilgili bir kurumdur. "Evliliğe özgü yakınlaşmalar" olsa olsa Çarlık dönemi yüksek sosyetesinin son moda-

sını yansıtan mobilyaların ve sanat eserlerinin bir aksesuarı olarak yaşanır. Ama hamile kalıp da evlerinin odaları ağlayan bebeklerin can sıkıcı gürültüsüyle dolduğunda, İvan'ın karısı da rahatsız edici birine dönüşür ve çift arasında kaba saba tartışmalar baş gösterir. Burjuva hayatının mutluluk verici âdâb-ı muaşereti sanki adaletsiz bir biçimde hayatın gerçekleri tarafından işgal edilmiştir. Bundan kaçmak için, çalışma hayatını gerçeklikten ayrı bir dünya olarak görmese de, İvan kendisini takıntılı bir biçimde işine verir. Ama çalıştığı memuriyette de tatmin bulamaz; yetersiz bir maaş aldığı yetmiyormuş gibi bir de orta dereceli, vasat işler yaparak geçirdiği on yedi yılın ardından daha çok yetkiye kavuşacağını umarak heyecanla beklediği terfi sırasında haksızca göz ardı edilir. Artık hayatının öfke dolu yegâne gayesi "beş bin ruble maaş alabileceği bir yer"dir. Tıpkı gençliğinde babası aracılığıyla devlet memurluğuna başlaması gibi, İvan şimdi de doğru insanlarla ilişki kurarak kendine böyle bir iş bulmayı becerir. Böylece gururu okşanır ve zenginliğin verdiği mutluluğa kavuşur: "Tam anlamıyla mutluydu şimdi." Bu mutluluğunu ifade ederken yapmayı bildiği yegane şeyi yapar ve o zamana kadar gördüğü en güzel evi satın alıp içini karısını mutlu edeceğine emin olduğu mobilyalarla ve bir cehennem olduğunu hissettiği evliliğinin mutsuzluklarını örtecek yastıklarla donatır. Eşyaların yerini değiştirme işini kendisi üstlenerek, bir keresinde ustaya bir şey göstermek için merdivene çıktığında, dengesini yitirerek böğrünü çerçevenin koluna çarpar. Ama yaşadıklarının mutluluğu içinde bu kazayı sıradan bir talihsizlik olarak görüp önemsemez.

Hayatımızın ahlâki düşüşü hangi noktada başlar? İnsanî değerlerin bozulduğu yerde saçma olan şey nedir? İsa'nın gerçek öğretisini çarpıtmakla suçladığı Rus Ortodoks Kilisesi tarafından afaroz edilen, kendi hayatında ahlâki kusur bulmaya fazla fazla meyilli olan Tolstoy, sayesinde her biri kendine özgü karakterlerinin göze ilk başta önemsiz görünen hareketleri aracılığıyla nasıl olup da olduğumuz kişi haline geldiğimizi dramatize etmeyi hünerle başara-

bildiği bir dehaya sahiptir. İvan İlyiç'in uzun süren ölümü yeni satın aldığı fiyakalı evinde, kendisine bol kazanç getirecek yeni sorumlulukları arasında, doktorların birbirleriyle koydukları teşhisi tartıştıkları hastalığıyla başlar. İlyiç'in hastalığı, karısının rahatsız edici öfkelenmeleri için yeni bir bahane de olur: Kendisinin canını sıkan her şey gibi bu hastalık da bir biçimde kocasının, İvan İlyiç'in kabahatidir. Acılar içindeki kahramanımızın çevresinde onun halsizlik ve güçsüzlüklerini kendi mutlu hayatını kasten mahvetmek için yaptığı bir kapris olarak görmeyen tek karakter, hikâyenin açılış bölümünde ölümle ilgili "Tanrının takdiri," dediğini duyduğumuz hizmetçi Gerasim'dir. Evet – Tolstoy'un her ayrıntıya ağır ağır önem kazandırdığı ve hiçbir şeyi unutulmak üzere, öylesine okuyucusunun önüne sunmayan yaratıcı ustalığı, bu karakteri tekrar hikâyenin içine sokar. Gerasim yatağın yanındaki lazımlığı tiksinti duymadan temizler; İlyiç'in ağrılarını dindirmek için bacaklarını güçlü omuzlarının üzerine kaldırıp bekleten de yine odur. Elbette Tolstoy burada serfliğin kaldırılmasından önce de, sonra da, hem kendilerindeki hem de çevrelerindeki insaniyeti yok eden ayrıcalıklı sınıflar tarafından hor görülen ve köylülerin temsil ettiği insanî değerleri yüceltiyordur. Peki burada uşak, efendisine itaat eden güçsüz bir kul gibi davranmıyor mudur bir yandan da? İlyiç ve Gerasim'in baş başa oldukları sahneler o kadar hüzünlü bir havaya sahiptir ki, bu romanın yaydığı hayal kırıklığı temasının altında ilerleyen bir başka temayı da sanki özellikle oluşturur: Tarihin, ırksal ilişkilerin, ekonomik ve toplumsal sınıfların ve İvan İlyiç'in kendi hayatına hükmetmesine izin verdiği maddi ayrımların sunduğu onca kanıt ve bahaneye karşın, insanlar gerçekten de birbirlerine insan gibi davranabiliyorlardır işte. İlyiç, doğru ya da yanlış olarak ölümcül hastalığının şimdi unutulmuş talihsizliğinden, yeni evi dekore edildiği sırada ustalardan birine bir şey anlatırken yaşadığı kazadan kaynaklandığını düşünür: Yeni evini dekore edebilmesine imkân veren şey; zengin sınıfların adaletsiz biçimde fakirlerden çalıp ellerinde tuttukları ayrıcalıklar, özel mülkiyetle tek bir elde topla-

nan büyük topraklar, ufak suçlara itilmiş çaresiz fakirlerin hiçbir ayrım gözetmeksizin Sibirya'ya sürülmeleri ve Kilise'nin de bütün bu haksızlıkları kutsamasıdır.

Tolstoy'un hikâyesi genellikle ölme deneyiminin harikulade bir anlatımı ve ölümün anlamı için yapılan bir arayış olarak görülür. Bunlar da vardır, ama Tolstoy hikâyesine daha fazlasını da ekler: Hayatın ne olduğu ve ne olması gerektiğinin görkemli bir soruşturmasıdır bu hikâye.

İvan İlyiç sonunda neden ölür?

İçinde yaşadığı dönemden duyduğu ölümcül tiksintiden.

Çeviren KAYA GENÇ

I

Melvinskiler davasının görüldüğü kocaman adliye binasında, duruşmaya ara verilmişti. Savcı ile mahkeme üyeleri İvan Yegoroviç Şebek'in odasında oturmuşlar, sohbet ediyorlardı. Söz dönmüş dolaşmış, ünlü Krasovski davasına gelmişti. Fyodor Vasilyeviç heyecanla davanın saçma olduğunu savunuyor, İvan Yegoroviç iddiasında diretiyor, başından beri tartışmaya katılmamış olan Pyotr İvanoviç ise söze hiç karışmadan, kendisine biraz önce iletilen hukuk dergisini inceliyordu.

– Beyler, diye girdi araya, İvan İlyiç ölmüş.

– Gerçekten mi?

Pyotr İvanoviç basımevinden yeni çıkmış, hâlâ mürekkep kokan dergiyi Fyodor Vasilyeviç'e uzatırken:

– Bakın, dedi.

Siyah çerçeve içinde şöyle yazıyordu: "Praskovya Fyodorovna Golovina, mahkeme üyesi sevgili eşi İvan İlyiç Golovin'i 4 Şubat 1882 günü kaybettiklerini dost ve akrabalarına büyük bir üzüntüyle bildirir. Cenaze Cuma günü öğlen saat birde kalkacaktır."

Odadakilerin arkadaşıydı İvan İlyiç. Hepsi de severlerdi onu. Birkaç haftadır hastaydı ve hastalığının ölümcül olduğunu söylüyorlardı. Şimdilik yerine kimseyi atamamışlardı. Ama ölümünden sonra onun yerine Alekseyev'in atanabileceği görüşündeydi herkes. Alekseyev'in yerine de ya Vinnikov ya Ştabel. Öyle ki, İvan İlyiç'in öldüğünü öğrendiklerinde odadakilerden her birinin aklına ilk gelen düşünce, bu olayın kendilerinin ya da tanıdıklarının görev yerlerinde, terfilerinde ne gibi değişikliklere yol açabileceğiydi.

"Bu durumda sanırım Ştabel'in ya da Vinnikov'un yerine beni atarlar," diye geçirdi içinden Fyodor Vasilyeviç. "Hanidir söz vermişlerdi bana. Bu terfi sonucunda maaşımda sekiz yüz rublelik bir artış olacak, ayrıca bir de kalem odam."

"Artık kayınbiraderin Kaluga'dan buraya atanmasını istememem gerekecek," diye geçirdi içinden Pyotr İvanoviç. "Karım çok sevinecek buna. Akrabaları için hiçbir zaman, hiçbir şey yapmadığımı söyleyemeyecek artık."

Pyotr Petroviç:

– Onun yataktan bir daha kalkamayacağını tahmin ediyordum zaten, dedi. Çok yazık!

– Aslında neydi hastalığı?

– Doktorlar kesin bir şey söyleyemediler. Yani söylediler de, her biri değişik şeyler... Onu son kez gördüğümde düzeldi gibi gelmişti bana.

– Bayramdan bu yana onu görmeye gidememiştim. Ha bugün ha yarın derken zaman geçti...

– Varlık durumu nasıldı?

– Sanırım karısının durumu oldukça iyiydi. Ama kendisininki pek öyle ahım şahım sayılmazdı.

– Evet, cenazesine gitmek gerekecek. Çok uzak bir yerde oturuyorlardı.

– Yani size uzak. Size her yer uzak zaten.

Pyotr Petroviç, Şebek'e gülümseyerek,

– Nehrin öte yakasında oturduğum için hiç bağışlamaz beni, dedi.

Daha sonra bir süre, kent içinde her yerin birbirine çok uzak olduğundan söz ettiler. Sonra kalkıp duruşma salonuna geçtiler.

Adliyede yeni atamalara, görev değişikliklerine neden olacak bu ölüm üzerine her türlü düşüncenin dışında, burada ayrıca bir de, yakın bir tanıdığın ölümünün herkeste, her zaman olduğu gibi, ölenin kendisi değil de o yakını olduğu düşüncesinin verdiği sevinç söz konusuydu.

"Vay canına! Öldü adamcağız... Ben ölmedim ya..." Herkes böyle düşünüyor ya da hissediyordu. İvan İlyiç'in dostu diye bilinen yakın tanıdıkları ise ayrıca, ister istemez, şimdi çok can sıkıcı birtakım zorunlu görevleri yerine getirmeleri, ölü duasında hazır bulunmaları, dul kadına başsağlığına gitmeleri gerektiğini de düşünüyorlardı.

İvan İlyiç'in en yakın dostları Fyodor Vasilyeviç ile Pyotr İvanoviç'ti.

Pyotr İvanoviç, İvan İlyiç'in hukuk okulundan arkadaşıydı. Kendisine İvan İlyiç'in pek çok iyiliği de dokunmuştu.

Pyotr İvanoviç akşam yemeğinde karısına İvan İlyiç'in öldüğünü söyledikten, kayınbiraderini artık yanlarına alabilecekleri haberini verdikten sonra istirahate çekilmeden frakını giydi, İvan İlyiç'in evine gitti.

İvan İlyiç'in evinin önünde bir kupa arabası ile iki kiralık araba vardı. Aşağıda girişte, portmantonun hemen yanında, işlemeli ipek kumaşla kaplı, saçaklı, sırmaları pırıl pırıl parlatılmış bir tabut kapağı duvara dayalı, duruyordu. Siyahlar giyinmiş iki bayan kürklerini çıkarıyordu. Biri İvan İlyiç'in kız kardeşiydi. Pyotr İvanoviç tanıyordu onu. Ötekini tanımıyordu. Pyotr İvanoviç'in arkadaşı Şvarts üst kattan iniyordu. Merdivenin üst basamağından Pyotr İvanoviç'i görünce

durdu, "Aptallık şu İvan İlyiç'in yaptığı. Sakın biz yapmayalım aynı şeyi," der gibi göz kırptı ona.

Şvarts'ın İngiliz favorileriyle yüzü de, frakın içindeki cılız bedeni de her zamanki göz alıcı ağırbaşlılığını yansıtıyordu. Öte yandan, onun şen yaradılışına her zaman ters düşen bu ağırbaşlılığı şimdi özellikle göze çarpıyordu. Böyle geçirdi içinden Pyotr İvanoviç.

Hanımlara yol verdi, arkalarından ağır ağır çıkmaya başladı basamakları. Şvarts durmuş, yukarıda onu bekliyordu. Nedenini hemen anlamıştı Pyotr İvanoviç. Besbelli, bu gece nerede vist[1] çevireceklerini kararlaştırmak istiyordu. Bayanlar merdivenden çıkınca dul kadının odasına yöneldiler. Şvarts sıkı dudaklarında ağırbaşlı bir anlatım, güleç bir bakışla, kaşlarını oynatarak Pyotr İvanoviç sağda, ölünün bulunduğu odayı işaret etti.

Böyle durumlarda her zaman olduğu gibi, o anda ne yapması gerektiğini bilemeden girdi odaya Pyotr İvanoviç. İyi bildiği tek şey vardı, o da böyle durumlarda haç çıkarmanın bir zararının olmayacağıydı. Bu arada öne eğilerek selam vermenin de gerekip gerekmediği konusunda kesin bir bilgisi yoktu, bu yüzden orta yolu seçti: Odaya girdikten sonra birkaç kez haç çıkardı, hafiften de öne eğildi. Bu arada bir yandan da kollarının, başının hareketlerinin izin verdiği ölçüde odayı gözden geçiriyordu. Ölenin yeğenleri olsalar gerek, biri lise öğrencisi iki genç haç çıkararak çıkıyorlardı odadan. Yaşlı bir kadın kıpırdamadan ayakta duruyordu. Genç bir bayan, kaşlarını tuhaf bir biçimde kaldırmış, kadının kulağına bir şeyler fısıldıyordu. Dinç, kararlı duruşlu, cüppeli bir zangoç, hiçbir itiraza izin vermeyen duygulu, yüksek bir sesle bir şeyler okuyordu. Büfe uşağı Gerasim, Pyotr İvanoviç'in önünden sessizce geçerken yerlere bir şeyler serpiyordu. O anda Pyotr İvanoviç'in burnuna ha-

1 Rusya'da, balo ve toplantılarda sıkça oynanan briç benzeri bir kart oyunu.

fiften bozulmaya başlamış cesedin kokusu geldi. Pyotr İvanoviç İvan İlyiç'i son görmeye geldiğinde, bu uşağı çalışma odasında görmüştü. Hastanın bakıcılığını yapıyordu. İvan İlyiç çok seviyordu onu. Pyotr İvanoviç durmadan haç çıkarıyor, bir yandan da ortaya, zangoca da, cesede de, köşede masanın üzerindeki tasvirlere de doğrudan yönelmeden öne eğilerek selamlar veriyordu. Sonunda, haç çıkarmasının artık aşırıya kaçtığını hissedince durdu, cesedi incelemeye koyuldu.

Ceset, her cesedin yattığı gibi, kaskatı kesilmiş organlarıyla tabutun içine iyice gömülmüş, başı yastığın üzerinde yana kaykılmış, yatıyordu. Her ölününki gibi onun da çökük şakaklarına doğru çıplaklaşan balmumu rengi alnı ile üst dudağına baskı yapıyormuş gibi duran dik burnu ortaya çıkmıştı. Çok değişmişti İvan İlyiç. Pyotr İvanoviç görmeyeli daha da zayıflamıştı. Ne var ki, her ölüde olduğu gibi, yüzü yaşarken olduğundan daha güzel, özellikle daha anlamlıydı. Yüzünde, yapılması gerekenin yapıldığı, üstelik doğru yapıldığı anlatımı vardı. Bu anlatımda ayrıca, yaşayanlara bir sitem ya da anımsatma da vardı. Bu anımsatma Pyotr İvanoviç'e yersiz ya da hiç değilse kendisini ilgilendirmez gelmişti. Bir rahatsızlık hissetti içinde, bu yüzden çabucak bir kez daha haç çıkardı, hiç de yakışık almaz bir biçimde (öyle gelmişti ona) pek aceleci, dönüp kapıya yürüdü. Şvarts ara odada, bacaklarını iki yana alabildiğine açmış, arkasına attığı ellerinde silindir şapkasıyla oynayarak onu bekliyordu. Güleç yüzlü, zarif, her şeyiyle pırıl pırıl Şvarts'ı görünce canlanıverdi Pyotr İvanoviç. Bu adamın, Şvarts'ın, böyle şeyleri çoktan aşmış biri olduğunu, kendini üzücü izlenimlere bırakacak bir insan olmadığını anlamıştı. Dış görünüşü şöyle diyordu: "İvan İlyiç'in ölü duası, oturumun sürmesini aksatacak yeterli neden olarak kesinlikle benimsenemez. Anlayacağınız, bu akşam, uşak daha önce yanmamış dört mumu masaya getirip yerleştirdiğinde, yeni bir

deste kâğıdı şaklatarak açmamıza hiçbir şey engel olamaz. Sözün kısası, bu akşamı da neşeyle geçirmemize bu olayın gölge düşürebileceğini düşünmenin hiç anlamı yok." Yanından geçen Pyotr İvanoviç'e, bu akşam Fyodor Vasilyeviç'in evindeki partiye onun da katılmasını önerirken fısıldayarak söylemişti bunları. Ne var ki, besbelli, o akşam Pyotr İvanoviç'in kaderinde vist oynamak yokmuş. Kısa boylu, fazlaca şişman bir kadın olan Praskovya Fyodorovna, siyahlar giyinmiş, başında matem başörtüsü, kaşları tabutun başında dikilen bayanınki gibi tuhaf bir biçimde kalkık, tüm çabalarına karşın bir türlü omuzlarından düşmesine engel olamadığı atkısını ikide bir çekiştirerek öteki bayanlarla birlikte çıktı odasından, onları ölünün bulunduğu odanın kapısına kadar getirip,

– Buyurun geçin, şimdi başlayacak dua, dedi.

Şvarts belirsizce selam verip durdu. Ölünün bulunduğu odaya girme önerisini benimseyip benimsemediği belli değildi. Pyotr İvanoviç'i tanıyınca derin bir göğüs geçirdi Praskovya Fyodorovna, yanına gidip ellerini tuttu, "Biliyorum," dedi, "İvan İlyiç'in gerçek dostuydunuz..." Bu duygulu sözlerine uygun bir davranış bekler gibi baktı Pyotr İvanoviç'in yüzüne. Pyotr İvanoviç içeride haç çıkarmasının gerektiğini bildiği gibi burada da kadının ellerini sıkmasının, göğüs geçirerek "Buna inanın!" demesinin gerektiğini biliyordu. Öyle de yaptı. İstenen sonucun elde edildiğini hissetmekte gecikmedi: O da, kadın da duygulanmışlardı.

Dul kadın:

– Dua başlamadan benimle gelir misiniz, dedi, sizinle konuşmam gereken şeyler var. Verin elinizi bana.

Pyotr İvanoviç elini verdi. İkisi birlikte, Pyotr İvanoviç'e acıklı acıklı göz kırpan Şvarts'ın yanından geçip iç odalara doğru yürüdüler. Şvarts'ın güleç gözleri şöyle diyordu sanki: "Al sana şimdi oyun! Üzülmeyin canım, biz de kendimize başka partner buluruz. Siz kaçarsanız yerinize beşinci geçer."

Pyotr İvanoviç daha da derinden, daha da acı acı göğüs geçirdi. Praskovya Fyodorovna minnettarlıkla sıktı elini. Dul kadının, loş ışık veren bir lambanın aydınlattığı, döşemesi ağırlıklı gülrengi kumaşla kaplı odasına girdiler, masanın yanında (Praskovya Fyodorovna kanepeye, Pyotr İvanoviç ise yayları dağılmış, yumuşak bölümü yassılmış, yana kaymış alçak pufa) oturdular. Praskovya Fyodorovna sandalyeye oturması için uyaracak olmuştu Pyotr İvanoviç'i ama bu uyarıyı içinde bulunduğu duruma uygun bulmamış, vazgeçmiş, sesini çıkarmamıştı. Pufa otururken, konuk odalarını döşerlerken bu yeşil yapraklı gülrengi kumaş konusunda İvan İlyiç'in ona nasıl akıl danıştığını anımsamıştı Pyotr İvanoviç. Kanepeye oturmak için masanın yanından geçerken (konuk odası tıka basa eşya doluydu) dul kadının siyah matem giysisi ile atkısı masanın oymalarına takılmıştı. Pyotr İvanoviç takılan giysiyi kurtarmak için oturduğu yerden hafifçe doğrulduğunda puf sallanmaya, bacağına çarpmaya başlamıştı. Bu arada dul kadın giysisini kurtarmış, Pyotr İvanoviç de yeniden oturmuş, başkaldıran pufu altında ezmişti. Ama tam kurtaramamıştı giysisini dul kadın, Pyotr İvanoviç bir kez daha doğrulmuştu, puf bir kez daha başkaldırmış, bu kez gıcırdamaya bile başlamıştı. Bu telaş sona erdiğinde Praskovya Fyodorovna temiz, patiska mendilini çıkardı, ağlamaya başladı. Kadının giysisinin masanın oymasına takılması olayı ile, oturduğu pufla mücadelesi Pyotr İvanoviç'in duygusallığını dağıtmıştı. Suratı asık, oturuyordu. Bu tatsız duruma İvan İlyiç'in uşağı Sokolov son verdi. Praskovya Fyodorovna'nın mezarlıkta ayırttığı yerin ücretinin iki yüz ruble olduğunu bildirmeye gelmişti. Ağlamayı kesti Praskovya Fyodorovna, Pyotr İvanoviç'in yüzüne yalvarmaklı bakarak, Fransızca, kendini çok kötü hissettiğini söyledi. Pyotr İvanoviç, bunun doğal olduğunu, başka türlü de olamayacağını belirten sessiz bir hareket yaptı.

Praskovya Fyodorovna hoşgörülü, ama bitik bir sesle:

– Bir sigara yakın lütfen, dedi.

Sonra Sokolov'la mezar yerinin ücreti konusunda konuşmaya başladı. Pyotr İvanoviç sigarasını içerken bir yandan da yer ücretleri konusunda inceden inceye bilgiler alan, hangisini satın almaları gerektiğine karar vermeye çalışan Praskovya Fyodorovna'nın Sokolov'la konuşmasını dinliyordu. Praskovya Fyodorovna mezar yeri konusunu bitirdikten sonra dua okuyucular konusunu soruşturmaya başladı. Neden sonra gitti Sokolov.

Praskovya Fyodorovna masanın üzerindeki albümleri bir kenara iterken:

– Her şey bana bakıyor, dedi.

Pyotr İvanoviç'in sigarasının külünün masaya dökülmek üzere olduğunu fark edince çabucak bir küllük sürdü önüne. Ekledi:

– Üzüntümden günlük işlerle ilgilenemediğimi söylersem yalan olur. Aksine, acımı unutturamasalar da... kocamla ilgili yapmam gerekenler oyalıyor beni.

Ağlamaya hazırlanıyormuş gibi gene mendilini çıkardı Praskovya Fyodorovna, ama sanki kendini zorlayarak birden silkindi, sakin, konuşmaya başladı.

– Size bir işim düştü.

Pyotr İvanoviç, altında hemen kıpırdanmaya başlayan pufun yaylarının dağılmasına izin vermeden hafiften öne eğilerek saygılarını belirtti.

– Son zamanlarında çok acı çekti kocam.

– Çok mu? diye sordu Pyotr İvanoviç.

– Ah! Korkunç! Yalnızca son dakikalarında değil, son saatlerinde de acılar içinde kıvranarak bağırdı. Son üç gün sürekli bağırdı. Dayanılmaz bir şeydi... Ben nasıl dayandım bilemiyorum. Üç oda öteden duyuluyordu sesi. Ah, neler çektim!

Sordu Pyotr İvanoviç:

– Şuuru yerinde miydi yoksa?

– Evet, diye mırıldandı Praskovya Fyodorovna. Son dakikaya kadar. Ölmesine on beş dakika kala vedalaştı bizimle, Volodya'yı dışarı çıkarmamı istedi.

Başlangıçta neşeli bir çocuk, öğrenci, sonraları olgun bir arkadaş olarak öylesine yakından tanıdığı bir insanın çektiği acılardan söz ederken kendisinin de, bu kadının da takındıkları hiç hoş olmayan yapmacık tavrı hissetmek birden dehşete düşürmüştü Pyotr İvanoviç'i. Tekrar o alın, üst dudağın üzerine yatmış o burun geldi gözünün önüne, kendinden iğrendi.

"Üç gün korkunç acılar çekmek, sonra ölmek... Her an benim başıma da gelebilir aynı şey..." Böyle geçirdi içinden Pyotr İvanoviç, bir an dehşete kapıldı. Ama hemen peşinden, nasıl olduğunu kendi de anlamadan, olağan bir düşünce yetişti yardımına: "İvan İlyiç'in başına geldi bu, benim başıma değil... Bana böyle bir şeyin olmaması gerekir, olamaz da... Aklıma böyle şeyleri getirdikçe içime hüzün çöküyor, yapmamam gerek bunu. Şvarts gibi olmalıyım..." Böyle düşününce sakinleşti Pyotr İvanoviç. Ölüm yalnızca İvan İlyiç'e özgü, kendisiyle hiçbir ilgisi olmayan bir serüvenmiş gibi, ilgiyle inceden inceye soruşturmaya başladı arkadaşının ölümünü.

Dul kadın, İvan İlyiç'in çektiği gerçekten korkunç bedensel acıları ayrıntılarıyla (bu ayrıntıları Pyotr İvanoviç yalnızca, İvan İlyiç'in acılarının Praskovya Fyodorovna'nın sinirlerine yaptığı etkiden anlıyordu) uzun uzun anlattıktan sonra, besbelli, artık asıl konuya geçmenin zamanı geldi diye düşünmüş olacak ki, gene ağlamaya başlamıştı.

– Ah Pyotr İvanoviç, ne acı, ne korkunç acı, ne dayanılmaz korkunç acılar çekti!

Pyotr İvanoviç üzgün, Praskovya Fyodorovna'nın burnu-

nu temizlemesini bekliyordu. Kadın burnunu temizlediğinde, "İnanın..." diye başlayacak olmuştu. Ama gene anlatmaya başlamıştı Praskovya Fyodorovna. Anlaşıldığı kadarıyla, Pyotr İvanoviç'le konuşmak istediği asıl konuya gelmişti artık. Konu, kocasının ölmesi durumunda kadına aylık bağlanması için nelerin yapılması gerektiği konusuydu. Kendisine bağlanacak emekli aylığı konusunda Pyotr İvanoviç'e akıl danışıyormuş gibi bir tavır takınmıştı. Oysa Pyotr İvanoviç, kadının bu konuda her şeyi en ince ayrıntısına varana dek (onun bilmediklerini bile) bildiğinin farkındaydı. Bütün sorun, bu ölüm nedeniyle devletten nelerin alınabileceğiydi. Oysa kadının öğrenmek istediği, biraz daha çok paranın koparılıp koparılamayacağıydı. Pyotr İvanoviç bir yol düşünüp bulmaya çalıştı, ama bulamayınca, kibarlık olsun diye hükümetin bu konularda eli sıkılığı üzerine birkaç sitem dolu sözcük söyledikten sonra, daha fazla para alabilmenin olanaksız olduğunu sandığını söyledi. Bunun üzerine göğüs geçirdi Praskovya Fyodorovna; görünüşe bakılırsa, konuğundan kurtulmanın yollarını düşünmeye başlamıştı. Pyotr İvanoviç hissetti bunu, sigarasını söndürdü, kalkıp dul kadının elini sıktı, antreye geçti.

İvan İlyiç'in eskiciler pazarında bulup satın aldığı için bir zamanlar pek sevindiği duvar saatinin bulunduğu yemek salonunda, Pyotr İvanoviç papazla, ölü duası için gelmiş birkaç tanıdığıyla karşılaştı. İvan İlyiç'in güzel kızını gördü. Baştan aşağı siyahlar içindeydi genç kız. Pek ince beli şimdi siyahlar içinde daha da ince görünüyordu. Karamsar, kararlı, handiyse öfkeli bir anlatım vardı yüzünde. Bir nedenle onu suçluyormuş gibi selamladı Pyotr İvanoviç'i. Kızın hemen arkasında, gene öyle karamsar yüzlü bir genç duruyordu. Pyotr İvanoviç tanıyordu onu. Soruşturma görevlisiydi. Oldukça zengin bir gençti. Pyotr İvanoviç'in duyduğuna göre, genç kızın sözlüsüydü. Pyotr İvanoviç üzgün bir tavır-

la selamladı gençleri, ölünün bulunduğu odaya yönelmişti ki, merdivende bir lise öğrencisi, İvan İlyiç'in, babasına korkunç derece benzeyen oğlunu gördü. Pyotr İvanoviç'in adliyeden anımsadığı küçük İvan İlyiç'ti bu. Ağlamaktan gözleri şişmişti. Yüzü gözü on üç-on dört yaşlarında, yıkanmamış çocuklarınki gibiydi. Pyotr İvanoviç'i görünce kabaca, utanmış gibi buruşturdu yüzünü. Pyotr İvanoviç başını eğerek selam verdi ona, ölünün bulunduğu odaya girdi. Dua başlamıştı... mumlar, iniltiler, günlük kokusu, gözyaşları, hıçkırıklar... Pyotr İvanoviç ayakta duruyor, kaşları çatık, önündekilerin ayaklarına bakıyordu. Ölüye bir kez olsun bakmamış, odadaki duygusallığa duanın sonuna dek kendini bırakmamış, odadan ilk çıkan da o olmuştu. Antrede kimsecikler yoktu. Uşak Gerasim koşarak çıkmıştı ölünün yattığı odadan, Pyotr İvanoviç'in kürkünü bulmak için güçlü elleriyle altüst etmişti kürkleri, bulup ona vermişti.

Pyotr İvanoviç, bir şey söylemiş olmak için:

– Ne haber Gerasim kardeş? dedi. Çok acı bir şey, değil mi?

Gerasim bembeyaz, sağlıklı köylü dişlerini göstererek gülümsedi.

– Tanrının takdiri efendim, dedi.

Sonra başı pek kalabalık bir insan tavrıyla çabucak açtı kapıyı, arabacıyı çağırdı, Pyotr İvanoviç'in arabaya binmesine yardım etti, başka ne yapması gerektiğini düşünüyormuş gibi geri, taşlığa koştu.

Buhur, ceset, fenol kokularından sonra temiz havayı solumak çok iyi gelmişti Pyotr İvanoviç'e.

– Nereye emredersiniz efendim? diye sordu arabacı.

– Vakit henüz geç değil, Fyodor Vasilyeviç'e uğrayayım.

Öyle de yaptı Pyotr İvanoviç. Gerçekten de geç kalmamıştı. Birinci partinin sonunda yakaladı onları. Böylece oyuna beşinci olarak katıldı.

II

İvan İlyiç'in yaşam öyküsü son derece sıradan, son derece olağan, son derece acı bir yaşam öyküsüydü.

Mahkeme üyesiyken, kırk beş yaşında kapamıştı gözlerini yaşama. Petersburg'da çeşitli bakanlıklarda, departmanlarda o bilinen kariyeri yapmış bir devlet görevlisinin oğluydu. Bu kariyer yeteneksiz oldukları, orada hiçbir işe yaramayacakları apaçık olan birtakım kişileri öylesi yerlere yükseltir ki, uzun yıllar hizmetlerinin, rütbelerinin hatrına kimse kovmaz onları oradan, bu yüzden düzmece birtakım görevlerde düzmece olmayan altı binleri, on binleri cebe indirerek bir ayakları çukurda olacak yaşlara kadar kalırlar görevde.

Gereksiz çeşitli kurumların gereksiz genel kurul üyesi müsteşar İlya Yefimoviç Golovin de bunlardan biriydi.

Üç oğlu vardı. İvan İlyiç ikincisiydi. Büyük oğlu babasıyla aynı kariyeri başka bir bakanlıkta yapmış, yan gelip yatarak ömür boyu para alabileceği bilinen o yere kadar yükselmişti. Üçüncü oğlu beceriksiz çıkmıştı. Görev aldığı her yerde işi eline yüzüne bulaştırmış, şimdi demiryollarında çalışıyordu. Babası da, kardeşleri de, özellikle onların karıları da,

onunla bir araya gelmeyi sevmemeleri bir yana, çok zorunlu olmadıkça ondan söz bile etmezlerdi. İvan İlyiç'in kız kardeşi, kayınpederi gibi Petersburg'da devlet görevlisi olan Baron Gref'le evliydi. Herkesin deyimiyle *le phénix de la famille* (ailenin anka kuşu) idi İvan İlyiç. Bir ağabey gibi soğuk, ağırbaşlı da değildi, bir küçük kardeş gibi deli dolu da. Kardeşler arasında hep ortadaydı... akıllı, canlı, hoşgörülü, saygılı... Küçük kardeşiyle birlikte hukuk öğrenimi görmüştü. Küçük kardeşi okulu bitirememiş, beşinci sınıfta okuldan atılmıştı. İvan İlyiç ise başarıyla bitirmişti öğrenimini. Görev yaptığı sürece, başlangıçta nasılsa sonuna dek öyle kalmıştı: Yetenekli, neşeli, iyi niyetli, insanlara yakın, ama kendisine görev saydığı her şeyi tam bir titizlikle yerine getiren... Görevi benimsediği şeyler, üstlerinin onun görevi olarak belirlediği her şeydi. Çocukluğunda da, sonra görev süresince de hiçbir zaman hiç kimseye yaltaklık etmemişti. Ancak, gençlik yıllarından beri benimsediği bir davranış biçimi vardı: Sineğin ışığa gelmesi gibi, toplum içinde yüksek yerlerde olan kimselere yakınlaşmaya çalışır, onların yanına kabul edilmek için yollar arar, onların dünya görüşlerini benimser, onlarla dostluk ilişkileri kurmaya çabalardı. Çocukluk yıllarıyla gençlik yıllarının tutkuları, üzerinde büyük izler bırakmadan gelip geçmişlerdi onun için. Daha sonra kendini duygusallığa da, ün düşkünlüğüne de, (sonunda, üst düzey insanların arasına katıldığında ise) liberalizme bile bıraktığı olmuştu. Ama hepsini duygularının ona doğru olarak gösterdiği belirli sınırlar içinde yapmıştı.

Gerçi hukuk öğrenimi sırasında, daha önce çok iğrenç, aşağılık davranışlar saydığı, o tür şeyleri yaptığında kendinden utandığı birçok şeyi yapmıştı. Ama bir süre sonra, üst düzey kişilerin de bu tür şeyleri yaptıklarını, bunları kötü saymadıklarını görünce, kendisinin o davranışlarının da iyi olduklarını düşünmese bile, onları bütünüyle unutmuş git-

miş, bu yaptıklarının anısına üzülmek bir yana, onları aklına bile getirmemeye başlamıştı.

Hukukun onuncu sınıfını da bitirip babasından resmî giysisi için para aldığında, doğru Şarmer'e gitmiş, resmî giysisini ona ısmarlamıştı. *Respice finem*[1] yazılı küçük madalyonunu kordonuyla yakasına iliştirmişti. Okul müdürü olan Prens'le, hocasıyla vedalaşmış, Donon'da arkadaşlarıyla akşam yemeği yemiş, sonra, içinde en lüks mağazalardan alınmış çamaşırları, giysileri, tıraş takımları, tuvalet gereçleri, İskoç battaniyesi bulunan valizini alıp, babasının onun için bir taşra kentinde ayarladığı, valinin özel görevler memurluğuna başlamak üzere yola çıkmıştı.

İvan İlyiç çok geçmeden taşrada da okuldaki gibi hoş, rahat bir ortam edinmişti kendine. Görevini yapıyor, mesleki çalışmalarını sürdürüyor, bunların yanında düzeyli bir biçimde eğlenmesini de biliyordu. Valinin buyruğuyla arada bir görevli olarak ilçelere gidiyor, oralarda en üst düzeyden en alt düzeye kadar herkese karşı (özellikle din ayrılıkçıları konusunda) onuruyla, net, satın alınamayacak bir dürüstlükle (bundan gurur duymaması olanaksızdı) davranarak görevini yerine getiriyordu.

Gençliğine, çocuksu neşeli yaradılışına karşın görevinde son derece ölçülü, resmî, dahası ciddiydi. Ama toplum içinde genellikle neşeli, zeki, her zaman iyi yürekli, saygılı, aileden biri gibi evlerine girip çıktığı vali ile eşinin deyimiyle *bon enfant*'dı.[2]

Taşrada gönül serüvenleri de olmuştu. Bu gösterişli hukukçuya aşırı yakın ilgi gösteren bir hanımla, ayrıca modacı bir başka hanımla... Kente gelen yaverlerle içki âlemlerine katılmış, akşam yemeklerinden sonra arabalarla topluca uzak sokağa gittikleri de olmuştu. Gerçi valinin, dahası eşi-

1 (Lat.) Sonunu düşün.

2 (Fr.) İyi çocuk.

nin bile gözüne girmek için bir şeyler yaptığı olmuştu, ama bütün bunları öylesine düzeyli bir biçimde yapmıştı ki, bu davranışlarının kötü olduklarını söylemek olanaksızdı. Ancak Fransızca deyimle *il faut que jeunesse se passe*[3] denebilirdi. Her şey temiz ellerle, tertemiz gömlekler içinde, Fransızca sözcüklerle, en önemlisi de, en üst düzey insanlar arasında, dolayısıyla, üst düzey insanların onayıyla yapılıyordu.

Beş yıl böyle çalıştı İvan İlyiç. Sonra görev değişikliği oldu. Yeni hukuk şubeleri açılmış, yeni görevlilere ihtiyaç olmuştu.

İvan İlyiç de bu yeni göreve atananlardan biri olmuştu.

Sorgu yargıçlığı görevi önerilmişti ona. Yeni görev yerinin başka bir ilde olmasına, bulunduğu kentte edindiği ilişkilerini bırakması, gideceği yerde yeni ilişkiler edinmesi gerekecek olmasına karşın, İvan İlyiç kabul etmişti bu öneriyi. Arkadaşları toplanıp yolcu etmişlerdi onu. Ayrılırken bir de gümüş sigara tabakası armağan etmişlerdi ona. Yola çıkmıştı İvan İlyiç.

Sorgu yargıcı olarak İvan İlyiç yine öyle *comme il faut*'ydu,[4] kibardı. Kişisel işleriyle görevinin gerektirdiklerini birbirinden ayırmasını biliyor, görevinin çevresinde uyandırması gerektirdiğinden daha çok saygıyı kişiliğiyle uyandırıyordu. Sorgu yargıçlığı, önceki görevinden çok daha ilginç, çok daha çekici geliyordu İvan İlyiç'e. Önceki görevinde, bekleme odasında valinin yanına kabul edilmeyi titreyerek bekleyen, ona imrenerek bakan ziyaretçilerin, görevlilerin önünden Şarmer'in diktiği resmî giysisiyle elini kolunu sallayarak valinin odasına girmek, oturup onunla çay, sigara içmek çok hoştu doğrusu. Ancak, doğrudan ona bağlı görevliler, o görevinde şimdiki kadar çok değildi. Bunlar da göreve gittiği zamanlar, ilçe polis müdürleri ile din ayrılıkçılarıy-

3 (Fr.) Biraz olgunlaşması gerek.

4 (Fr.) Salon adamı.

dı. Kendisine bağlı bu insanlara karşı kibar, neredeyse arkadaşça davranmayı, istese kendilerini un ufak edebilecek bu adamın kendilerine dostça, rahat davrandığını onlara hissettirmeyi severdi. O zamanlar bunu hissettirebileceği insanlar çok değildi. Oysa şimdi öyle miydi, bir sorgu yargıcıydı artık İvan İlyiç, herkes, istisnasız herkes, en yüksek düzeydeki, en kendini önemli sayan kimseler bile avucunun içindeydi şimdi. Antetli bir kağıda bilinen birkaç sözcüğü yazması bu pek önemli kişilerin suçlu ya da tanık olarak karşısına getirilmelerine yeterdi. Oturmalarına izin vermezse karşısında ayakta dururlar, soracağı sorulara ayakta yanıt verirlerdi. İvan İlyiç bu yetkisini hiçbir zaman kötüye kullanmamış, tersine, her zaman yetkisinin anlamını yumuşatmaya çalışmıştı. Ancak bu gücün bilinci ile onu yumuşatma olanağının bilinci, onun için yeni görevinin başlıca ilginç, çekici yanını oluşturuyordu. İvan İlyiç görevini yaparken, özellikle soruşturmalarda, yaptığı işle ilgili olmayan her türlü düşünceyi kafasından atma yeteneğini de, en karmaşık olaylarda dava konusunu yalnızca görsel olarak yansıtacak, bu arada onun bu konuyla ilgili görüşünü de aktaracak biçimde, en önemlisi de tutanağı formaliteye uygun olarak kâğıda dökme yeteneğini de çabucak edinivermişti. Yeni bir şeydi bu. İvan İlyiç de 1864 yılında hukuk sistemimize getirilen yeniliklerin ilk uygulayıcılarındandı.[5]

Sorgu yargıcı olarak atandığı bu kentte yeni dostlar edinmişti İvan İlyiç. Görevi gereği davranışlarında da, ilişkilerinde de birtakım değişiklikler olmuştu. İl yönetimiyle arasına saygılı bir mesafe koymuş; kentin hukukçularının, zengin soylularının arasından kendine düzeyli bir çevre edinmiş; hükümeti hafiften eleştiren bir kişi, ılımlı bir liberal, uygar bir ulusçu tavırları takınmaya başlamıştı. Bu arada İvan İlyiç

5 Rusya'da, 1861'de serflerin özgürleştirilmesinden sonra gerçekleştirilen, hukuki süreçlere dair geniş çaplı reform kastediliyor – ç.n.

kılık kıyafetinin şıklığını hiç bozmadan, yeni görevinde sakalını biçimli kesmeyi de bırakmış, ona yüzünün istediği yerinde istediği gibi büyümek özgürlüğünü tanımıştı.

Yeni geldiği kentte de kendine çok güzel bir ortam yaratmıştı İvan İlyiç. Katıldığı vali karşıtı grup kendi arasında birbirine bağlı, uyumlu, iyi bir gruptu. Maaşı oldukça yüksekti. Yalnızca yeni yeni başladığı vist oyunu küçük bir tatsızlık eklemişti yaşamına: İvan İlyiç visti de neşeyle, çabuk çabuk, rastgele oynadığı için genellikle kaybediyordu.

Yeni kentte iki yıl görev yaptıktan sonra müstakbel karısıyla tanıştı. Praskovya Fyodorovna Mihel, İvan İlyiç'in içinde bulunduğu grubun en çekici, en zeki, en kusursuz kızıydı. İvan İlyiç öteki eğlencelerinin, sorgu yargıçlığı görevinin dışında, boş zamanlarında da Praskovya Fyodorovna ile hafiften gönül ilişkileri yürütüyordu.

Valinin yanında görevliyken hemen her eğlencede dans ederdi İvan İlyiç. Ama artık bir sorgu yargıcıydı, çok seyrek kalkıyordu dansa. Şimdi dansa kalkması şu anlama geliyordu: "Evet, toplumumuzun yeni kurumlarında da, beşinci sınıfta da dans ediliyorsa, konu dans etmekse, gerektiğinde onu da başkalarından daha iyi yapabilirim." Bu nedenle, danslı toplantılarda bazı akşamlar geç saatlerde Praskovya Fyodorovna'yı dansa kaldırıyordu. Genç kızın kalbini de bu danslar sırasında çelmişti. Praskovya Fyodorovna âşık olmuştu ona. İvan İlyiç'in aklında evlilik falan yoktu, ama genç kız ona tutulunca şu soruyu sordu kendine: "Sahi, neden evlenmeyecekmişim ki?"

İyi, soylu bir ailedendi Praskovya Fyodorovna. Güzelliğine de diyecek yoktu. Yoksul da sayılmazdı. İvan İlyiç çok daha parlak bir evlilik yapmayı umabilirdi. Ama bu da fena değildi. İvan İlyiç'in kendi maaşı vardı, Praskovya Fyodorovna'nın da en azından onunki kadar geliri olacağını umuyordu. İyi ailedendi kız, güzeldi, sevimliydi, ayrıca olduk-

ça akıllı usluydu da. İvan İlyiç'in Praskovya Fyodorovna ile, eşinin dostunun bu evliliği onayladığı için evlendiğini söylemek ne kadar doğruysa, kızı sevdiği, onda kendi düşüncelerine bir yakınlık bulduğu için onunla evlendiğini söylemek de o kadar yanlıştı. Evlenirken iki düşüncesi vardı İvan İlyiç'in: Böyle bir karısının olması hoş bir şeydi, ayrıca en yüksek düzeyden amirleri bu evliliği onaylıyorlardı.

Evlendi İvan İlyiç.

Evlilik töreni de, karı kocanın birbirini okşamalarıyla, yeni mobilyaların, yeni kap kacağın, yeni çamaşırların telaşıyla geçen evliliğin ilk zamanları da, karısının gebe kalmasına kadar çok iyi geçmişti. Öyle ki, İvan İlyiç evliliğin, yaşamın hoş, tatlı, neşeli, üstelik toplumun her zaman onayladığı saygın yanlarını bozmadığını, aksine yaşamı daha da anlamlı kıldığını düşünmeye başlamıştı. Ne var ki karısının gebeliğinin ilk aylarından sonra hiç beklemediği, ayrıca etkisinden de kurtulamadığı yeni birtakım tatsız, ona ağır gelen, kaba şeyler çıkmıştı ortaya.

İvan İlyiç'e sorarsanız, ortada bir neden yokken karısı (İvan İlyiç'in kendi kendine söylediği gibi) *de gaité de coeur*[6] ortak yaşamlarının tadını, inceliğini bozmaya başlamıştı. Ortada bir neden yokken durduk yerde kıskanıyordu kocasını, onun kendisine iltifat etmesini istiyor, her şeyi kafasına takıp olay çıkarıyor, İvan İlyiç'le arasında hoş olmayan, yakışıksız tartışmaların çıkmasına neden oluyordu.

Başlangıçta İvan İlyiç bu durumun verdiği huzursuzluktan, yaşama hoş, iyi yanından yaklaşarak (önceleri çok işine yaramıştı bu) kurtulmayı umuyordu: Karısının huysuzluklarını önemsemiyor, görmezlikten gelmeyi deniyor, eskiden olduğu gibi neşeli, hoş yaşamını sürdürüyordu. Vist oynamak için dostlarını evine çağırıyor, kendisi kulübe ya da arkadaşlarının evine gitmeyi deniyordu. Ama bir gün karısı

6 (Fr.) Fütursuzca.

ağzını öylesine bozmuş, onun isteklerini yerine getirmediği için, (besbelli, kocası boyun eğene, yani evde oturana, onun gibi can sıkıntısı çekene dek bağırmaya kararlı) ısrarla öylesine bağırıp çağırmaya, küfürler savurmaya başlamıştı ki, dehşete kapılmıştı İvan İlyiç. Evliliğin (hiç değilse onun karısıyla evliliğin) her zaman hoş, nezih bir yaşam olmadığını, tersine, genellikle yaşamı bozduğunu, dolayısıyla yaşamı bozan bu tür şeylerden uzak durmak gerektiğini düşünür olmuştu. Sonra bunun yollarını aramaya başlamıştı. Praskovya Fyodorovna'da saygı uyandıran tek şey, İvan İlyiç'in göreviydi. O da bundan yararlanmaya başlamış, görevini, görevinin gerektirdiği sorumlulukları bahane ederek karısıyla savaşmaya, özgürlüğünün sınırlarını savunmaya başlamıştı.

Çocuk dünyaya geldikten sonra bebeğin karnının doyurulması uğraşlarında, bu işlerde uğranan çeşitli başarısızlıklarda çocuğun da annenin de gerçek ya da hayalî hastalıklarında İvan İlyiç'in yardımı isteniyor, ama onun elinden bu konularda bir şey gelmediği için, İvan İlyiç'in kendine ailesi dışında başka bir dünya edinmesi zorunlu oluyordu.

Karısı giderek daha çekilmez, daha huysuz oldukça, İvan İlyiç de yaşamının ağırlık merkezini görevine kaydırmaya başlamıştı. Artık görevini daha çok seviyor, eskiden olduğundan daha çok ünlü olmak istiyordu.

Çok geçmeden, evlendikten hemen bir yıl sonra İvan İlyiç evliliğin, yaşama birtakım olumlu katkıları olsa bile, gerçekte çok karmaşık, ağır bir iş olduğunu, kişinin görevini yapabilmesi için (yani saygıdeğer, toplumun onaylayacağı bir evlilik yaşamı sürdürebilmesi için) devlet hizmetinde olduğu gibi burada da kendine belirli bir davranış biçimi edinmesi gerektiğini anlamıştı.

İvan İlyiç bu düşünceyle evlilik yaşamında da böyle bir davranış biçimi oluşturmuştu kendine. Aile yaşamından, bu yaşamın ona verebileceği şeyleri istiyordu yalnızca: Bir

ev hanımı, akşam yemekleri, yatacak bir yer, en önemlisi de toplumda oluşturulacak dış görünüşün saygınlığı... Bunların dışında ise güleryüz, saygı arıyor, bulduğunda da çok mutlu oluyordu. Bunlara bir dirençle, asık bir yüzle karşılaşırsa hemen görevinde kendine oluşturduğu kapalı dünyasına çekiliyor, orada huzuru buluyordu.

Adliyede iyi bir görev adamı olarak değerlendiriyorlardı İvan İlyiç'i. Üç yıl sonra savcı yardımcısı yapmışlardı onu. Yeni sorumluluklar, bu sorumlulukların büyük önemi, kim olursa olsun, herkesi yargıç önüne çıkarma, cezaevine atma yetkisi, sözlerinin basında yer alması, İvan İlyiç'in bu görevinde de gösterdiği üstün başarı... bütün bunlar daha da çok çekiyordu onu görevine.

Çocuklar çoğalmıştı. Karısı giderek daha çok homurdanmaya, huysuzluk etmeye başlamıştı. Ama İvan İlyiç'in aile yaşamına karşı kendinde oluşturduğu tutum, davranış biçimi, karısının homurdanmalarına karşı neredeyse etkilenmez hale getirmişti onu.

O kentte yedi yıl görev yaptıktan sonra başka bir kente savcı olarak atamışlardı İvan İlyiç'i. Yeni görev yerine taşınmışlardı. Paraları azdı. Yeni taşındıkları kentten karısı hoşlanmamıştı. Aldığı ücret belki biraz daha yüksekti, ama yaşam pahalıydı burada. Ayrıca iki kızı ölmüştü, bu yüzden İvan İlyiç için aile yaşamı daha da tatsız olmuştu.

Praskovya Fyodorovna burada başlarına gelen her tatsız olayda kocasını suçluyordu. Karı koca arasında açılan her konu, özellikle çocukların öğrenimi konusu, hemen daha önceki tartışmalarına götürüyordu onları, her an patlamaya hazır oluyorlardı. Yalnızca, eşler arasında bildik o seyrek sevgi dakikaları kalmıştı, onlar da uzun sürmüyordu. Bir süreliğine mola verdikleri küçük adacıklardı bunlar. Sonra birbirine yabancılaşmanın gizlenmiş düşmanlığı denizine açılıyorlardı yeniden. Bunun böyle olmaması gerektiğini düşün-

seydi, bu yabancılaşma İvan İlyiç'i üzebilirdi, ama o bu durumu olağan saymaktan öte, aile içindeki görevinin amacı olduğu inancındaydı da. Amacı, elinden geldiğince bu tatsız olaylardan uzak durmak, onlara zararsız, kibar bir özellik kazandırmaktı. Bu amacına ulaşmanın yolunu da bulmuştu: Ailesiyle giderek daha az bir arada zaman geçiriyor, buna zorunlu olduğu zamanlarda da yanlarında yabancıların bulunmasını sağlayarak kendini sağlama alıyordu. En önemli kurtuluş yolu ise İvan İlyiç'in göreviydi. Yaşamının tüm amacı görevinde toplanmıştı. Görevi tüm varlığını sarmıştı. Yalnızca gücünün, kim olursa olsun, yok etmeyi kafasına koyduğu herkesi yok edebilme yetkisinin bilinci mutlu ediyordu onu. Dıştan bile olsa, duruşma salonuna girdiğinde ya da astlarıyla karşılaştığında gördüğü büyük saygı, üstlerinin, astlarının önünde başarısı, en önemlisi, duruşmalarda kendisinin de hissettiği ustalığı... Bütün bunlar arkadaşlarıyla sohbetlerinin, akşam yemeklerinin, vist oyununun yanında yaşamını dolduruyorlardı. Sözün kısası, İvan İlyiç'in yaşamı onun istediği gibi, olması gerektiği gibi sürüp gidiyordu: Hoş, saygın bir biçimde.

Böyle yedi yıl daha geçirdi İvan İlyiç. Büyük kızı on altı yaşına gelmiş, bir çocuğu daha ölmüştü, her zaman tartışma konusu olan oğlu ise lisede okuyordu. İvan İlyiç hukuk okuluna vermek istemişti onu, ama Praskovya Fyodorovna inadına liseye yazdırmıştı. Kız öğrenimini evde almış, iyi yetişmişti, oğlan da iyi okuyordu.

III

Evlendikten sonra on yedi yılı böyle geçti İvan İlyiç'in. Onun sakin yaşamını hiç beklenmedik bir biçimde neredeyse alt üst edecek tatsız bir olay gerçekleştiğinde, artık atandığı birçok yeri geri çevirmiş, daha iyi bir yere atanmayı bekleyen deneyimli bir savcıydı. Üniversitesi olan bir kente başkan olarak atanmayı bekliyordu, ne var ki nasıl olmuşsa olmuş, Goppe daha önce davranmış, oraya kendisinin atanmasını sağlamıştı. Buna çok içerlemişti İvan İlyiç, sitem etmeye başlamış, Goppe ile de, yakın üstleriyle de tartışmıştı. Bu yüzden ona karşı soğuk davranmaya başlamışlardı. Bir sonraki atamada da es geçmişlerdi onu.

Bu olay 1880 yılında olmuştu. O yıl İvan İlyiç'in yaşamının en kötü yılıydı. O yıl, önce, aldığı ücretin artık ona yetmediğini; sonra, herkesin onu artık unuttuğunu, kendisine yapılmış son derece büyük, acımasız bir haksızlık olarak gördüğü bir olayı başkalarının çok olağan saydığını görmüştü. Babası bile ona yardım etmeyi gerekli görmemişti. Herkesin, üç bin beş yüz düzeyindeki aylığının iyi, üstelik çok iyi bir aylık olduğunu düşünerek onun durumunu umursamadığını his-

sediyordu. Kendisine yapılmış haksızlıklar varken, karısının sürekli dırdırını çekerken, bütçesini aşan harcamalar yaparak girdiği borçları varken... evet, bütün bunlar varken durumunun çok kötü olduğunu yalnızca o biliyordu.

Maddi durumunu biraz düzeltmek amacıyla o yaz izin almış, yazı karısıyla birlikte Praskovya Fyodorovna'nın erkek kardeşinin yanında geçirmek üzere köye gitmişti.

İvan İlyiç köyde boş kalınca ömründe ilk kez yalnızca can sıkıntısı değil, dayanılmaz bir hüzün de duydu. Böyle yaşamasının olanaksız olduğunu, birtakım ciddi önlemler alması gerektiğini düşünmeye başladı.

Terasta uykusuz geçirdiği bir gecenin sabahında Petersburg'a gitmeye, onları, onun değerini bilmeyenleri cezalandırmak için başka bir bakanlığa geçmenin yollarını aramaya karar verdi.

Ertesi gün, karısıyla kayınbiraderinin itirazlarına aldırmadan Petersburg'a doğru yola çıktı.

Tek amacı vardı: Beş bin ruble maaş alacağı bir yer istiyordu. Şu ya da bu bakanlık, yön ya da görev çeşidi fark etmezdi. Yalnızca bir görevdi istediği, beş bin ruble maaşlı bir görev... bir yönetim kurulunda, bankalardan birinde, demiryollarında, İmparatoriçe Maria'nın kurumlarından[1] birinde, hatta gümrüklerde bile... Nerede olursa olsun, ama kesinlikle beş bin ruble maaşlı bir görev, ayrıca yine kesinlikle onun değerini bilmeyen bakanlığın dışında bir bakanlıkta.

İşte İvan İlyiç'in bu yolculuğu umulmadık, büyük bir başarıyla sonuçlandı. Kursk'ta birinci mevkide İvan İlyiç'in yanına eskiden tanıdığı F. S. İlin oturdu. Kursk valisine yeni gelmiş bir telgraftan söz etti İvan İlyiç'e. Birkaç güne kadar bakanlıkta bir değişiklik olacaktı. Pyotr İvanoviç'in yerine İvan Semyonoviç geçecekti.

---

1 1796-1801 yılları arasında hüküm süren Çar I. Paul'ün karısı tarafından kurulmuş yetimhaneler – ç.n.

Düşünülen bu değişikliğin Rusya için olduğu kadar İvan İlyiç için de büyük önemi vardı. Pyotr İvanoviç'in bir yüksek göreve getirilmesi arkadaşı Zahar İvanoviç'in de yükseleceği anlamına geliyordu. Bu iki atama İvan İlyiç için özellikle çok önemliydi. Zahar İvanoviç yakın dostuydu çünkü.

Moskova'da haber kesinlik kazanmıştı. İvan İlyiç Petersburg'a varınca doğru Zahar İvanoviç'e gitti. Çalıştığı âdalet Bakanlığı'nda iyi bir yere atanacağı konusunda kesin söz aldı.

Bir hafta sonra karısına şöyle bir telgraf çekti:

> Zahar, Miller'in yerine geçti, ilk görüşmede atamam yapılacak.

Bu görev değişikliği sonucu, İvan İlyiç çalıştığı bakanlıkta birden arkadaşlarından iki kademe üste çıkmıştı. Aylığı beş bin ruble olmuş, yer değişikliği parası olarak da üç bin beş yüz almıştı. Eski düşmanlarına da, bakanlığına da duyduğu öfkeyi unutup gitmişti. Tam anlamıyla mutluydu şimdi.

Eskiden olduğu gibi neşeli, mutlu dönmüştü köye. Praskovya Fyodorovna da neşelenmişti. Barışmışlardı. İvan İlyiç Petersburg'da onu ne iyi karşıladıklarını, düşmanlarının nasıl bozum olduğunu, onun önünde şimdi nasıl yerlere kadar eğildiklerini, onu nasıl kıskandıklarını (özellikle de, artık onu Petersburg'da ne çok sevdiklerini) anlatıyordu.

Praskovya Fyodorovna dinliyordu onu. Bütün bunlara inandığını gizlemiyor, İvan İlyiç'in söylediklerinin hiçbirine itiraz etmiyor, yalnızca yeni taşınacakları kentte nasıl bir yaşam kuracaklarının planlarını yapıyordu. Bu arada İvan İlyiç karısının yaptığı planların kendisininkilerle uyuştuğunu, sekteye uğrayan yaşamının eskisi gibi gene neşeli, hoş, saygın özelliğini kazanacağını gördükçe seviniyor, mutlu oluyordu.

İvan İlyiç kısa bir süre kalmak üzere gelmişti köye. 10 Eylül'de göreve başlaması gerekiyordu. Ayrıca kentte yerleş-

mesi, taşradan her şeyi getirtmesi, daha bir sürü şey satın alması, ısmarlaması için; sözün kısası, düşündüğü, aşağı yukarı Praskovya Fyodorovna'nın da kafasında olan düzeni kurabilmesi için acele etmesi gerekiyordu.

Şimdi her şey başarıyla yoluna konmuş, karı kocanın yaşam görüşleri de uyuşmuştu. Ayrıca bir arada az kalmalarına karşın, evliliklerinin ilk yıllarında olduğundan daha iyi geçiniyorlardı. İvan İlyiç ailesini hemen yanma almak istiyordu, ama ona da ailesine de birden pek sevimli davranmaya başlayan, sevgili akrabalar diye üzerlerine titreyen, kız kardeşi ile eniştesinin daha çok kalmaları için sonu gelmez ısrarları karşısında İvan İlyiç yalnız gitmişti.

Göreve başladı İvan İlyiç. Başarısının, bir de karısıyla arasının düzelmesinin (bu ikisi birbirini güçlendiriyordu) etkisiyle içine dolan mutluluğu her an hissediyordu. Karı koca, ikisinin de hayalini süsleyen çok güzel bir daire bulmuştu. Klasik stilde yüksek tavanlı görüşme odaları, rahat, görkemli bir çalışma odası, karısı için, kızı için ayrı odalar, oğlu için ders çalışma odası... Her şey onların ailesi içindi sanki. Dairenin hazırlanması işini İvan İlyiç kendi üzerine almıştı. Duvar kâğıtlarını o seçiyor, evi tıka basa dolduracak mobilyaları o satın alıyordu (biçimlerini, döşemesini kendi zevkine göre belirlediği eski stil, özellikle rahat mobilyalar seçiyordu). Adım adım özlediği gibi oluyordu evi... Daha işin yarısına geldiğinde yaptıklarının beklediğinden de güzel olduğunu görüyordu. Evin döşenmesi bittikten sonra bu göz alıcı, zevkli, rahat evi herkesin beğeneceğinden kuşkusu yoktu. Eşyalarla doldururken, döşeme işi bittiğinde salonun nasıl olacağını hayal ediyordu. Henüz bitmemiş konuk odasına bakarken şöminenin bitmiş halini, perdeleri, etajeri, odanın içine serpiştirilmiş küçük sandalyeleri, duvarlarda yerli yerine yerleştirilmiş bronz tabloları, tabakları hayal ediyordu. Onunla aynı zevkleri paylaşan oğlu Paşa ile kızı Liza'cı-

ğın nasıl şaşıracaklarını düşündükçe heyecanlanıyordu. Kesin, akıllarının ucundan geçmiyordu bu kadarı. Eve değişik, soylu bir hava veren eski birtakım eşyalar da bulup satın almayı başarmıştı. Karısıyla çocuklarının, geldiklerinde daha çok şaşırmaları için mektuplarında bilerek her şeyi olduğundan kötü anlatıyordu. Bütün bu çalışmalar onu öylesine sarmıştı ki, çok sevdiği yeni görevi bile beklediği kadar ilgisini çekmiyordu. Toplantılarda kimi zaman dalıp gidiyordu: Ne tür kornişler daha güzel dururdu, perdeleri yana açan kornişler mi, yoksa yukarı çekenler mi? Bu konuyla kafası öylesine meşguldü ki, sık sık işe kendi girişiyor, mobilyaların yerlerini bile kendi değiştiriyor, perdeleri kendi bir yerden kaldırıp başka bir yere asıyordu. Bir keresinde, kâğıdı nasıl yapıştırmasını istediğini anlayamayan duvar kâğıdı ustasına göstermek için merdivene kendi çıkmış, yanlış basamağa basınca dengesini yitirmiş, düşmüştü. Ama güçlü kuvvetli, çevik bir insan olduğu için tutunmayı başarmış, böğrünü çerçevenin koluna çarpmıştı, o kadar. Çarptığı yer hafiften acımış, çabucak geçmişti. Bu işlerle uğraşırken kendini çok iyi hissediyordu İvan İlyiç. Neşeliydi, sağlıklıydı. Şöyle yazıyordu karısına: "On beş yaş gençleşmiş gibi hissediyorum kendimi." Eylül içinde yerleşme işini bitireceğini düşünüyordu, ama Ekim'in ortalarına kadar uzamıştı işler. Her şey çok güzel olmuştu. Yalnızca kendi söylemiyordu bunu, gören herkes aynı şeyi söylüyordu.

Gerçekte İvan İlyiç'in yaptığı, pek zengin olmayan, ama zenginlere özenen (bu yüzden de birbirlerine çok benzeyen) insanların yaptıklarının aynısıydı: Yukarı kalkan perdeler, maun mobilyalar, koyu renk ışıl ışıl çiçekler, halılar, bronz heykelcikler... bilinen tür tüm insanların, bilinen öteki tür tüm insanlara benzemek için edindikleri her şey... Ne var ki İvan İlyiç bunlarla dikkatleri çekmesinin olanaksız olduğunu düşünüyor, ama yaptıklarını bir yanıyla özel buluyor-

du. Ailesini tren istasyonunda karşılayıp hazır, ışıl ışıl evine getirdiğinde, beyaz kravatlı uşak çiçeklerle süslenmiş antrenin kapısını açtığında, sonra konuk odasına, İvan İlyiç'in çalışma odasına girdiklerinde karısı, çocukları hayranlık içinde ah vah ederlerken çok mutluydu İvan İlyiç. Onlara evin her köşesini gösteriyor, onların övgülerini hazla içine sindiriyor, mutluluktan uçuyordu. O akşam çay içerlerken Praskovya Fyodorovna söz arasında İvan İlyiç'e nasıl düştüğünü sorduğunda gülmeye başladı İvan İlyiç, nasıl düştüğünü, ustayı nasıl korkuttuğunu hareketleriyle anlattı.

– Boşuna o kadar spor yapmadım. Benim yerimde başkası olsaydı bir yerlerini kırardı. Ben yalnızca şuramı çarptım. Dokununca hafiften acıyor, ama yakında geçer. Biraz morardı, o kadar.

Böylece yeni evlerinde yaşamaya başlamışlardı. İnsanların bir eve iyice yerleşince hep bir odanın eksikliğini hissetmeleri gibi, yeni maddi olanaklar kazanınca –bu beş bin ruble bile olsa– her zaman bir miktar paranın eksikliği hissedilse de, çok güzel bir yaşamları vardı. Evde her şey tam anlamıyla hazır değildi, daha yapılacak işler vardı: Bazı şeyler alınacak, ısmarlanacak, düzene konacak, değiştirilecekti. Karı kocanın bazı konularda anlaşamadıkları oluyorduysa da, ikisi de öylesine mutluydular, yapılacak öylesine çok şey vardı ki, tartışma büyümeden kapanıyordu olay. Yapılacak bir şey kalmayınca bu kez biraz canlarının sıkıldığını ve bir şeylerin eksikliğini hissetmeye başlamışlardı. Ama bu arada yeni tanıdıklar, yeni alışkanlıklar edinmişlerdi. Gene dolmuştu yaşamları.

İvan İlyiç bütün gün adliyede çalışıyor, akşam yemeği için eve geliyordu. Evle ilgili sorunlar biraz canını sıksa da, başlangıçta keyfi yerinde oluyordu. (Masanın örtüsündeki, koltuğun üzerindeki en küçük bir leke, perdenin iplikleri çıkmış kordonu sinirlendiriyordu onu: Çok emek vermişti bu

evin dekorasyonuna, en küçük bir düzensizlik acı veriyordu ona.) Bununla birlikte, İvan İlyiç'in yaşamı genelde, onun düşüncesine göre bir yaşamın geçmesi gerektiği gibi geçiyordu: rahat, hoş, yeterince iyi. Sabah saat dokuzda kalkıyor, kahvesini içiyor, gazetesini okuyor, sonra resmî giysisini giyiyor, adliyeye gidiyordu. Çalışırken hep boynunda olan boyunduruk orada hazır bekliyordu onu. Hemen geçiriyordu boynuna boyunduruğu. Ziyaretçiler, kalem odasında hazırlanan raporlar, kâtipler, toplantılar... Bunların tümü şeffaf bir biçimde, ayrıca ustalıkla yönetilmeliydi. Bunların içinden, hukukta işlerin doğru yürümesini engelleyen, adaletsizliklere neden olan her çeşit uyumsuzluğu, toplum için önemli unsurları başarıyla ayıklamak gerekirdi: İnsanlarla görev dışında başka bir ilişkiye girilmesine izin vermemek, insanlarla ilişkilerde nedenin yalnızca görevle ilgili olması, görev dışında bir ilişkinin olmaması... Sözgelimi, biri geliyor, bir konuda bilgi almak istiyor. İvan İlyiç, görevi değilken, o adamla hiçbir ilgisi de yokken (varsa bile bu, bir mahkeme üyesinin doldurduğu resmî antetli bir kâğıtta olan kadardır) bu ilişkinin sınırları içinde elinden gelen her şeyi, evet kesinlikle her şeyi yapıyor, bu arada insani ilişkilerin gereğine de uyuyor, yani kibar davranıyordu. Görevle ilgili ilişki sona erdiği anda her türlü ilişki de bitiyordu. Göreviyle özel yaşamını ayırmaktaki, ikisini birbirine karıştırmamaktaki becerisini, uzun yıllar içinde edindiği bu yeteneğini en üst düzeyde kullanıyordu İvan İlyiç. Bu yeteneğini başarıyla öylesine yüksek bir düzeye çıkarmıştı ki, bir virtüöz gibi, bazen sanki şakacıktan, kendine insan ilişkileriyle görev ilişkilerini birbirine karıştırma izni bile veriyordu. Kendisine bu izni vermesinin nedeni, gerekli gördüğü anda insan ilişkisinin yerine görev ilişkisini geçirebileceğinden kuşkusunun olmamasıydı. Bunu yalnız kolayca, haz duyarak, kibarca değil, bir virtüöz gibi de yapıyordu. Duruşma ara-

larında sigara, çay içiyor, biraz politikadan, biraz toplumsal olaylardan, biraz vistten, en çok da duruşmalarda verilen kararlardan söz ediyordu. Yorgun, ama orkestranın konserinde parçasını nefis bir biçimde bitirmiş virtüöz birinci kemancının ruhsal rahatlığıyla dönüyordu eve. Karısıyla kızı bir yerlere gitmişlerdir ya da konukları vardır; oğlu lisede okuyordu, öğretmenleriyle ders çalışmaktadır, okulda anlatılanları tekrar etmektedir. Her şey güzeldir. Akşam yemeğinden sonra, konuk yoksa, kimi zaman, son günlerde sözü çok edilen bir kitabı okurdu İvan İlyiç, geç saatte ise çalışmaya başlar, yani evrakları gözden geçirir, yasaları inceler, alınmış ifadeleri karşılaştırır, yasalara göre düzenlerdi. Bu uğraş sırasında canı sıkılmazdı, bundan haz da duymazdı. O anda vist oynayabilecekken oynayamadığı için üzülür, ama oyun yoksa, yalnız başına ya da karısıyla oturmaktansa çalışmak gene de daha iyidir diye düşünürdü. İvan İlyiç'in en çok haz duyduğu şey, toplumsal durumları gereği önemli beyleri ve hanımları, verdiği akşam yemeklerine çağırmak, onlarla birlikte zaman geçirmekti. Bu tür insanların olağan zaman geçirme tarzları da buydu zaten. İvan İlyiç'in konuk salonu da onlarınkinin bir benzeriydi.

Gene bir akşam danslı yemek veriyorlardı. İvan İlyiç'in neşesi yerindeydi. Her şey güzeldi. Yalnızca, pastalarla şekerler konusunda karı koca arasında büyük bir tartışma çıkmıştı. Praskovya Fyodorovna'nın kendi planı vardı, oysa İvan İlyiç her şeyin pahalı bir pastaneden alınmasında ısrar etmiş, öyle de yapmış, bir sürü pasta, şeker aldırmış, pastalar artınca, pastaneye ödenmesi gereken para da kırk beş ruble olunca aralarında tartışma çıkmıştı. Büyük, hiç hoş olmayan bir tartışmaydı bu. Öyle ki, Praskovya Fyodorovna "Salak, çekilmez adam," diye bağırmıştı kocasına. İvan İlyiç başını ellerinin arasına almıştı. O anda yüreğinde bir şey boşanmaktan söz etmişti ona. Ama akşam toplantısı neşe-

li geçmişti. Çok üst düzey konuklar vardı. İvan İlyiç "Acımı Dindir" adlı *toplumsal kurumun* ünlü başkanının kız kardeşi Prenses Trufonovna ile dans etmişti. Görev mutlulukları onur mutluluğuna, toplumsal mutluluklar ün mutluluklarına dönüşmüştü; ama İvan İlyiç'in asıl mutluluğu vist oyunu mutluluğuydu. Her şeyden sonra, yaşamında, nasıl olursa olsun tatsız her türlü olaydan sonra tattığı mutluluk, geri kalan her şeyin önünde bir mum gibi ışıyan mutluluk, iyi oyuncularla, bağırıp çağırmayan partnerlerle vist masasına oturmak, özellikle dörtlü (hoşlanıyormuş gibi yapsa da canı sıkılıyordu beşli oynarken), ciddi, ustaca bir oyun çıkarmak (kuşkusuz kâğıt gelirse), sonra güzel bir akşam yemeği yemek, bir bardak şarap içmek mutluluktu onun için. Her zaman söylüyordu bunu. Oyundan sonra, özellikle az kazandığı akşamlar (çok kazanmaktan hoşlanmıyordu) son derece mutlu, yatıp uyuyordu.

Böyle geçiyordu günleri. İyi çevreden birçok dostu vardı. Önemli kişiler, gençler evlerine gelip gidiyorlardı.

Tanıdıkları konusunda karı koca ile kızlarının düşüncesi aynıydı. Duvarları Japon tabaklarıyla kaplı konuk salonlarına övgülerle doluşan kılıksız tanıdıklarının, akrabalarının ayaklarını uyum içinde, söz birliği etmişçesine davranıp kesmişlerdi. Çok geçmeden bu kılıksız dostlar gelmemeye başlamışlardı onlara. Böylece çok düzeyli bir çevreleri olmuştu Golovinlerin. Gençler Liza'ya ilgi gösteriyorlardı. Dmitri İvanoviç Petrişçev'in oğlu, onun tüm varlığının tek varisi, adliyede soruşturma görevlisi Petrişçev de ilgilenmeye başlamıştı Liza ile. O kadar ki, İvan İlyiç bu konuyu Praskovya Fyodorovna ile konuşmuştu bile: İkisini birlikte bir araba gezintisine ya da tiyatroya yollasalar nasıl olurdu acaba? Böyle geçiyordu günleri. Bir değişikliğin olmadığı, çok mutlu bir yaşamları vardı.

IV

Hepsinin sağlığı yerindeydi. İvan İlyiç'in kimi zaman ağzında tuhaf bir tat olduğundan, sağ böğrünün sanki ağrıdığından yakınmasını hastalık saymak olmazdı.

Ne var ki bu ağrı zamanla çoğalmış, ağrıya değil, böğründe sürekli bir ağırlığa, kötü bir ruhsal bozukluğa dönüşmüştü. Bu ruhsal bozukluk ilerledikçe ilerledi, sonunda Golovinlerin mutlu, hoş, saygın yaşamını bozmaya başladı. Karı koca giderek daha çok tartışmaya başlamışlardı. Çok geçmeden yaşamlarının mutluluğu, hoşluğu gitmiş, yalnızca saygınlığı (o da zor tutunuyordu) kalmıştı. Yeniden sıklaşmaya başlamıştı kavgalar. Gene yalnızca o adacıklar, karı kocanın kavga etmeden seyrek olarak bir araya gelebildikleri o anlar kalmıştı.

Praskovya Fyodorovna (bu kez haklı olarak) kocasının dayanılmaz biri olduğunu söylüyordu. Her zamanki alışkanlığıyla, kocasının durumunu abartıyor, böyle huysuz bir adama yirmi yıl dayanabilmesi için insanın kendisi gibi iyi yürekli olması gerektiğini söylüyordu. Kavgaları İvan İlyiç'in başlattığı artık bir gerçekti. Her gün akşam yemeğin-

den hemen önce, özellikle de yemeğe oturur oturmaz masada sağa sola sataşmaya başlıyordu. Kâh tabaklardan birinde bir kusur buluyor, kâh yemeği beğenmiyor, kâh oğlunun dirseğini masaya dayamasına, kâh kızının saçlarına takıyordu. Her şeyde de Praskovya Fyodorovna'yı suçluyordu. Başlangıçta itiraz ediyordu Praskovya Fyodorovna, bağırıp çağırıyordu ona; ama İvan İlyiç yemek sırasında iki kez öylesine büyük bir öfkeye kapılmıştı ki, bunun kocası yemek yediğinde ortaya çıkan hastalıklı bir durum olduğunu anlamış, sesini çıkarmamaya başlamıştı. Artık kocasına itiraz etmiyor, yalnızca yemeğini bir an önce bitirip masadan kalkmaya çalışıyordu. Praskovya Fyodorovna bu sessizliğini kendisi için büyük bir özveri sayıyordu. Kocasının korkunç yaradılışlı bir insan olduğuna, yaşamını berbat ettiğine karar vermiş, kendine acımaya başlamıştı. Ayrıca giderek kendine daha çok acıyor, kocasından da o oranda nefret ediyordu. Onun ölmesini bile istemeye başlamıştı, ama kocası öldüğünde aldığı aylık kesilebileceği için böyle bir şeyi istemeye korkuyordu. Kocasına duyduğu hınca daha da artırıyordu bu. İvan İlyiç'in ölümünün de onu kurtaramayacağı aklına geldikçe çok mutsuz bir insan olduğunu düşünüyor, giderek sinirleri bozuluyor, bunu saklamaya çalışıyor, onun bu gizli sinir bozukluğu bu kez İvan İlyiç'in sinirlerinin daha çok bozulmasına neden oluyordu.

Özellikle suçlu olduğu bir tartışmadan sonra İvan İlyiç açıklama yaparken sinirlerinin gerçekten çok bozuk olduğunu, ama bunun hastalığından ileri geldiğini söyleyince, Praskovya Fyodorovna hasta ise tedavi olmasının gerektiğini, ünlü bir doktora gidip görünmesini söyledi.

İvan İlyiç doktora gitti. Her şey onun beklediği gibi oldu... her zaman olduğu gibi. Beklenmek de, (İvan İlyiç'in kendisinin de adliyeden çok iyi tanıdığı) o bildik, doktorlara özgü yapmacık büyüklük duygusu da, tıktıklar da, dinlemeler

de, önceden belirlenmiş, besbelli gereksiz yanıtlar bekleyen sorular da, "Siz kendinizi bize bırakın yeter, gereken her şeyi biz yaparız" tutumu da (gereken her şeyin bizde nasıl yapıldığı bilinen bir gerçektir, kimsenin kuşkusu yoktur bundan: Kim olursanız olun, hep aynı tavırla karşılanırsınız), evet, tıpkı adliyede olduğu gibiydi her şey... İvan İlyiç duruşmalarda sanıklara nasıl davranıyorduysa, ünlü doktor da ona öyle davranıyordu.

Şunları söylüyordu doktor: "Şu şu veriler sizde şu şu olduğunu gösteriyor; şu şu araştırmalarımız sonucunda bunun böyle olmadığı anlaşılırsa, o zaman sizde şunun şunun olduğu sonucuna varmamız gerekecek. Şu şu sonuca varmamız durumunda da, o zaman... vs., vs." İvan İlyiç için önemli olan yalnızca şuydu: Durumu tehlikeli miydi, tehlikesiz mi? Ne var ki bu yersiz soruyu yanıtlamayı uygun görmüyordu doktor. Ona göre anlamsız bir soruydu bu, üzerinde durmaya bile değmezdi. Olasılıkların değerlendirilmesiydi önemli olan: Böbrekler mi bozuktu, bedenin bir yerinde kronikleşmiş bir iltihaplanma mı söz konusuydu, yoksa kör bağırsakta mı bir şeyler vardı? İvan İlyiç'in yaşamı değildi üzerinde durulan, bozuk böbrekle kör bağırsak arasında dolaşıp duran bir tartışmaydı yapılan. İvan İlyiç'in önünde bu gidiş geliş sonucunda doktor parlak bir başarıyla kör bağırsaktan yana verdi kararını; kısaca, idrar tahlilinin ona yeni bilgiler verebileceğini, durumu o zaman yeniden gözden geçireceğini söyledi. Bütün bunlar İvan İlyiç'in sanıklara öylesine göz alıcı bir biçimde binlerce kez yaptıklarının harfi harfine aynıydı. Doktor da öyle törenli, neşeli, (gözlüğünün üzerinden bile bakarak) törensel bir gururla özetlemişti düşüncesini. İvan İlyiç doktorun söylediklerinden durumun kötü olduğu, ama bunun doktoru, dahası belki de hiç kimseyi ilgilendirmediği, yalnızca onu ilgilendirdiği, yalnızca onun durumunun kötü olduğu sonucunu çıkarmıştı. Bu sonuç fe-

na sarsmıştı İvan İlyiç'i. Kendisine acıma duygusu, böylesine önemli bir soruna böylesine ilgisiz kalan doktora çok öfkelenmesine neden olmuştu.

Ama bir şey söylemedi, kalktı, vizite ücretini masanın üzerine bıraktı, derin bir göğüs geçirdikten sonra:

– Biz hastalar sanıyorum hep yersiz sorular soruyoruz sizlere, dedi. Sözün kısası, tehlikeli bir hastalık mı bu, yoksa değil mi?..

Doktor, gözlüğünün arkasından ona tek gözüyle şöyle der gibi baktı: "Sanık, bir daha size sorulan sorulara yanıt vermenin dışında bir şey söyleyecek olursanız, sizi duruşma salonundan attırmak zorunda kalacağım." Sonra yüksek sesle ekledi:

– Söylenmesi gereken, uygun gördüğüm her şeyi söyledim size. Gerisini incelemelerimiz söyleyecek.

Sonra öne eğilerek, İvan İlyiç'in çıkabileceğini belirtti.

Ağır adımlarla çıktı İvan İlyiç. Canı sıkkın, kızağına bindi, sürücüye eve gideceğini söyledi. Yol boyunca sürekli doktorun söylediklerini, onun o karmaşık, anlaşılmaz bilimsel sözlerini gündelik dilimize çevirmeye, onlara yanıtlar bulmaya çalıştı. Durum kötü, çok mu kötüydü ya da henüz bir şey yok muydu ortada? Sonuçta, doktorun söylediklerinin özünde, durumun çok kötü olduğunun bulunduğuna karar vermişti. Sokaklar hüzün yüklü geliyordu ona. Arabacılar hüzünlüydü, evler hüzünlü, insanlar hüzünlü, dükkânlar hüzünlü... Şu ağrısı, bir an dinmeyen şu derin, içine işleyen sızısı doktorun anlaşılmaz sözlerinden sonra bambaşka, çok daha ciddi bir anlam kazanmıştı sanki. İvan İlyiç şimdi daha bir değişik, daha bir ağır duyguyla kulak veriyordu ağrısına.

Eve gelince, olanları karısına anlatmaya başladı. Karısı ilgiyle dinliyordu onu. Ama konuşmanın yarısında başında şapkasıyla kızı girdi yanlarına: Annesiyle çıkmak için hazırlanmıştı. Kendini zorlayarak oturdu, bu sıkıcı konuşmayı

dinlemeye başladı. Ama uzun süre dayanamadı. Annesi de sıkılmıştı artık.

– Eh, sevindim, dedi; dikkatli olmalısın artık, ilaçlarını düzenli almalısın. Ver bana doktorun verdiği reçeteyi. Gerasim'i eczaneye yollayayım.

Sonra giyinmek için çıkmak üzere kapıya yürüdü. İvan İlyiç, Praskovya Fyodorovna çıkıncaya dek soluk almadan anlatmasını sürdürdü, karısı çıktıktan sonra da derin bir göğüs geçirdi,

– Nedir ki! dedi, belki gerçekten bir şeyim yoktur.

İlaçları almaya, doktorun dediklerini (idrar tahlilinden sonra doktor dediklerini değiştirmişti) yapmaya başlamıştı. Ne var ki, idrar tahlilinden sonra İvan İlyiç'in durumunun izlenmesi konusunda bir kargaşadır başladı. Doktora ulaşmak olanaksızdı. Anlaşıldığı kadarıyla, doktorun ona söylediklerini uygulamamışlardı... ya İvan İlyiç unutmuştu, yanlış anımsamıştı ya da doktor ondan bir şeyleri gizlemişti.

Ama İvan İlyiç yine de doktorun dediklerini kesinkes uyguluyordu. İlk zamanlar bu ona bir iç huzuru da veriyordu.

Doktora görünmesinden sonra İvan İlyiç'in başlıca uğraşı, doktorun (özellikle sağlık ile ilaçlar konularında) dediklerini harfi harfine yerine getirmek, ayrıca, ağrısının bedeninde dağılışını izlemek olmuştu. Artık İvan İlyiç'in ilgi duyduğu başlıca alan insan hastalıkları ile insan sağlığıydı. Yanında hastalardan, onun hastalığına benzer rahatsızlıklardan ölen ya da iyileşen hastalardan söz ettiklerinde heyecanını gizleyerek konuşulanları dinliyor, sorular soruyor, sözü edilen hastalığın kendisininkine benzer yanları var mı yok mu diye anlamaya çalışıyordu.

Ağrısı azalmıyordu. Ama İvan İlyiç giderek iyileştiğini düşünmeye zorluyordu kendini. Kendini aldatmayı başarıyordu da. Şimdilik onu bir şeyin telaşlandırdığı yoktu. Ne var ki, karısıyla arasında bir tatsızlık geçer geçmez ya da göre-

vinde bir terslik olduğunda, oyunda eline kötü kâğıt geldiğinde, ansızın bütün ağırlığıyla hastalığının neden olduğu ağrıyı hissediyordu. Arada, kötü giden işleri düzelteceğini, şanssızlığını yeneceğini, başarı elde edeceğini, grand şlem oynayacağını düşünerek bu başarısızlıklarına katlandığı oluyordu. Kendi kendine şöyle diyordu: "İşte yavaş yavaş düzelmeye başladım. İlaçlar da etkisini göstermeye başladı. Ah bir de şu kahrolası şanssızlık, şu tatsız olay olmasaydı..." Şanssızlığına ya da oyunda kâğıdını kozla alan birilerine ifrit oluyor, bu öfkesinin onu nasıl perişan ettiğini hissediyor, ama yine de öfkesine engel olamıyordu. Görünüşe bakılsa, olaylarla insanlara duyduğu bu öfkenin hastalığını kötü etkilediğini, dolayısıyla olayların kötü gidişatına aldırmaması gerektiğini kendisinin de bildiği söylenebilirdi. Ama o bunun tam tersi sonuca varıyordu: Ona gerekli olanın huzur olduğunu söylemesini söylüyordu, ancak huzurunu bozacak her şeyi izliyor, en küçük bir terslikte öfkeye kapılıyordu. Tıp kitapları okuduğu, doktorlarla hastalığı üzerine konuştuğu için daha da kötüleşiyordu durumu. Bu kötüleşme öylesine düzenli ilerliyordu ki, durumunu bir gün öncesininkiyle karşılaştırarak kendini aldatabilirdi... Fark çok azdı çünkü. Ama doktorlarla konuştuğunda durumu kötüye gidiyor, hem de hızla gidiyor gibi geliyordu ona. Ne var ki yine de doktorlarla görüşmekten geri kalmıyordu.

O ay bir başka ünlü doktora gitmeye başlamıştı. Bu ünlü doktor da aşağı yukarı öncekinin söylediklerini söylemişti. Ama sorunları daha bir değişik yorumluyordu. Ancak, bu ünlü doktorla görüşmeleri İvan İlyiç'in kuşkularıyla korkularını artırmaktan başka bir şeye yaramamıştı. Bir dostunun arkadaşı olan bu doktor mesleğinde çok iyiydi. İvan İlyiç'in hastalığına değişik bir tanı koymuştu. Onu iyileştireceğini söylese de, sorularıyla, tahminleriyle İvan İlyiç'in kafasını daha da karıştırmış, kuşkularını güçlendirmişti. Daha

sonra, hastalarına düşük dozda ilaç vermekten yana olan bir doktor İvan İlyiç'in hastalığına daha değişik bir tanı koymuş, ona başka bir ilaç vermişti. İvan İlyiç herkesten gizli, bir hafta o ilacı da almıştı. Ama bir hafta sonra kendinde herhangi bir hafifleme hissetmeyince, eski ilaçlarına da, bu son ilaca da güvenini yitirmiş, daha büyük bir umutsuzluğa kapılmıştı. Bir gün tanıdık bir kadın kutsal tasvirlerin hastalıkları iyileştirici etkilerinden söz etti ona. İvan İlyiç kadını can kulağıyla dinlerken yakaladı kendini. Kadının anlattıklarının gerçek olduğuna inanıyordu. Bu ürküttü onu. "Akıl yönünden gerçekten o kadar zayıfladım mı yoksa?" diye söylendi kendi kendine. "Saçma! Hepsi saçma bunların! Kuruntuyu bırakıp bir doktor seçmeli, kendimi onun yöntemine bırakmalıyım. Öyle de yapacağım. Bitti artık! Hiçbir şeyi takmayacağım kafama, yaza kadar doktor ne derse onu yapacağım. O zaman anlaşılacak durum. Kararsızlıklara son artık!.." Bunu söylemesi kolaydı ama, uygulaması zordu. Böğründeki ağrı iyice hırpalamaya başlamıştı onu. Giderek güçleniyordu sanki. Hiç dinmiyordu artık. Ağzındaki tat da giderek tuhaflaşıyordu. Ağzı iğrenç kokuyor gibi geliyordu ona. İştahı da, gücü de giderek azalıyordu. Kendini aldatması olanaksızdı artık: Yaşamı boyunca başına gelmiş önemli olayların tümünden daha önemli, korkunç, yeni bir şeyler oluyordu İvan İlyiç'in içinde. Yalnızca o biliyordu. Çevresindekilerden hiç kimse durumu anlamıyor ya da anlamak istemiyor, dünyada her şey eskiden olduğu gibi sürüp gidiyor sanıyordu. İvan İlyiç'e en ağır gelen de buydu. Evdekilerin, özellikle (sık sık dışarı çıkan) karısıyla kızının bir şeyin farkında olmadıklarını, asık suratlı, huysuz olduğu için (bunun suçu onunmuş gibi) ona gücendiklerini görüyordu. Evdekiler bunu ondan gizlemeye çalışıyorlardıysa da, onlara ayakbağı olduğunun da, karısının hastalığına belirli bir tavırla yaklaşmaya başladığının da, onun yaptıklarına, söylediklerine aldırmadan, on-

dan bağımsız olarak, istediğini yaptığının da farkındaydı. Tanıdıklara şöyle diyordu karısı:

– Biliyorsunuz, aklı başında insanlar gibi doktorların söylediklerine harfi harfine uyamaz İvan İlyiç. Bugün ilaçlarını düzenli alır, söylenenleri yer, zamanında yatar; yarın, peşini birazcık bıraksam her şeyi unutuverir, mersin balığı (yasaktır ona mersin balığı) yer, saat birlere kadar vist oynar.

Canı sıkkın, itiraz ediyordu İvan İlyiç:

– Yok yahu! Ne zamandır bir kez Pyotr İvanoviçlerde oynadım.

– Ya dün akşam Şebek'le oynadığın neydi?..

– Ne fark eder ki... Ağrılarımdan zaten uyuyamayacaktım...

– Neden olursa olsun, ama böyle yaparsan iyileşemezsin, bize de eziyet etmeyi sürdürürsün.

Praskovya Fyodorovna'nın İvan İlyiç'in hastalığı konusunda başkalarına da, İvan İlyiç'in kendisine de söyledikleri aynıydı: Hastalığı konusunda İvan İlyiç suçluydu, ayrıca bu hastalık baştan sona, kocasının ona uyguladığı yeni bir işkence türüydü. Karısının bunları elinde olmadan söylediğini hissediyordu İvan İlyiç, ama bu onun rahatlamasına yetmiyordu.

İvan İlyiç adliyede de kendisine karşı tuhaf bir tutum hissetmeye başlamıştı ya da ona öyle geliyordu: Kâh çevresindekilerin ona, yakında yerini boşaltacak biriymiş gibi kaçamak baktıklarını hissediyor; kâh durup dururken en yakın arkadaşları, içine yerleşmiş, bir yerlerini sürekli kemiren, onu bir yerlere doğru sürükleyen korkunç, ürkütücü, durdurulamaz şu şey şakaya alınabilecek çok hoş bir şeymiş gibi, kuruntuları için takılıyorlardı ona. Özellikle, neşesiyle, hayat dolu tavırlarıyla, kibarlığıyla on yıl önceki İvan İlyiç'i anımsatan Şvarts bozuyordu sinirlerini.

Arkadaşları onlara geliyor, vist masasına oturuyorlardı. Yeni bir deste alıp açıyorlar, dağıtıyorlar. Elindeki kupaları

sayıyor, yedi kupa var. Partneri kozsuz diyor, iki kupayı destekliyor. Daha ne isteyecek İvan İlyiç? Tatlı, rahat bir şlem gözüküyor... Ama o anda birden böğrünü kemiren o ağrıyı, ağzındaki o tuhaf tadı hissediyor yine. Bu durumda şleme sevinmesinde vahşi bir şey varmış gibi geliyor ona.

Partneri Mihail Mihayloviç'e bakıyor. Heyecanla masaya vuruyor elini Mihail Mihayloviç. Oyunu aldıkları için sevincini kibarca, alçakgönüllülükle gizlemeye çalışarak, kâğıtlara uzanmak için kendini zorlamıyor, kâğıtları kolayca toplama mutluluğunu ona tattırmak için açtığı kâğıtları İvan İlyiç'e doğru itiyor. "Ne o yani, oraya uzanamayacak kadar güçsüz olduğumu mu düşünüyor?" diye geçiriyor içinden İvan İlyiç. Koz oynadığını unutup gereksiz yere bir koz daha çıkıyor, böylece şlemi üç eksikle tamamlayabiliyor. İşin en kötüsü de, Mihail Mihayloviç'in buna çok üzüldüğünü görmesine karşın, bunun kendisinin umurunda olmaması. Niçin kendisinin umurunda olmadığını düşünmek ise korkunç bir şey.

Oyun arkadaşları durumunun kötü olduğunu görüyorlar, "Yorulduysanız bırakabiliriz. Dinlenirsiniz biraz" diyorlar. Dinlenmek mi? Hayır, hiç yorulmamıştır İvan İlyiç. Sonuna kadar sürdürüyorlar oyunu. Herkesin canı sıkkın. Herkes suskun. Oyun arkadaşlarının canını sıkanın kendisi olduğunun, onların bu can sıkıntılarını dağıtmanın da elinde olmadığının farkındadır İvan İlyiç. Gece, yemeklerini yedikten sonra evlerine gidiyor arkadaşları. İvan İlyiç yaşamın onun için zehirlendiği, bu yüzden başkalarının yaşamlarını da zehir ettiği, bu zehrin zamanla zayıflamadığı, giderek daha güçlenerek tüm varlığına işlediği bilinciyle baş başa kalıyor.

Üstüne üstlük hemen her gece bu bilinçle, bedensel ağrılarla, bir de içindeki dehşet duygusuyla yatağa girmesi, uykuya arada bir dalarak sabahlaması gerekiyordu. Sonra sabah yine yataktan kalkması, giyinip adliyeye gitmesi, ko-

nuşması, yazması, eğer bir yere gitmeyecekse, işkenceye dönüşmüş günün yirmi dört saatinin geri kalanını evde geçirmesi gerekiyordu. Böylece, yok olmanın eşiğinde, yanında onu anlayacak, ona acıyacak tek insan olmadan yaşamak zorundaydı.

V

Böyle iki ay daha geçti. Yeni yıla birkaç gün kala kayınbiraderi Petersburg'a gelmiş, doğru onların evine inmişti. İvan İlyiç adliyedeydi. Praskovya Fyodorovna alışverişe çıkmıştı. İvan İlyiç eve gelip çalışma odasına girdiğinde orada valizini açmakta olan kayınbiraderini gördü. Her zamanki gibi sağlıklı, hareketliydi. Ayak sesini duyunca başını kaldırmış, bir şey söylemeden birkaç saniye bakakalmıştı İvan İlyiç'in yüzüne. Onun bu bakışı İvan İlyiç'in her şeyi anlamasına yetmişti. Kayınbiraderi, "Eyvah," demek için ağzını açmış, ama tutmuştu kendini. Onun bu hareketi her şeyi doğrulamıştı.

– Ne o, çok mu değişmişim?

– Evet... Bir değişiklik var.

İvan İlyiç daha sonra kayınbiraderinin ağzından dış görünüşüyle ilgili birkaç sözcük alabilmek için onu ne denli zorladıysa da, bunu başaramadı. Israrla susuyordu kayınbiraderi. Sonra Praskovya Fyodorovna gelince onun yanına gitti. İvan İlyiç odasının kapısını kapadı, aynada önce karşıdan, sonra profilden, yüzünü incelemeye başladı. Karısıyla çekilmiş eski bir resmini almış, onu aynada gördüğüyle karşılaş-

tırıyordu. Fark korkunçtu. Sonra kollarını dirseklerine kadar sıvadı, kollarını inceledikten sonra gömleğinin kollarını indirdi, kanepeye oturdu. Yüzü allak bullaktı.

"Olamaz, olamaz," diye mırıldandı kendi kendine, birden ayağa fırladı, masaya gitti, adliyeden getirdiği dosyayı açtı, okumaya başladı, ama yapamadı. Kapıyı açtı, salona yürüdü. Konuk odasının kapısı kapalıydı. Parmaklarının ucuna basarak konuk odasının kapalı kapısına sokuldu. Dinlemeye koyuldu. İçeride Praskovya Fyodorovna şöyle diyordu:

– Yo... Sen de abartıyorsun.

– Ne demek abartıyorsun? Görmüyor musun... Adam ölüyor. Gözlerine baksana. Işık kalmamış gözlerinde. Hastalığı nedir?

– Hiç kimse bilmiyor. Nikolayev (başka bir doktordu bu) bir şeyler söyledi, ama bilmiyorum... Leşetitski (İvan İlyiç'in ilk göründüğü ünlü doktor) bambaşka şeyler söylemişti...

İvan İlyiç kapıdan çekildi, odasına gidip yattı, düşünmeye koyuldu. "Böbreğim bozuk benim, böbreğim." Doktorların söylediklerini, böbreğinin nerede nasıl bozulduğunu anımsamaya çalışıyordu. Düşüncesini zorlayarak hayalinde hasta böbreğini eline alıyor, onu iyileştirmeye, güçlendirmeye çalışıyordu. Bu çok kolaymış gibi geliyordu ona. "Evet, bir kez daha gideceğim Pyotr İvanoviç'e. (Arkadaşı doktor olan dostuydu bu.) Çıngırağın kordonunu çekip uşağı çağırdı, arabayı hazırlamalarını söyledi. Hazırlanmaya başladı.

Karısı son derece üzgün, yüzünde İvan İlyiç'in alışık olmadığı sevecen bir anlatımla,

– Nereye gidiyorsun *Jean*?[1] diye sordu.

Karısının yüzündeki hiç alışık olmadığı bu sevecen anlatım İvan İlyiç'in cinlerini tepesine çıkarmıştı. Canı sıkkın, baktı karısının yüzüne.

– Pyotr İvanoviç'e gitmem gerekiyor.

1 (Fr.) İvan.

Doktor arkadaşı olan dostuna gitti. Onunla birlikte de doktora. Doktor yerindeydi. Uzun uzun sohbet etti doktorla.

Doktorun görüşüne göre bedeninde oluşmuş olan anatomik ve fiziksel değişiklikleri anlamaya çalışırken kafası karışıyordu.

Yalnızca kör bağırsağında bir terslik, küçücük bir terslik vardı, o kadar. Her şey düzelebilirdi. Enerjiyi bir organa yönlendirmek, bir başka organın çalışmasını zayıflatmak bedende bu tür aksaklıklara neden olabilirdi. Ama düzelirdi sonra... Akşam yemeğine biraz geç kaldı İvan İlyiç. Yemeğini yedi, neşeliydi. Karısıyla, kayınbiraderiyle sohbet etti. Odasına gidip çalışmak bir türlü gelmiyordu içinden. Ama sonunda kalktı, çalışma odasına gitti, hemen masaya oturup çalışmaya başladı. Dava dosyalarını okuyor, inceliyordu, ama önünde sonunda ele almak zorunda olduğu ertelenmiş, can alıcı, çok önemli bir davasının daha var olduğu düşüncesi bir an bile çıkmıyordu aklından. Çalışmasını bitirdiğinde, bu can alıcı davanın, kör bağırsağıyla ilgili düşüncesi olduğunu anımsadı. Ama kendini bu düşünceye bırakmadı İvan İlyiç, konuk odasına çaya gitti. Konuklar vardı orada. Sohbet ediyorlar, piyano çalıyor, şarkı söylüyorlardı. Kızı için ailece arzulanan damat adayı soruşturma görevlisi de oradaydı. Praskovya Fyodorovna'nın fark ettiği kadarıyla, İvan İlyiç her akşamkinden çok daha neşeliydi. Ama onun kör bağırsağıyla ilgili, ertelenmiş çok önemli düşüncelerinin olduğu bir an bile aklmdan çıkmıyordu. Saat on birde herkese iyi geceler dileyip odasına çekildi. Hastalandığından bu yana çalışma odasının bitişiğindeki küçük odada yatıyordu. Soyundu, Zola'nın bir romanını aldı eline, ama okumaya başlamadan düşüncelere daldı. Kör bağırsağında gerçekleşecek o çok istediği iyileşmenin hayalini kuruyordu. Hastalık kapmıştı kör bağırsağı, işlevini yerine getiremez olmuştu, ama düzelecekti... "Evet, düzelecek," dedi kendi kendine. "Doğanın düzeltme işine

yardım etmem yetecek." İlacını anımsadı, kalkıp aldı ilacını, içti, sonra sırt üstü uzandı yatağına, ilacın ona ne iyi etki ettiğini, ağrısını nasıl yavaş yavaş dindirdiğini izlemeye koyuldu. "Yalnızca bir şey gerekli benim için: İlaçlarımı düzenli almalı, zararlı şeylerden uzak durmalıyım. Şimdi biraz daha iyi, evet, çok daha iyi hissediyorum kendimi." Böğrünü yokladı. Hayır, ağrımıyordu. "Evet, ağrı falan kalmadı. Gerçekten daha iyiyim şimdi." Mumu söndürüp yan yattı... Kör bağırsağı düzelecekti, işlevini yerine getirmeye başlayacaktı. Birden tekrar o anlamlı, derin, dayanılmaz, dinmek bilmez, içini sızlatan o eski, tanıdık ağrıyı hissetti. Ağzında yine o yabancısı olmadığı, iğrenç tat vardı. Yüreği çarpmaya başladı, kafası karıştı. "Tanrım, Tanrım!" diye geçirdi içinden, "Yine mi, yine mi başladı? Hiç bitmeyecek mi bu?" Birden bambaşka bir yönden görmeye başlamıştı olayı. "Kör bağırsak, böbrek!" diye geçirdi içinden. "Sorun kör bağırsakta da değil, böbrekte de... yaşamda... ölümde sorun. Evet, bir yaşamım vardı, gidiyor şimdi, uzaklaşıyor benden, durduramıyorum onu. Evet, öyle! Ne diye aldatıyorum kendimi? Ölmekte olduğumu, sorunun haftaların ya da günlerin sayısında olduğunu benden başka herkesin gördüğü apaçık ortada değil mi?.. Belki de şimdi... şu anda... Yani birden yok olacağım. Bir varmış, bir yokmuş... Demin buradaydı, şimdi orada!.. Nerede?" Bir soğukluk sardı bedenini, soluğu kesildi. Yalnızca kalbinin attığını hissediyordu.

"Ben olmayacağım. Peki ne olacak? Hiçbir şey. Ben olmadığımda nerede olacağım? Ölüm mü yoksa? Hayır, ölmek istemiyorum!" Yattığı yerden fırladı. Mumu yakmak istedi. Titreyen elleriyle mumu bulmaya çalıştı. Mumu altlığıyla birlikte yere düşürdü. Tekrar geriye, yatağına attı kendini. Gözlerini alabildiğine açmış, karanlığa bakarken "Niçinmiş?" diye geçirdi içinden, "Hiç önemi yok! Ölümse ölüm! Kimse bilmiyor, bilmek de istemiyor, acımıyor da...

Oyun oynuyorlar. (Kapalı kapıların ardından, salondan gelen uzak, neşeli sesleri duyuyordu.) Umurlarında değil, ama bir gün gelecek onlar da ölecekler! Aptallık! Şimdi ben, sonra onlar! Onların başına da gelecek aynı şey. Oysa eğleniyorlar şimdi. Hayvanlar!" Öfkesinden boğulacak gibi oluyordu. Çok kötü hissediyordu kendini. Dayanılmaz acılar çekiyordu. "Bu büyük korkuyu yaşamak herkesin kaderinde var olamaz. Öyle değil mi?" Yataktan kalktı.

"Yolunda gitmeyen bir şey var burada. Sakinleşmem gerek. Her şeyi yeni baştan düşünmeliyim." Sonra düşünmeye başladı. "Evet, hastalığımın başlangıcı... Böğrümü çarptım. Hiçbir şeyin farkında olmadım. Nasılsam öyleydim gene. Başlangıçta hafiften ağrıyordu böğrüm. Sonra çoğaldı ağrı, sonra doktorlara gittim, sonra bir karamsarlık çöktü üzerime, hüzün, tekrar doktorlar. Bu arada giderek yaklaşıyordum uçuruma. Gücüm azalıyordu. Giderek daha çok yaklaşıyordum... Sonunda tükendim işte, gözlerimde ışık kalmadı. Ölüm geldi dayandı kapıma. Ben hâlâ bağırsağım, diyorum... Bağırsağımı iyileştirmeyi düşünüyorum, oysa ölüm bu, ölüm! Gerçekten ölüm mü?" Gene dehşete kapıldı. Sık sık solumaya başladı. Eğilip kibriti bulmaya çalıştı. Bu arada dirseği komodine çarptı. Kibriti bulmasına engel oluyordu komodin. Dirseği de acımıştı. Kızdı komodine, itip devirdi onu. Umutsuz, soluyarak sırtüstü yatağa attı kendini gene. Ölümü bekliyordu.

O anda konuklar gidiyorlardı. Praskovya Fyodorovna yolcu ediyordu onları. Devrilen komodinin sesini duymuş, kocasının yanına girmişti.

– Neyin var?

– Bir şey yok, çarpıp komodini devirdim.

Gidip mum getirdi Praskovya Fyodorovna. İvan İlyiç yattığı yerde bir versta koşmuş biri gibi derinden, sık sık soluyor, kıpırtısız gözlerle Praskovya Fyodorovna'ya bakıyordu.

– Neyin var *Jean*?

– Bir şe..y yo...k. Dü...şü...rdü...m.

"Ne diyebilirim? Anlayamaz ki," diye geçirdi içinden.

Gerçekten de anlamamıştı Praskovya Fyodorovna. Komodini kaldırdı, mumu yaktı, aceleyle çıktı: Konukları yolcu etmesi gerekiyordu. Praskovya Fyodorovna kocasının yanına döndüğünde İvan İlyiç gene öyle sırtüstü yatıyor, tavana bakıyordu.

– Ne o, kötü müsün yoksa?

– Evet.

Başını salladı Praskovya Fyodorovna, oturdu.

– Bak ne diyeceğim *Jean*? Leşetitski'yi çağırsak ne dersin?..

Ünlü doktoru eve getirtmek, paraya acımamak demekti. Anlamlı anlamlı gülümsedi İvan İlyiç, "Hayır," dedi. Bir süre daha oturdu Praskovya Fyodorovna, sonra kalkıp alnından öptü kocasını.

Karısı onu öperken, İvan İlyiç ruhunun tüm gücüyle nefret ediyordu karısından. Onu itmemek için güç tutmuştu kendini.

– Hoşçakal. Umarım iyi uyursun.

– Umarım.

VI

Ölmekte olduğunun farkındaydı İvan İlyiç. Bu yüzden de sürekli bir umutsuzluk içindeydi.

Ruhunun derinliklerinde, ölmekte olduğunu biliyordu, ama buna alışamadığı gibi, bunu anlamıyor, bir türlü anlayamıyordu da.

Ömrü boyunca, Kizevetera'nın mantığından öğrendiği "Kay bir insandır, insanlar ölümlüdür, öyleyse Kay da ölümlüdür," kıyaslamasının doğru olduğunu (yalnızca Kay için doğru olduğunu, kendisi için asla) düşünmüştü. Kay bir insan, sıradan bir insandı, ölmesi de bu yüzden olağandı; ama o Kay değildi, sıradan bir insan da. Her zaman öteki insanlardan değişik, bambaşka bir yaratıktı İvan İlyiç. Vanya idi o, annesiyle, babasıyla, Mitya'sıyla, Volodya'sıyla, oyuncaklarıyla, arabacısıyla, dadısıyla, sonra Katya'cığıyla, tüm mutluluklarıyla, üzüntüleriyle, çocukluk yıllarının, gençlik yıllarının, olgunluk yıllarının tüm coşkularıyla Vanya idi... Vanya'nın öylesine çok sevdiği kösele topunun kokusu gibi bir kokuyu bilir miydi Kay? Hiç annesinin elini Vanya gibi öpmüş müydü? Annesi giysilerini öyle hışırdatarak hiç gelmiş

miydi Kay'ın yanına? Hukuk okulunda börek için kazan kaldırmış mıydı? Onun gibi âşık olmuş muydu Kay? Onun gibi duruşma yönetebilir miydi?

Elbette bir ölümlüdür Kay, ölecek olması da doğaldır, ama benim için, Vanya için, tüm duygularıyla, düşünceleriyle İvan İlyiç için hiç de öyle değildir. Benim de ölecek olmam doğru olamaz. Korkunç bir şey olurdu bu.

Böyle hissediyordu İvan İlyiç.

"Kay gibi ben de ölecek olsam bilirdim bunu, duygularım söylerdi bana. Öyle bir şey olmadı. Ben de, tüm dostlarım da Kay'ın başka olduğunu anlıyoruz. Şimdi durum şu! Olacak şey değil bu! Olamaz ama, oluyor... Nasıl oluyor? Nasıl anlamalıyım bunu?"

Evet, anlayamıyordu. Bu düzmece, yanlış, hastalıklı düşünceyi anlamaya çalışıyor, öteki sağlıklı, doğru düşüncelerle onu sıkıştırarak kafasından çıkarıp atmaya uğraşıyordu. Ne var ki, yalnızca bir düşünce olmayan, gerçeği de çok andıran bu düşünce tekrar geliyor, karşısına dikiliyordu.

Bir yararı olur umuduyla bu düşüncenin yerine sırayla başka düşünceleri aklına getirmeye çalışıyordu. Önceleri ona ölüm düşüncesini unutturan eski düşüncelerine dönmeyi deniyordu. Ama tuhaftır! Önceleri ölüm bilincini unutturan, gizleyen, yok eden hiçbir şey aynı etkiyi yapmıyordu şimdi. İvan İlyiç son günlerde zamanını çoğunlukla, ölüm düşüncesini örten o eski düşüncelerini geri getirmeye çalışarak geçiriyordu. Kimi zaman şöyle diyordu kendi kendine: "İşime vereceğim kendimi. Öyle ya, işimdi günlerimi dolduran, işim." İçindeki tüm kuşkuları atıp adliyeye gidiyordu. Arkadaşlarıyla sohbet ediyor, duruşma salonunda yerini alıyor, eski alışkanlığıyla düşüncelere dalmış, ilgisiz bakışlarla salondakileri şöyle bir gözden geçiriyor, cılız kolunu meşe koltuğunun kenarına dayayıp her zaman yaptığı gibi arkadaşına doğru eğiliyor, konu üzerine onunla fısıldaştıktan son-

ra birden doğrulup başını kaldırıyor, bakışları canlanıyor, bilinen sözcükleri söyleyerek duruşmaya başlıyordu. Ama duruşmanın ortasında ansızın bir ağrı saplanıyordu böğrüne. O anda duruşmanın neresinde olursa olsun fark etmeden, kendisinin gerçek *davası* başlıyordu. İvan İlyiç kendini dinliyordu, ölüm düşüncesini kovmaya çalışıyordu kafasından, ama söz dinlemiyordu *ölüm düşüncesi*, yapacağını yapıyordu, gelip İvan İlyiç'in karşısına dikiliyor, yüzüne bakıyordu. İvan İlyiç donup kalıyordu, gözlerindeki ışık sönüyordu, gene sormaya başlıyordu kendine: "Yoksa yalnızca *ölüm düşüncesi* midir gerçek olan?" Onun gibi parlak, usta bir yargıcın işleri karıştırdığını, yanlışlıklar yaptığını görünce arkadaşları, astları üzülüyor, şaşırıyorlardı. Silkiniyordu İvan İlyiç, kendini toparlamaya çalışıyordu, öyle ya da böyle, duruşmanın sonunu getiriyordu. Adliyedeki işinin, unutmaya çalıştığı şeyi ona artık unutturamadığı; adliyede çalışarak *ondan* kurtulamayacağı bilinciyle canı sıkkın, umutsuz, üzgün dönüyordu eve. İşin kötüsü, *bu duygu* İvan İlyiç'i bir şey yaptığı için kendine çekmiyordu. Yalnızca, ona, doğrudan gözlerinin içine baktığı için, bir şey yapmadan baktığı için anlatılmaz acılar çekiyordu İvan İlyiç.

Bu durumdan kurtulmak için başka yollar, paravanalar aramaya koyulmuştu İvan İlyiç. Başka paravanalar da bulmadı değil. Kısa bir süreliğine sanki kurtardılar da onu. Ama *onun* delip geçmesiyle hemen paramparça oldular. Onu durdurabilecek, önünü kesebilecek bir şey yoktu sanki.

Son zamanlarda bir gün, dekorasyonuyla kendisinin ilgilendiği salona (orada düştüğünü anımsadıkça acı, anlamlı bir gülümseme beliriyordu dudaklarında), dekorasyonu hayatına mal olan (hastalığının o çarpmadan kaynaklandığına inanıyordu çünkü) salona girdiğinde, cilalı masada bir çizik dikkatini çekmişti. Bu çiziğin neyle yapıldığını bulmaya çalıştı. Sonunda onu albümün bronz süslemesinin kıvrık ucu-

nun yaptığına karar verdi. Büyük bir sevgiyle kendi hazırladığı değerli albümü eline aldı; kızıyla kızının arkadaşlarının özensizliğine canı sıkıldı: Albümün sağı solu yırtılmış, içindeki resimler karışmıştı. Resimleri dikkatle yerli yerine yerleştirdi, bronz süslemenin kıvrık ucunu düzeltti.

Sonra albümlerle bütün bu *établissement*'ı[1] öteki köşeye, çiçeklerin yanına taşımayı düşündü. Uşağı çağırdı. Karısı da, kızı da yardıma geldiler. İvan İlyiç'in fikrine karşı çıkıyorlardı, ama İvan İlyiç ısrar ediyordu, öfkeleniyor, bağırıp çağırıyordu. Ama her şey çok güzeldi... *Onu* unutmuştu İvan İlyiç, görünürlerde de yoktu...

Gelgelelim İvan İlyiç taşınacakları kendi taşımaya kalkışınca karısı şöyle demişti: "İzin ver, uşaklar taşısınlar, gene bir yerini inciteceksin." O anda birden *o* uzatmıştı başını paravananın arkasından, İvan İlyiç görmüştü *onu*. Gösteriyordu *kendini*. Gene paravananın arkasına geri çekileceğini umuyordu İvan İlyiç. Ama o anda elinde olmadan böğrünü dinledi. Oradaydı. Aynı sızı duruyordu orada. *Onun* çiçeklerin arkasından kendisine alaylı alaylı baktığından kuşkusu yoktu. Niçindi bütün bunlar?

"Doğrusu, burada, şu perdenin yanında, savaştaymış gibi yitirdim yaşamımı. Gerçekten mi? Ne korkunç, ne aptalca bir şey! Olamaz böyle bir şey! Olamaz ama, oldu işte!"

Odasına gitti, yattı, tekrar *onunla* baş başa kaldı. *Onunla* göz göze, ama *ona* yapabileceği bir şey olmadan... Yalnızca bakmak *ona*, üşümek.

1 (Fr.) Eşyaları.

VII

İvan İlyiç'in hastalığının üçüncü ayındaki duruma nasıl gelindiğini anlatmak çok zordu. Çünkü adım adım, farkında olunmadan gelinmişti o duruma. Öyle olmuştu ki, karısının da, kızının da, oğlunun da, hizmetçilerin de, tanıdıkların da, doktorların da, en önemlisi, kendisinin de onunla ilgili tek düşüncesi vardı: Yerini boşaltmanın zamanı gelmiş miydi artık, varlığıyla çevresindekilere verdiği sıkıntıdan kurtaracak mıydı onları sonunda, kendisinin çektiği acılar da bitecek miydi?

Giderek daha az uyuyabiliyordu. Uyuşturucu veriyorlardı ona, sonunda morfine başlamışlardı. Ama ağrılarını dindirmiyordu bunlar. Yarı uyur durumda hissettiği anlaşılmaz sıkıntı başlangıçta yeni bir şeymiş gibi, yalnızca biraz rahatlatmıştı onu. Ama çok geçmeden onun da yeniliği kalmamıştı ya da acılarından daha dayanılmaz olmuştu.

Doktorların önerisiyle ona özel yemekler yapıyorlardı. Ne var ki bu yemekler onun için giderek daha lezzetsiz, daha iğrenç oluyordu.

Tuvalet gereksinimini görmesi için de özel durumlar oluş-

turmuşlardı, ama gene de her seferinde bu onun için bir işkence oluyordu. Pislik bir işkenceydi, uygunsuz durum da, koku da, o anda başka birinin ona yardım etmesi zorunluluğu da, hepsi birer işkenceydi...

Ama bu çok uygunsuz durumda bile bir teselli vardı İvan İlyiç için. Her zaman büfe uşağı Gerasim yardım ediyordu ona.

Kent yemekleriyle semirmiş, eli yüzü temiz, sağlıklı, genç bir köylüydü Gerasim. Her zaman güleç, aydınlık yüzlüydü. Hep tertemiz Rus giysileri giyen bu gencin bu tiksindirici işi yaparkenki görünümü başlangıçta üzüyordu İvan İlyiç'i.

Bir keresinde tekneden kalktıktan sonra, pantolonunu çekecek gücü olmadığı için koltuğa çökmüş, dehşet içinde güçsüz, adeleleri iyice gevşemiş, cılız çıplak baldırlarına bakıyordu.

Tam o anda, çevreye nefis bir cila kokusu ile kış havasının tazeliğini yayan kocaman çizmeleriyle, her zamanki tertemiz önlüğüyle, sağlıklı güçlü kollarını ortaya çıkaracak biçimde kollarını sıvadığı tertemiz gömleğiyle Gerasim girmişti odaya. İvan İlyiç'e bakmadan, –besbelli hasta alınmasın diye, yüzündeki yaşam sevincini gizlemeye çalışarak– güçlü adımlarla, sessizce tekneye yürümüştü.

İvan İlyiç güçsüz bir sesle seslendi ona:

– Gerasim...

Ürperdi Gerasim. Korkmuştu besbelli. Bir yanlışlık yapmış olmasındı. Yeni yeni sakalları çıkan aydınlık, güleç, saf, genç yüzünü çabucak döndürdü hastaya.

– Bir emriniz mi vardı efendim?

– Sanırım hoşuna gitmiyordur bu iş. Bağışla beni. Yapabileceğim bir şey yok.

– Bağışlayın efendim, –ışıl ışıldı Gerasim'in gözlerinin içi, sağlıklı, bembeyaz dişlerini göstererek gülümsüyordu– yapılmayacak ne var ki? Hastasınız...

Becerikli, güçlü kollarıyla her zamanki işini yaptı, yavaşça çıktı odadan. Beş dakika sonra gene öyle yavaşça döndü.

İvan İlyiç hâlâ öylece oturuyordu koltukta.

Gerasim temizlediği, güzelce yıkadığı tekneyi yerine koyarken İvan İlyiç seslendi:

– Gerasim, lütfen yardım et bana, gel buraya. (Gerasim yanına gitti.) Kaldır beni. Yalnız başıma giyemiyorum pantolonumu, Dmitri'yi de yolladım.

Gerasim iyice yaklaştı İvan İlyiç'e. Güçlü kollarıyla (tıpkı yürüdüğü gibi usulca) kucakladı onu, rahatça, yavaşça kaldırdı, öylece tuttu, öteki eliyle pantolonunu çekti, sonra oturtmak istedi. Ama İvan İlyiç kendisini kanepeye taşımasını söyledi. Gerasim zorlanmadan, kollarının arasında sıkmadan neredeyse kucağında kanepeye götürdü onu, oturttu.

– Teşekkür ederim Gerasim. Ne güzel, ustaca yapıyorsun... her şeyi.

Gerasim gene gülümsedi, çıkmak istedi. Ama onun yanında olması İvan İlyiç'in çok hoşuna gitmişti. Bırakmak istemiyordu onu.

– Bak ne diyeceğim Gerasim, şu sandalyeyi önüme çeksene lütfen. Hayır, onu değil, şunu. Bacaklarımın altına koy. Bacaklarım yukarıda oldu mu daha rahat ediyorum.

Gerasim sandalyeyi getirdi, döşemeye çarpmadan usulca İvan İlyiç'in önünde bıraktı, sonra İvan İlyiç'in bacaklarını tutup sandalyenin üzerine koydu. Gerasim bacaklarını yükseğe kaldırdığında daha rahatlamıştı sanki İvan İlyiç.

– Ayaklarım yüksekteyken daha rahat ediyorum, dedi. Şu yastığı da sandalyenin üstüne koysana.

Söyleneni yaptı Gerasim. Tekrar kaldırdı İvan İlyiç'in bacaklarını, yastığı sandalyenin üstüne yerleştirdi. Gerasim bacaklarını yüksekte tutarken gene çok iyi hissetmişti kendini İvan İlyiç. Gerasim bacaklarını yastığa bıraktığında daha kötü oldu gibi geldi ona.

– Gerasim, dedi, şu anda işin var mı?

Kentteki köylülerden beylerle nasıl konuşulacağını öğrenmişti Gerasim.

– Hiçbir işim yok efendim, dedi.

– Başka ne yapman gerekiyor?

– Ne yapmam mı gerekiyor? Her işimi yaptım efendim, yalnızca yarın için odun yarmam kaldı.

– Öyleyse ayaklarımı yüksekte tut... yapabilir misin bunu?

– Yapılamayacak neyi var ki bunun efendim...

Gerasim İvan İlyiç'in bacaklarını kaldırdı. Öyle kendini çok daha rahat hissetti gibi geldi İvan İlyiç'e. O durumda ağrısı dinmişti sanki.

– Peki odun işi ne olacak?

– Siz onu merak etmeyin efendim. Hallederiz.

İvan İlyiç oturup ayaklarını öylece yukarıda tutmasını söyledi Gerasim'e. Konuşmaya başladı onunla. Tuhaftır, Gerasim ayaklarını yukarıda tutarken gerçekten iyi hissediyordu kendini.

O günden sonra İvan İlyiç arada bir Gerasim'i yanma çağırıyor, ayaklarını onun omuzlarına koyuyor, o durumda onunla konuşuyor, bundan hoşlanıyordu da. Gerasim rahat, seve seve, sade bir biçimde, güler yüzle tutuyordu bacaklarını omuzlarında. Duygulandırıyordu bu İvan İlyiç'i. Başkalarında sağlık, güç, canlılık, yaşam sevinci görünce gururu inciniyordu İvan İlyiç'in; yalnızca Gerasim'in gücü, canlılığı gururuna dokunmuyordu, huzur veriyordu ona.

İvan İlyiç'e en büyük acıyı veren yalandı. Nedense herkesin ağzından düşürmediği, onun yalnızca hasta olduğu, ölmeyeceği, sakin olmasının, doktorların dediğini yapmasının iyileşmesine yeteceği, o zaman her şeyin çok çok iyi olacağı yalanı... Ne yapılırsa yapılsın, hastalığının ona daha çok acı çektireceğini, ölmesinden başka bir şeye yaramayacağını biliyordu. İşte bu yalan acı veriyordu ona. Duru-

munun korkunçluğunu herkesin de, kendisinin de bilmesine karşın, bunu açık açık söylemek istememeleri, yalana başvurmaları, bu yalana onun da katılmasını istemeleri, buna onu zorlamaları acı veriyordu ona. Yalan, yalan, ölüme giderken onu kuşatan bu yalan... Onun şu zorunlu, büyük ölümü olayını konuk ziyaretleri, perdeler, akşam yemeklerinde verilen mersin balığı düzeyine indiren yalan... korkunç acı veriyordu İvan İlyiç'e. Ayrıca, tuhaftır, çevresindekiler bunu yaparken İvan İlyiç onların yüzüne "Yalan söylemeyi bırakın!" diye bağırmak istiyordu. "Siz de biliyorsunuz, ben de biliyorum, ölmek üzereyim, hiç değilse yalan söylemekten vazgeçin!" Ama bunu yapacak cesareti hiç bulamıyordu kendinde. Onun korkunç ölüm olayını çevresindekilerin (konuk salonuna girdiğinde beraberinde kötü bir koku getiren birisine davranıldığı gibi) sıradan bir tatsızlık, bir ölçüde bir kabalık gibi önemsememe inceliğini gösterdiklerinin farkındaydı. Yaşamı boyunca o da göstermişti o "inceliği". Kimsenin ona acımadığını, çünkü kimsenin onun durumunu anlamadığını görüyordu. Yalnızca Gerasim anlamıştı onun durumunu, acımıştı ona. Bu nedenle yalnızca Gerasim'in yanında iyi hissediyordu kendini. Kimi geceler sabaha kadar omuzlarında tutuyordu bacaklarını Gerasim. İvan İlyiç gidip biraz uyumasını söylediğinde "Siz merak etmeyin efendim, sonra uyurum ben," ya da birden senli benli olup, "Hastasın sen, şimdi değil de ne zaman hizmet edeceğim sana?" dediğinde mutlu hissediyordu kendini. Bir tek Gerasim yalan söylemiyordu, görünüşe bakılırsa yalnızca o anlıyordu durumun ne olduğunu, bunu gizlemeyi gerekli görmüyordu, eriyip giden güçsüz efendisine acıyordu. Bir gün İvan İlyiç ona gitmesini söylediğinde doğrudan şöyle bile demişti:

– Hepimiz öleceğiz. Niçin yapmamız gerekenleri yapmayalım ki...

Bununla, bunu ölmekte olan biri için yaptığını, özellikle bunun için emeğine acımadığını, zamanı gelince birisinin de aynı şeyi kendisi için yapmasını umduğunu anlatmaya çalışıyordu.

Bu yalandan ya da onun sonuçlarından başka, İvan İlyiç'e daha büyük acı veren bir başka şey de, hiç kimsenin ona acımasını istediği gibi acımamasıydı. Uzun acılar çektikten sonra kimi dakikalar en çok (bunu kendine bile itiraf etmekten utanıyorduysa da) kendisine birisinin hasta bir çocuğa acıdığı gibi acımasını arzuluyordu. Çocukları okşadıkları, avutmaya çalıştıkları gibi birilerinin de onu öpüp okşamasını, onun için ağlamasını istiyordu. Kocaman bir mahkeme üyesi olduğunu, artık sakallarının ağardığını, bunun olacak şey olmadığını bilmesine biliyordu; ama gene de arzuluyordu bunu... Gerasim'le ilişkisine gelince, buna yakın bir şeyler vardı bu ilişkide, bu yüzden iyi geliyordu ona Gerasim'le bir arada olmak. Ağlamak geliyordu İvan İlyiç'in içinden, onu okşamalarını, onun için ağlamalarını arzuluyordu. Ama mahkeme üyesi arkadaşı Şebek geliyor, ağlaşacak, onu okşayacakken bunu yapmıyor, ciddi, sert, derin bir anlatım takınıyor, soğuk bir tavırla, temyiz kararlarının öneminden söz ediyor, ısrarla savunuyordu düşüncesini. İvan İlyiç'e yaşamının son günlerini en çok zehir eden çevresindeki, kendi içindeki bu yalandı.

VIII

Sabah olmuştu. Sabah olmuştu, çünkü Gerasim gitmiş, uşak Pyotr gelmiş, mumları söndürmüş, perdelerden birini açmış, sessizce ortalığı toplamaya başlamıştı. Akşam olmuş, sabah olmuş, cumartesi pazar olmuş, hepsi birdi, bir şey değişmiyordu: Bir an dinmeyen, içini sızlatan o ağrısı; hiç umudunun kalmadığı, sürekli ondan uzaklaşan, ama hâlâ bir türlü gitmeyen yaşamı; üzerine üzerine gelen o tek gerçek, o korkunç, nefret ettiği ölüm. Günlerin, haftaların, saatlerin lafı mı olurdu burada?

– Çayınızı getireyim mi efendim?

"Efendilerinin sabah çaylarını içtikleri düzen gerekli onun için," diye geçirdi içinden İvan İlyiç. Tek sözcükle karşılık verdi:

– Hayır.

– Kanepeye geçmek ister misiniz?

Gene, "Perdeyi düzeltmesi gerekiyor, ben engel oluyorum ona. Pislik, düzensizlik anlamına geliyorum onun için," diye geçirdi içinden, gene kısaca karşılık verdi:

– İstemez, rahat bırak beni.

Temizlik işini sürdürüyordu uşak. İvan İlyiç kolunu uzattı. Hemen saygıyla yanına gitti Pyotr.

– Ne emretmiştiniz efendim?

– Saatimi.

Pyotr hemen yanında duran saati aldı, İvan İlyiç'e uzattı.

– Sekiz buçuk olmuş. İçeridekiler kalkmadılar mı hâlâ?

– Hayır efendim. Vasili İvanoviç (İvan İlyiç'in oğlu) okula gittiler. Praskovya Fyodorovna da siz söylediğiniz zaman kendisini uyandırmamı emrettiler. Uyandırayım mı efendim?

– Yo, hayır, istemez... ("Çayımı içsem mi acaba?" diye geçirdi içinden.) Evet, çayımı... getir.

Pyotr kapıya yürüdü. Yalnız kalacağı için birden dehşete kapıldı İvan İlyiç. "Nasıl durdursam onu? Evet, ilaçlarım..."

– Pyotr, ilaçlarımı ver bana. ("Niçin içmeyeyim, belki hâlâ bir yararı olur ilaçların...") Kaşığı alıp ilacını içti. Ağzında ilacın o tanıdık, aşırı tatlı, ona umut vermeyen tadını hissedince, "Hayır, yararı olmaz. Hepsi saçma bunların, aldatmaca..." diye geçirdi içinden. "Hayır inanmam artık. Peki ama şu acı nereden geliyor? Hiç değilse bir an dinse." Acıyla inledi İvan İlyiç. Pyotr geri döndü.

– Hayır, git sen. Çayımı getir.

Pyotr gitti. İvan İlyiç yalnız kalınca (gene korkunçtu ama) ağrısından çok, hüznünden inlemeye başlamıştı. "Hep aynı şey, hep aynı şey, sonu gelmez günler, geceler... Bir an önce olsa. Ne bir an önce olsa? Ölüm, karanlık mı?.. Hayır, hayır. Her şey ölümden iyidir!"

Pyotr elinde tepsiyle çayını getirdiğinde İvan İlyiç bu gelen kimdir, neyin nesidir anlayamadan uzun uzun, umutsuzca baktı ona. Onun bu bakışı karşısında şaşaladı Pyotr. Onun bu şaşkınlığı kendine getirdi İvan İlyiç'i.

– Evet, dedi, çayım... Pekâlâ, koy şuraya. Yalnız yardım et bana, ellerimi yıkayayım, bir de temiz gömlek getir.

Elini yüzünü yıkamaya başladı İvan İlyiç. Arada dinlene-

rek ellerini, yüzünü yıkadı, dişlerini temizledi. Saçlarını tararken aynaya baktı. Birden dehşete kapıldı. Özellikle, saçlarının yassı bir biçimde soluk alnına yapışmasıydı onu dehşete düşüren.

Gömleğini değiştirirlerken, bedenine bakınca daha büyük bir dehşete kapılacağını bildiği için aynada bakmadı kendine. Sonunda bitmişti işte yapılacaklar. Ropdöşambrını giydi, İskoç şalını omuzlarına aldı, çayını içmek için koltuğa oturdu. Bir an canlanmış hissetti kendini. Ama çayından bir yudum alır almaz ağzında gene o tuhaf tadı, böğründe gene o ağrıyı hissetti. Kendini zorlayarak bitirdi çayını, sonra yerine yattı, ayaklarını uzattı. Pyotr'u yolladı.

Hep aynı şeydi. Kâh bir umut damlası, kâh kuduran bir umutsuzluk denizi ve hep ağrı; hep hüzün... Her zaman aynı şeyler. Yalnız kalınca korkunç bir hüzün çöküyordu üzerine, yanına birisini çağırmak istiyordu, ama önceden biliyordu gelecek olanın yanında daha kötü olacağını. "Gene morfin mi vurdursam acaba, unutup gitsem her şeyi.... Doktora söylesem, daha güçlü bir şey yazsa bana... Böyle olmayacak, dayanamayacağım."

İki saat böyle geçiyordu. Hah işte, kapının zili çaldı. Gelen doktor mu acaba? Evet, doktor geldi. Dipdiri, canlı, şişman, neşeli, yüzünde her zamanki, "Ne o, boşuna korktunuz, şimdi hallederiz," anlatımıyla doktor gelmişti. Aslında, yüzündeki bu anlatımın burada işe yaramayacağını bilmektedir doktor. Ne var ki, sabah frakını giyip ziyaretlerde bulunmak üzere evinden çıkmış biri gibi, bu anlatımı bir kez takınmıştır yüzüne, çıkaramaz onu.

Doktor ellerini canlı, rahatlatıcı bir tavırla ovuşturuyor. Yalnızca biraz beklemeleri gerekiyormuş, ısınınca her şeyi halledecekmiş, yoluna koyacakmış gibi bir tavırla,

– Üşüdüm, diyor. İyi soğuk var dışarıda. Ee, nasılız bakalım?

Doktorun şöyle demek istediğini hissediyor İvan İlyiç: "İş-

ler nasıl?" Oysa böyle değil, şöyle sorması gerektiğini düşünüyor: "Geceyi nasıl geçirdiniz?"

İvan İlyiç şöyle sorar gibi bakıyor doktora: "Yalan söylemekten hiç utanmaz mısın sen?" Ama doktor bu soruyu anlamak istemiyor.

Sonra şöyle diyor İvan İlyiç:

– Bir değişiklik yok, korkunç. Ağrı dinmek bilmiyor, azalmıyor da. Bir şeyler verseydiniz!

– Siz hastalar hep böylesinizdir zaten. Eh, sanırım ısındım artık. Son derece hassas olan Praskovya Fyodorovna bile elimin soğuk olduğunu söyleyemez artık. (İvan İlyiç'in elini sıkıyor doktor.) Evet, günaydın efendim.

Sonra doktor, o neşeli tavrını bırakıyor, bu kez ağırbaşlı bir tavırla hastayı muayene etmeye başlıyor. Nabzına, ateşine bakıyor. Peşinden tıktıklar, dinlemeler geliyor.

İvan İlyiç bütün bunların boş, saçma bir aldatmaca olduğunu biliyor, ama doktor yanına diz çöküp ona doğru uzanarak kulağını bedeninde kâh aşağı, kâh yukarı dolaştırırken, ciddi bir yüz anlatımıyla çeşitli hareketler yapmasını isterken, İvan İlyiç (tıpkı duruşmalarda, anlattıklarının tümünün yalan olduğunu, hem niçin yalan olduğunu çok iyi bildiği avukatların konuşmalarına kendini bıraktığı gibi) kendini doktora bırakıyor.

Doktor, kanepede İvan İlyiç'in yanına diz çökmüş, sırtını dinlerken, kapıda Praskovya Fyodorovna'nın ipek giysisinin hışırtısı duyuldu. Doktorun geldiğini kendisine bildirmedikleri için, Pyotr'a sitem ediyordu.

Praskovya Fyodorovna içeri giriyor, kocasını öpüyor, hemen peşinden, kalkalı çok olduğunu, doktorun geldiğini haber vermedikleri için buraya gelmediğini anlatmaya koyuluyor.

İvan İlyiç karısına bakıyor, her şeyini inceden inceye gözden geçiriyor. Ellerinin, boynunun dolgunluğu da, beyazlı-

ğı da, temizliği de, saçlarının parlaklığı da, yaşam dolu gözlerinin aydınlığı da sinirini bozuyor. Ruhunun tüm gücüyle nefret ediyor ondan. Dudaklarının dokunuşu nefretini daha da büyütüyor, acı veriyor ona.

Karısının ona karşı da, hastalığına karşı da tutumunda bir değişiklik yoktu. Nasıl ki doktor hastalarına karşı bir tavır takınmıştı, çıkarıp atamıyordu onu üzerinden, Praskovya Fyodorovna da İvan İlyiç'e karşı böyle bir tavır takınmıştı. Gereken şunu şunu yapmadığı için İvan İlyiç'ti suçlu olan ve bunun için ona sevgiyle sitem ediyordu.

– Söz dinlemiyor, ilaçlarını zamanında almıyor. Daha önemlisi, sanırım bu çok sakıncalı olduğu halde, bacakları yukarıda yatıyor.

İvan İlyiç'in, bacaklarını yukarıda tutması için Gerasim'i nasıl zorladığını anlattı Praskovya Fyodorovna.

Küçük bir çocuğun yaptığına gülümser gibi gülümsedi doktor. "Ne diyeceksin, hastalar bazen böyle saçma şeyler de yaparlar. Kusurlarına bakılmaz."

Muayene bitince saatine göz attı doktor. Bunun üzerine Praskovya Fyodorovna, İvan İlyiç'e (ne derse desin) ünlü doktoru bugün eve çağırdığını, Mihail Daniloviç'le (bu, eve gelen doktordu) birlikte onu muayene edip bir karar vereceklerini söyledi.

– Lütfen itiraz etme. Kendim için yapmıyorum bunu.

Praskovya Fyodorovna her şeyi İvan İlyiç için yaptığının, bu yüzden de ona itiraz hakkı tanımadığının hissedilmesi için anlamlı anlamlı gülümseyerek söylemişti bunu. İvan İlyiç, yüzü asık, susuyordu. Onu kuşatan yalan öylesine karışıklaşmıştı ki, bir şey anlayabilmesi çok güçtü artık.

Karısı onun için yaptığı her şeyi aslında yalnızca kendisi için yapıyor olmasına karşın, İvan İlyiç'e her şeyi yalnızca onun için yaptığını söylüyor, böylesine açık seçik bir şeyi onun nasıl anlayamadığına şaştığını söylüyordu.

Gerçekten de saat on bir buçukta ünlü doktor geldi. Gene dinlemeler, İvan İlyiç'in yanında anlamlı anlamlı konuşmalar, bitişik odada böbrekten, kör bağırsaktan söz etmeler, gene sorular, yanıtlar... Şimdi onun önünde duran tek gerçek soru, yaşam ile ölüm sorusu yerine, görevlerini gereğince yerine getirmeyen, ama Mihail Daniloviç ile ünlü doktorun hemen şimdi üzerlerine saldırıp hizaya sokacakları böbrekle, kör bağırsak üzerine büyük bir ciddiyetle sorulan sorular...

Ünlü doktor ciddi, ama umut veren bir tavırla vedalaşıp gitti. İvan İlyiç korku dolu bir umutla parlayan bakışını doktorun gözlerinin içine dikip ürkek ürkek iyileşmesi konusunda umut olup olmadığını sorduğunda, doktor bir şey söyleyemeyeceğini, ama umut olduğu yanıtını vermiş, kapıya yürümüştü. Doktorun arkasından İvan İlyiç karısına öylesine çaresiz bakmıştı ki, Praskovya Fyodorovna ünlü doktora vizite ücretini vermek için kapıdan çıkarken ağlamaya başlamıştı.

Doktorun umutlandırmasıyla oluşan rahatlama çok sürmedi. Gene aynı oda, duvarlarda aynı tablolar, aynı perdeler, duvar kâğıtları, şişeler, gene aynı ağrıyan, acı çeken beden... İvan İlyiç inlemeye başladı. İğne yaptılar ona, kendinden geçti.

Kendine geldiğinde, hava kararmak üzereydi. Yemeğini getirdiler. Zorla et suyunu içti. Gene aynı şey, gene önünde onu bekleyen bir gece...

Yemekten sonra saat yedide Praskovya Fyodorovna, bir akşam toplantısına gidiyormuş gibi giyinmiş, dolgun, kalkık göğüsleriyle, pudralı yüzüyle geldi odasına. O akşam tiyatroya gideceklerini daha sabahtan söylemişti İvan İlyiç'e. Sarah Bernhardt gelmişti kente, İvan İlyiç'in ısrarı üzerine de bir loca tutmuşlardı. Oysa şimdi unutmuştu bunu İvan İlyiç, karısının böyle süslenip püslenmesi gururunu incitmişti.

Ama bir loca tutmalarında, çocuklar için eğitici, estetik bir eğlence olduğu için o oyuna gitmelerinde kendisinin ısrar ettiğini anımsayınca, gururunun incindiğini belli etmemişti.

Praskovya Fyodorovna gülümseyerek, ama sanki suçlu gibi girmişti odaya. Bir sandalyeye ilişmişti. Kocasının nasıl olduğunu sordu. İvan İlyiç'in gördüğü kadarıyla, bunu onun sağlık durumunu öğrenmek için değil, (öğrenilecek bir şey yoktu çünkü) bir şey sormuş olmak için sormuştu. Peşinden asıl söylemek istediği konuya geçti Praskovya Fyodorovna: Aslında bu akşam kesinlikle tiyatroya gitmezdi ama, loca tutulmuştu bir kez, Elen'le kızı da geliyorlardı, ayrıca Petrişçev (kızlarının sözlüsü olan soruşturma görevlisi) de vardı, yalnız yollamak olmazdı onları. Doğrusu, bu akşam onun yanında oturmayı ne çok isterdi. Tek istediği, onun yokluğunda kocasının, doktorların dediklerine uymasıydı.

– Ha, Fyodor Petroviç (kızlarının sözlüsü) de uğramak istiyordu sana. Olur mu? Liza ile birlikte.

– Gelsinler bakalım.

Kızı girdi odaya. Genç bedenini oldukça açıkta bırakan bir giysi vardı üzerinde. İvan İlyiç'e öylesine acı çektiren bedeni... Oysa kızı sergiliyordu onu. Güçlü, sağlıklı, besbelli âşık, mutlu olmasını engelleyecek hastalıklardan da, acılardan da, ölümden de uzak bedenini...

Fyodor Petroviç de geldi. Üzerinde frak vardı, saçlarını *à la Capoul*[1] yaptırmış, uzun damarlı boynuna sıkıca beyaz bir kravat bağlamış, geniş göğsü beyazlar içinde, güçlü baldırlarını sımsıkı saran siyah bir pantolon giymiş, beyaz eldivenlerinin birini takmış, biri elinde, öteki elinde de bir meç...

Onun hemen arkasından, yine resmî giysili, eldivenli, gözlerinin altında (anlamını İvan İlyiç'in bildiği) morluklarla, süklüm püklüm bir lise öğrencisi sessizce süzülmüştü içeri.

---

1 (Fr.) Adını ünlü bir Fransız şarkıcıdan alan erkek saç modeli.

Oğluna her zaman acımıştı İvan İlyiç. Çocuğun ürkek, ezik bakışı korkuturdu onu. Gerasim'den başka yalnızca oğlu Vasya'nın kendisini anladığını, ona acıdığını düşünüyordu.

Hepsi oturdular. Gene sağlık durumu soruldu İvan İlyiç'e. Sonra bir sessizlik oldu. Liza annesine tiyatro dürbününün nerede olduğunu sordu. Ana kız arasında dürbünü kimin nereye koyduğu üzerine anlamsız bir tartışma başladı. Ortam tatsızlaştı.

Fyodor Petroviç İvan İlyiç'e, Sarah Bernhardt izleyip izlemediğini sordu. İvan İlyiç önce kendisine ne sorulduğunu anlayamadı ama bir süre sonra karşılık verdi:

– Hayır, siz izlediniz mi?

– Evet, *Adrienne Lecouvreur*'de.

Praskovya Fyodorovna onun o oyunda özellikle çok iyi olduğunu söyledi. Kızı itiraz etti. Sonra Sarah Bernhardt'ın oyunculuğunun büyüklüğü, ustalığı üzerine (her zaman birbirinin tıpkısı) bir tartışma başladı.

Tartışma arasında Fyodor Petroviç bir ara İvan İlyiç'e baktı, hemen sustu. Ötekiler de bakınca sustular. İvan İlyiç öfkeyle parlayan bakışını önüne dikmişti. O anda onlardan nefret ettiği belliydi. Bu durumun düzeltilmesi gerekiyordu, ama düzeltmenin olanağı yoktu. Bu sessizliği öyle ya da böyle bozmak gerekiyordu. Hiç kimse cesaret edemiyordu buna. Bir şey olacak, bu yapmacık kibar ortam birden darmadağın olacak, gerçek tüm çıplaklığıyla ortaya çıkacak korkusuyla herkes dehşet içindeydi. Cesaretini ilk toplayabilen Liza oldu. Sessizliği bozdu. Herkesin hissettiğini gizlemeye çalıştı, ama yanlış yaptı. Babasının armağanı saatine bir göz attı, sözlüsüne bakıp, yalnızca ikisinin anladığı bir nedenle belli belirsiz anlamlı anlamlı gülümseyerek, giysisini hışırdatarak kalktı.

– Neyse, *gideceksek*, zamanı geldi, dedi.

Hepsi birlikte kalktılar, vedalaşıp çıktılar.

Onların arkasından rahatlamış hissetti kendini İvan İlyiç: Yalan yoktu artık, yalan onlarla birlikte gitmişti, ama ağrı kalmıştı. Aynı ağrı, aynı dehşet duygusu yapacaklarını yapıyorlardı. İvan İlyiç'in durumu kötüydü.

Gene dakikalar dakikaları, saatler saatleri kovalamaya başlamıştı. Hep aynı şey, sonu gelmeyen acılar, kaçınılmaz sonun dehşet dolu bekleyişi...

Pyotr'un sorusuna:

– Çabuk Gerasim'i yolla buraya, diye karşılık verdi.

IX

Gece geç saatte karısı geldi. Parmaklarının ucuna basarak girdi odaya. Ama İvan İlyiç onun geldiğini duymuştu. Gözlerini açmış, hemen kapamıştı. Praskovya Fyodorovna Gerasim'i yollamak, kocasının yanında kendi oturmak istedi. İvan İlyiç gözlerini açtı,

– Hayır, dedi, sen git.

– Çok mu ağrın var?

– Hep aynı.

– Afyon alsan...

İvan İlyiç kabul etti. Afyonu aldı. Praskovya Fyodorovna gitti.

Saat üçe kadar dehşet dolu bir uyuklama içindeydi. Acısıyla birlikte onu dapdaracık, simsiyah, derin bir çuvala sokmaya çalışıyorlardı sanki, ama ne kadar çalışsalar da bir türlü sokamıyorlardı. Bu yüzden bu korkunç iş ona büyük acılar veriyordu. Hem korkuyordu, hem çuvala girmeye çalışıyordu; hem kurtulmaya çabalıyordu, hem de onu oraya sokmaya çalışanlara yardım ediyordu. Ama işte birden kurtuldu ellerinden, düştü, uyandı. Gerasim hâlâ kar-

yolanın ayakucunda oturuyor, sakin ve sabırlı, kestiriyordu. İvan İlyiç, çoraplı sıska bacakları Gerasim'in omuzlarında, yatıyordu. Abajuruyla aynı mum, gene dinmeyen o ağrısı.

– Sen git artık Gerasim, diye mırıldandı.

– Önemli değil, otururum, efendim.

– Hayır, git.

Ayaklarını çekti İvan İlyiç, kolunun üzerine yan yattı. O anda acıdı kendine. Gerasim'in yan odaya geçmesini bekledi yalnızca, sonra kendini tutmayı bıraktı artık, çocuklar gibi ağlamaya başladı. Çaresizliğine, korkunç yalnızlığına, insanların acımasızlığına, Tanrı'nın acımasızlığına, Tanrı'nın ona hiç yardım etmemesine ağlıyordu. "Niçin yapıyorsun sen bütün bunları bana? Niçin buraya getirdin beni? Niçin, niçin bu kadar acı çektiriyorsun bana?" Sorularına yanıt beklemiyordu İvan İlyiç; yanıt olmadığı, olamayacağı için de ağlıyordu. Ağrı tekrar çoğalmıştı, ama o yerinden kıpırdamıyor, Gerasim'e seslenmiyordu. Şöyle diyordu kendi kendine: "Hadi devam et, hadi daha kötü vur! Peki ama niçin? Ne yaptım ben sana? Niçin vuruyorsun?"

Sonra sustu İvan İlyiç. Yalnızca ağlamayı kesmemişti, soluğunu bile tutmuş, dikkat kesilmişti: Sanki sesli konuşan bir sese değil de içinde yükselen ruhunun sesine, düşüncelerinin akışına kulak kesilmişti.

Sözcüklere net bir biçimde dökülmüş, açık seçik olarak ilk duyduğu şey "İstediğin nedir?" oldu. "Ne istiyorsun? Nedir senin için gerekli olan?" diye yineliyordu içindeki ses, "Ne?" İvan İlyiç, "Acı çekmemek," diye karşılık verdi. "Yaşamak."

Sonra gene dikkat kesildi. Dikkati öylesine yoğundu ki, acısı bile dağıtamıyordu onu. Ruhunun sesi soruyordu:

– Yaşamak mı? Nasıl yaşamak?

– Nasıl olacak, eskiden olduğu gibi: İyi, hoş...

– Eskiden nasıl yaşıyordun, iyi, hoş mu? diye sordu ses.

Belleğinde hoş yaşamının en güzel dakikalarını saymaya başladı İvan İlyiç. Ama çok tuhaftı, hoş yaşamının o en güzel dakikalarının hiçbiri şimdi ona o zamanlarda olduğu gibi gelmiyorlardı. İlk çocukluk anılarının dışında kalanların hiçbiri... Çocukluk anılarında, tekrar yaşamayı isteyebileceği gerçekten hoş şeyler vardı. Ama o hoş dakikaları yaşayan insan yoktu artık: Başka birisinindi sanki o anılar.

Şimdiki onun, İvan İlyiç'in ortaya çıkışına neden olan o süreç başladığında, mutluluk sanılan şeylerin tümü onun gözünde eriyip gitmiş, çok küçülmüş, çoğunlukla iğrençleşmişti.

Ayrıca çocukluktan uzaklaşıp, şimdiki zamana yaklaştıkça yaşadığı mutluluklar daha da değersizleşiyor, daha kuşkulu oluyorlardı. Hukuk okuluna girmesinden sonra başlıyordu bu durum. Orada bile gerçekten iyi bir şeyler vardı: Daha bir neşeliydi orası, arkadaşlık vardı, umutlar vardı. Ama sınıflar yükseldikçe bu iyi anlar giderek seyrekleşiyorlardı. Sonra valinin yanında ilk görevi... Tekrar iyi anlar başlamıştı orada: Bir kadını sevmenin anıları vardı orada. Sonra her şey yeniden birbirine karışmıştı, iyi anlar daha da azalmıştı. Zaman geçtikçe azalmışlar, azalmışlardı...

Evlilik... Ne büyük bir yanlışlık, ne büyük bir hayal kırıklığıydı. Karısının ağzının kokusunu çekmek, duygusallık, yapmacıklık! Sonra bu ölü, durgun görev, para sıkıntısı, böyle geçen bir yıl, iki yıl, on yıl, yirmi yıl... Hep birbirinin benzeri yıllar. Giderek daha da ölüleşen dünya. "Düzenli olarak dağdan aşağı iniyormuşum da, yukarı çıkıyorum sanıyormuşum sanki. Öyle de oldu işte. Yaşam ayaklarımın altından kayıp giderken, herkes beni yukarı çıkıyorum sanıyormuş... Eh, hazırsın artık, ölebilirsin.

"Peki ama nedir bu? Niçin? Olamaz! Yaşam böylesine anlamsız, bu kadar iğrenç olabilir mi? Öyle idiyse, öylesine an-

lamsız, öylesine iğrenç idiyse, o zaman niçin ölmeli, niçin acı çekerek ölmeli? Bir yanlışlık var bunda."

Birden şu düşünce belirdi kafasında: "Belki de ben yaşamam gerektiği gibi yaşamadım? Her şeyi gerektiği gibi yaptıysam nasıl gerektiği gibi yaşamamış olabilirim?" Kendi kendine böyle sorunca, yaşam bilmecesi ile ölüm bilmecesini içeren bu soruyu olamayacak bir şey gibi hemen kovdu kafasından.

"Şimdi ne istiyorsun? Yaşamak mı? Nasıl yaşamak? Mübaşir 'Yargıç geliyor,' diye seslendiğinde yaşadığın gibi mi yaşamak istiyorsun?" Kendi kendine yineledi İvan İlyiç: "Yargıç geliyor, yargıç geliyor. İşte yargıç. Hayır, suçlu değilim ben! (Öfkeyle bağırmıştı.) Niçin?" Ağlamıyordu artık İvan İlyiç. Yüzünü duvara dönmüş, hep aynı şeyi düşünüyordu: "Niçin? Bunca korkunç şeyin nedeni neydi?"

Ama ne kadar düşündüyse bir yanıt bulamadı sorularına. Ne var ki, son zamanlarda sık sık aklına gelen bu düşünce, bütün bunların nedeninin gerektiği gibi yaşamadığı düşüncesi aklına geldiğinde, hemen yaşamının iyi yönlerini getiriyordu aklına, bu korkunç düşünceyi kafasından kovmaya çalışıyordu.

X

Aradan iki hafta daha geçti. İvan İlyiç artık kanepeden kalkamıyordu. Yatakta yatmak istemiyordu, kanepede yatıyordu. Çoğu zaman da yüzü duvara dönük yatıyor, sürekli aynı acıları çekiyor, hep aynı yanıtsız sorunun yanıtını bulmaya çalışıyordu. "Nedir bu? Gerçek olan ölüm müdür yoksa?" İçindeki ses yanıt veriyordu: "Evet, ölümdür." "Bunca acılar niçin öyleyse?" Ses bir kez daha yanıt veriyordu: "İşte öyle... Bir nedeni yok." Konuşma burada bitiyordu, gerisi gelmiyordu.

Hastalığının başlangıcından ilk kez doktora gidene dek geçen zaman içinde İvan İlyiç'in yaşamında aralıklarla yer değiştiren karşıt iki ruhsal durum vardı: Kâh anlaşılmaz, korkunç ölümün beklentisi ile umutsuzluğu, kâh umut, bedeninin işlevini nasıl yerine getirdiğini merakla dopdolu bir izleme. Kâh gözlerinin önüne görevlerini bir süreliğine tavsatmış bir böbrek ya da bağırsak geliyordu, kâh kurtuluşu olmayan anlaşılmaz, korkunç bir ölüm...

Bu iki ruhsal durum, hastalığının ta başlangıcından bu yana birbirinin yerini alarak süregeliyorlardı. Ne var ki, hasta-

lığı ilerledikçe böbreğiyle ilgili kurduğu hayaller giderek daha bir olmayacak, kuşkulu hayallere dönüşüyor, yaklaşmakta olan ölüm bilinci ise daha fazla gerçeklik kazanıyordu.

Üç ay önceki durumuyla şimdiki durumunu karşılaştırmak, dağdan aşağı kademe kademe nasıl yuvarlandığını düşünmek tüm umutlarının darmadağın olmasına yetiyordu.

Kanepenin arkalığına yüzü dönük yatarken kendini içinde bulduğu yalnızlığı, kalabalık kentte, çok sayıdaki tanıdıklarının, ailesinin arasında yaşadığı yalnızlığı, başka hiçbir yerde, denizlerin dibinde de, dünyanın hiçbir yerinde de olamayacak o yalnızlığı... son zamanlarda İvan İlyiç bu korkunç yalnızlığı çekerken, geçmişin anıları arasında yaşıyordu yalnızca. Geçmişinin olayları birbiri arkasına geliyordu gözlerinin önüne. Her zaman en yakın geçmişten başlıyor, geriye doğru gidiyor, ta çocukluğuna varıyor, orada duruyordu. Ona siyah erik hoşafı önerdiklerini mi anımsıyordu, İvan İlyiç hemen çocukluğunda dalından koparıp yediği buruş buruş siyah Fransız eriklerini, onların olağanüstü tadını, sıra çekirdeğe geldiğinde ağzının suyunun ne çok aktığını anımsıyor, yediği eriklerin tadının anısı o günlerin bir sürü anısını çağrıştırıyordu: dadısını, kardeşini, oyuncaklarını... "Bunları düşünmemeliyim... dayanamıyorum acısına," diye geçiriyordu içinden, şimdiki zamana dönüyordu. Maroken kanepenin arkalığındaki düğmeye, çatlaklara... "Maroken pahalı ama, dayanıksız; maroken tartışmasını yapmıştık. Ama o başka marokendi. Tartışma da başka tartışma. Babamın el çantasını yırttığımızda... Cezalandırmışlardı bizi. Annem gizliden börekler getirmişti bize." Gene gidip çocukluğuna dayanıyordu anıları. Gene içi acıyordu İvan İlyiç'in. Çocukluk anılarını kovmak, başka şeyler düşünmek istiyordu.

Anıların bu soğukluğuyla birlikte ruhuna başka anılar doluşuyordu. Hastalığının nasıl ilerlediğinin, büyüdüğünün

anısı. Yine öyle, geriye gittikçe yaşam artıyordu. Yaşamda daha çok iyi şeyler oluyordu, yaşamın kendi de daha çoktu. İkisi birbirine karışıyordu sonra. Düşünüyordu İvan İlyiç: "Acılar giderek daha dayanılmaz oldukça yaşamın kendi de giderek kötüleşiyor, kötüleşiyor." Arkada, yaşamının başlangıcında aydınlık bir nokta vardı, sonra hep karanlık, daha karanlık, her şey daha hızlı, daha hızlı. "Ölüme yakınlıkla orantılı bir hızlanış, artış..." diye geçirdi içinden İvan İlyiç. Sonra, büyüyen bir hızla aşağı düşen bir taşın hayali düştü ruhuna. Yaşam, büyüyen bir sürü acı her an daha da hızlanarak sona doğru uçuyordu. "Uçuyorum..." Ürperiyordu İvan İlyiç, kıpırdıyordu yattığı yerde, karşı durmak istiyordu. Ama karşı durmanın bir şeye yaramayacağını biliyordu artık. Sonra önündekine bakmadan edemiyor, bakmaktan yorulmuş gözlerle kanepenin arkalığına bakıyor, bekliyordu, o korkunç düşüşü, vuruşu, parçalanışı bekliyordu. "Karşı durmak olanaksız," diye geçiriyordu içinden. "Ama hiç değilse nedenini bilseydim. O da olanaksız." Yaşamının tüm yasallığını, doğruluğunu, inceliğini anımsayarak düşünmeyi sürdürüyordu: "Gerektiği gibi yaşamadığım söylenebilecek olsaydı, açıklanabilirdi bu. Ama bunu söylemek olanaksız. Böyle bir şeyi düşünmek bile olacak şey değil." Birisi görecek de onun bu gülümseyişine aldanacakmış gibi, yalnızca dudaklarıyla gülümsedi. "Açıklaması yok bunun! Acılar, ölüm... Ama niçin?"

XI

İki hafta böyle geçti. Bu haftalar içinde İvan İlyiç'in de, karısının da çok istedikleri bir şey gerçekleşti: Petrişçev resmen evlenme önerisinde bulundu. Bir akşam olmuştu bu. Ertesi gün Praskovya Fyodorovna, ona Fyodor Petroviç'in önerisini nasıl söyleyeceğini kafasında kurarak kocasının yanına girmişti. Oysa tam o gece İvan İlyiç'in hastalığında yeni bir kötüye gidiş gerçekleşmişti. Praskovya Fyodorovna gene aynı kanepede, ama başka bir durumda buldu İvan İlyiç'i. Sırtüstü yatmış, inliyor, tek bir noktaya bakıyordu.

Önce ilaçlardan söz etti Praskovya Fyodorovna. İvan İlyiç bakışını karısına çevirdi. Sözünü bitiremedi Praskovya Fyodorovna: Kocasının bu bakışında özellikle ona karşı öylesine bir nefret, öfke vardı.

– Tanrı aşkına bırak, rahat öleyim, dedi.

Dışarı çıkmak istedi Praskovya Fyodorovna. Ama tam o anda kızı girdi odaya, öpmek için babasının yanına yürüdü. İvan İlyiç kızına da karısına baktığı gibi baktı. Sağlığıyla ilgili sorularına karşılık soğuk bir tavırla, çok yakında onları

kendi varlığından kurtaracağını söyledi. Ana kız bir karşılık vermediler, bir süre daha oturup çıktılar. Liza annesine:

– Bizim suçumuz nedir? dedi. Sanki biz hasta ettik onu! Üzülüyorum babam için, peki ama bize niçin eziyet ediyor?

Doktor her zamanki saatinde geldi. İvan İlyiç öfke dolu bakışını doktorun yüzünden ayırmadan sorularına "evet, hayır," diye yanıtlar veriyordu. Sonunda da şöyle dedi:

– Bir yararınızın olmayacağını pekâlâ biliyorsunuz doktor, öyleyse ne diye uğraşıyorsunuz? Bırakın.

Doktor:

– Ağrılarınızı hafifletebiliriz, dedi.

– Onu da başaramıyorsunuz. Bırakın.

Doktor konuk salonuna geçti. Orada Praskovya Fyodorovna'ya durumun çok kötü olduğunu, korkunç olmalarını beklediği ağrılar için evde bol morfin bulundurmaları gerektiğini söyledi.

Doktor İvan İlyiç'in fiziksel ağrılarının korkunç olduğunu, bunun bir gerçek olduğunu; ama fiziksel ağrılarından çok daha kötüsü, ruhsal acılar çektiğini, onun için asıl zor olanın da bu olduğunu söyledi.

İvan İlyiç'in ruhsal acısı şuydu: O gece Gerasim'in uykulu, elmacık kemikleri çıkık, iyilik okunan yüzüne baktığında birden şöyle düşünmüştü: "Gerçekten, benim yaşamım nasıl bir yaşamdır, nedir? Bilinçli yaşam dedikleri bu değil mi yoksa?"

Önceleri ona tam anlamıyla olanaksızmış gibi görünen şeyin, yaşamını yaşaması gerektiği gibi yaşamadığının belki de gerçek olduğu düşüncesi gelmişti aklına birden. En üst düzey insanların iyi saydıkları şeylere karşı savaşmaya belli belirsiz yeltenişleri, hemen bıraktığı o yeltenişleri... tümü gerçek, geri kalan her şey yanlış olabilir miydi? Görevi de, kurduğu yaşam da, ailesi de, toplumsal görüşleri de, yaptığı her şey, yapması gereken şeyler olmayabilir miydi yoksa? Bütün

bunları, kendisine karşı savunmaya geçmişti. Ama birden, savunmaya çalıştığı şeyin bütün zayıflığını hissetti. Savunacak bir şey kalmamıştı artık.

"Eğer öyleyse," diye geçiriyordu içinden, "eğer bana gerekli olan her şeyi mahvettiğim, artık hiçbir şeyi düzeltemeyeceğim bilinciyle çekiliyorsam yaşamdan... ne olacak o zaman?" İvan İlyiç sırtüstü yatıyordu. Yaşamını bambaşka bir anlayışla gözden geçiriyordu şimdi. Sabah uşağı gördüğünde, sonra odasına karısı, kızı, doktor geldiklerinde onların her yaptıkları, ağızlarından çıkan her sözcük onun o gece önünde açılan korkunç gerçeği doğruluyordu. Onlarda kendini görüyordu. Yaşadığı, yaptığı her şeyi. Bunların hiçbirinin yapılması gereken şeyler olmadığını, bunun korkunç bir şey olduğunu, yaşamı da ölümü de gizleyen kocaman bir aldatmacadan başka bir şey olmadığını açık seçik görüyordu. Bunu görmek bedensel acılarını büyütüyor, on kat artırıyordu. İnliyor, çırpınıyor, üzerindekileri çekiştiriyordu. Bu düşünce onu boğuyor, eziyor gibi geliyordu ona. Bu yüzden nefret ediyordu çevresindekilerden.

Yüksek dozda morfin verdiler ona. Kendinden geçti. Ama akşam yemeğinden sonra aynı şey başladı. Herkesi kovdu odasından. Sağa sola dönerek kıvranıyordu.

Karısı yanına geldi:

– *Jean*, dedi, sevgilim, benim için (benim için mi?) yap şunu. Bir zararı olmaz, çoğu zaman işe yarar. Ne var ki bunda? Sağlıklı insanlar bile...

Kocaman kocaman açtı gözlerini İvan İlyiç.

– Ne? Kutsal şarapla ekmek mi alayım? Neden? İstemez!.. Yo, niçin olmasın...

Praskovya Fyodorovna ağlamaya başlamıştı.

– Demek öyle, canım? Çağırayım gelsin öyleyse, çok iyi bir insandır.

– Pekâlâ. Çok güzel, diye mırıldandı İvan İlyiç.

Papaz gelip günah çıkarttıktan sonra İvan İlyiç biraz rahatlamıştı sanki. Kuşkularının ağırlığı üzerinden biraz kalkmış, buna bağlı olarak ağrıları da hafiflemişti. Bir umut dolmuş gibiydi içine. Gene kör bağırsağıyla böbreğini, onların iyileşme olasılığını düşünmeye başlamıştı. Kutsal şarapla ekmeği alırken gözlerinde yaşlar vardı.

Duadan sonra onu yerine yatırdıklarında bir dakika için hafiflemiş hissetmişti kendini, gene yaşam umudu dolmuştu içine. Ona önerdikleri operasyonu bile düşünmeye başlamıştı. "Yaşamak istiyorum, yaşamak," diye geçiriyordu içinden. Karısı kutlamaya geldi onu. Olağan şeyler söyledi, sonra ekledi:

– Yanılmıyorsam kendini daha iyi hissediyorsun?

İvan İlyiç karısına bakmadan,

– Evet, dedi.

Karısının giysisi de, bedeni de, yüzünün anlatımı da, sesi de yalnızca bir şeyi anlatıyorlardı ona: "Yaşadığın, yaşamakta olduğun hiçbir şey olması gereken şeyler değil. Yaşamı da, ölümü de senden gizleyen yalan şeyler, aldatmacalar bunlar." Böyle düşünür düşünmez öfkesi kabardı gene, bu öfkeyle birlikte dayanılmaz bedensel ağrıları, bu ağrıların peşinden de yaklaşmış kaçınılmaz sonun bilinci... Bu arada yeni bir şey daha başlamıştı: Soluk alışı kesikleşmiş, zorlaşmıştı.

"Evet," derken yüz anlatımı korkunçtu. Karısının dosdoğru yüzüne bakarak "Evet," dedikten sonra, o güçsüz hâlinden hiç de beklenmeyen bir çabuklukla yüzükoyun dönüp bağırdı:

– Gidin, çıkın odadan, yalnız bırakın beni!

XII

O dakikadan sonra öyle oldu ki, iki kapalı kapı öteden bile evdekileri dehşete düşüren o korkunç bağırması üç gün dinmedi. Karısına "Evet," diye karşılık verdiği anda artık her şeyin bittiğini, dönüşün olmadığını, sonun geldiğini, gerçek sonun geldiğini, ama bilinmezin hâlâ çözümlenemediğini, çözümlenmeden de kalacağını anlamıştı.

Çeşitli tonlarda "Uy! Uuy! Uy!" diye bağırıyordu. "İstemiyoruuum!" diye bağırmaya başlamıştı. "U" harfinin üzerine basarak bağırıyordu.

Bu üç gün boyunca sürekli, görünmeyen, karşı konulamaz bir gücün onu sokmaya çalıştığı kapkara çuvalın ağzında çırpındı durdu. Ölüm cezasına çarptırılmış birinin, kurtuluşunun olmadığını bile bile celladın kollarında çırpındığı gibi çırpınıyordu. Tüm çabalamasına karşın, onu öylesine dehşete düşüren şeye her dakika biraz daha yaklaştığını hissediyordu. Acılarının o kara deliğe sokulmaya çalışılmasından, daha çok da oraya bir türlü girememesinden kaynaklandığının bilincindeydi. Yaşamının iyi bir yaşam olduğunu düşündüğü için giremiyordu kara çuvala. Yaşamının iyi

olduğuna inancı engelliyordu girmesini, dolayısıyla, en çok acıyı da bu inancı veriyordu ona.

Ansızın bir güç göğsünden, böğründen dürttü onu, o anda soluk alması daha da güçleşti. Kara deliğe doğru yuvarlandı, orada, deliğin sonunda bir şey parladı. Tren hareket ettiğinde bir an ileri mi geri mi gidiyor anlayamazsınız, sonra birden anlarsınız gittiğiniz yönü; İvan İlyiç'e de öyle olmuştu.

"Evet," diye geçirdi içinden, "her şey yanlıştı. Ama hiç de önemi yok bunun. 'Gereken' yapılabilir. Nedir o 'gereken'?" Kendi kendine böyle sorunca birden durdu.

Üçüncü gün de bitiyordu. Ölmesine iki saat kala, tam o anda lise öğrencisi oğlu, babasının odasına girdi, sessizce yaklaştı yatağına. Ölmek üzere olan İvan İlyiç hâlâ umutsuzca bağırıyor, elini kolunu savuruyordu. Kolu lise öğrencisinin başına geldi. Lise öğrencisi babasının kolunu tuttu, dudaklarına götürdü, ağlamaya başladı.

O an, İvan İlyiç kara deliğin derinliklerine doğru yuvarlandı, ışığı yakından gördü, o anda yaşamının gerektiği gibi olmadığını, ama bunu hâlâ değiştirebileceğini anladı. Kendine sordu: "Nedir bu 'gereken'?" Sonra durdu. Kulak kesildi. O anda elini birisinin öpmekte olduğunu hissetti. Gözlerini açtı, oğlunu gördü. Acıdı oğluna. Karısı geldi yanına. Ona baktı. Karısı ağzı açık, yanaklarında, burnunda gözyaşları, umutsuzluk içinde bakıyordu ona. Karısına da acıdı.

"Evet, acı çektiriyorum onlara," diye geçirdi içinden. "Acıyorum onlara, ama ben öldükten sonra daha iyi olacaklar." Bunu onlara söylemek istedi, ama o gücü bulamadı kendinde. "Hem söylemeye ne gerek var, yapmak gerek," diye düşünmüştü. Bakışıyla oğlunu gösterdi karısına, mırıldandı:

– Götür... acıyorum ona... sana da...

"Bağışla," diye eklemek istemişti, ama "bırak," diye çıkmıştı ağzından; sözünü düzeltecek gücü olmadığından, anlaması gerekeni anlayacağını bildiği için kolunu salladı yalnızca.

Birden, ona öylesine acı çektiren, içinden bir türlü çıkmak bilmeyen şeyin ansızın iki yanından, on yanından, her yanından çıkmakta olduğunu apaçık hissetti. Acıyordu ailesine. Acı çekmemeleri için yapması gerekeni yapmalıydı. Bu acılardan onları da, kendisini de kurtarmalıydı. "Ne güzel, ne kolay," diye geçirdi içinden. "Peki ya ağrım?" diye sordu kendi kendine. "Nereye gitti? Neredesin ağrım?"

Kendini dinledi.

"Hah işte buradaymış. Olsun, varsın olsun ağrı. Ya ölüm? Nerede? Ölüm nerede?"

İçinden hiç çıkmayan ölüm korkusunu aradı, bulamadı. Nereye gitmişti? Korku falan yoktu artık içinde, ölüm de yoktu çünkü.

Ölümün yerinde ışık vardı. Yüksek sesle birden şöyle söyledi:

– İşte böyle! Ne büyük bir mutluluk bu!

Onun için bir anda olup bitmişti her şey. O anın anlamı da değişmiyordu artık. Başucunda bulunanlar için ise can çekişmesi iki saat sürmüştü. Göğsü hırlıyor, bitik bedeni sarsılıyordu. Sonra yavaş yavaş zayıfladı hırıltı. Başucundakilerden biri,

– Bitti! dedi.

İvan İlyiç duydu bu söyleneni, ruhunda aynı şeyi yineledi. "Ölüm bitti," dedi içinden, "ben yokum artık".

Havayı içine çekti, soluğunun yarısında durdu, gerindi, öldü.

22 Mart 1886

SONSÖZ

İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ: HİCİV, DİN VE İNKÂR ÇÖZÜMLEMESİ

JEROME DONNELLY

I

Tolstoy'un *Ivan Ilyiç'in Ölümü* adlı kısa romanının ortasındaki bir düğüm noktasında İvan, okulda öğrendiği bir kıyaslama üzerine kafa yorar, "Kay bir insandır, insanlar ölümlüdür, dolayısıyla Kay da ölümlüdür," ve "ölümlü" figürünü oldum olası kendinden uzak, "soyut bir terim" olarak düşündüğünü fark eder: "O, Kay değildi, sıradan bir insan da. Her zaman öteki insanlardan değişik, bambaşka bir yaratıktı..." Dante'nin *İlahi Komedya*'sının orta yaşlı anlatıcısı gibi, Tolstoy'un orta yaşlı İvan İlyiç'i de kendisini karanlık bir ormanda, yanlış olduğunu fark ettiği bir maddecilik batağına saplanmış bulur ve bir yön, bir anlam aramaya yönelir. Her ikisi de orta yaşlı olsa da, Dante'nin karakteri hayat yolculuğunun başındadır, oysa İvan kendisininkinin, vaktinden evvel, sonuna gelmektedir. Herkes gibi Tolstoy'un İvan İlyiç'i de yaşamın, er geç ölümle neticeleneceğini bilerek yaşar, ancak birçokları gibi o da ölüme başkalarının başına gelen bir şey gözüyle bakarak bu gerçeği aklından uzak tutar. Hikâyenin biçimsel basitliğine rağmen –ölü yatan İvan'la başlayıp biten ve bu ölümlülük parantezinde İvan'ın hayatıyla hastalığını anlatan döngüsel bir yapısı söz konusudur– anla-

mı hakkında eleştirel bakımdan hâlâ bir hayli akıl karışıklığı vardır. Bu makaledeki amacım, *Ivan Ilyiç'in Ölümü*'nü konu alan eleştirilerde, kısa romanın bütünüyle tutarlı bir okumasının yapılamadığını –zira bu eleştiriler, metinde dinî bir görüş yansıtılması olasılığını reddeden, tarihsel ve mantıksal açıdan sorgulanabilir varsayımlara dayanır– göstermektir. Ben, söz konusu varsayımları bir kenara bırakarak, eleştirmenlerin başka türlü açıklamayı başaramadıkları noktaları dikkate alan bir okumayla, hikâyenin, geleneksel Hıristiyanlık anlayışı üzerinde temellendirildiğini göstereceğim.

Modern eleştirmenler, geçmişteki (çoğunluğu) Rus eleştirmenlerin savlarını çürüğe çıkarmıştır, örneğin Tolstoy'un bu kısa romanında –yazarın, kendi akılcılığıyla bunun önüne geçmeye çalışmasına rağmen– "mistik" bir dinî unsur bulunduğu savını (D.S. Mirsky), Tolstoy'un hâlâ Ortodoks Hıristiyan görüşüne bağlı olduğunu ileri süren savı (V.V. Zenkovsky) ya da Tolstoy'un, Ortodoks Kilisesi'yle uzlaşmış olarak ölmeyi istediğine dair spekülasyonları (İvan Bunin)... Modern eleştirmenler, sıklıkla iddiadan öteye gidemeyen, destek bulmayan bu gibi savları ortadan kaldırmakta pek zorlanmamışlardır. Buna karşılık olarak da, *Ivan Ilyiç'in Ölümü*'nün, sadece Tolstoy'un heterodoks görüşlerinin bir beyanı olduğunu savunmuşlardır, kimi zaman bu kısa romanın, "Tolstoycu öğretinin ışığında" okunması gerektiği koşulunu da açıkça eklemişler, böylece geleneksel bir Hıristiyanlık anlayışı üzerinden yapılabilecek daha ortodoks okumaların önünü kesmişlerdir.[1] Modern eleştirmenler, Tolstoy'un kısa romanını, açıkça ya da üstü kapalı olarak, öncelikle Tolstoycuların görüşlerine dayanarak ele almıştır. Vladimir Çertkov'un başını çektiği Tolstoycular, Tolstoy'un dinsel

1 George Gutsche, "Moral Fiction: Tolstoy's *Death of Ivan Il'ich*" Tolstoy's *Death of Ivan Il'ich* içinde, haz. Gary R. Jahn, Northwestern University Press, Evanston, 1999, s. 84. D.S. Mirsky, *A History of Russian Literature from Its Beginnings to 1900* [1926], Vintage, New York, 1958. Mirsky hakkında yorum yapmaya aşağıda devam edeceğim. Zenkovsky için, bkz. Gutsche, s. 83. Ivan Bunin'in spekülasyonu için, bkz. *The Liberation of Tolstoy: A Tale of Two Writers*, Northwestern University Press, Evanston, 2001, s. 35 ve editörün böyle bir olasılığı açıkça reddeden notu.

heterodoksluğuna -hümanist bir İsa kurgulamak ve Hıristiyanlığı sosyal bir etiğe indirgemek anlamına gelen minimalist Hıristiyanlık görüşüne-[2] hayrandılar. Çertkov, yaşlı yazarın üzerinde güçlü bir baskı kurmuştu; Tolstoy'u yalnızca eserlerinin telif hakkını ailesinden alıp kendisine vermesi konusunda ikna etmekle kalmamış, bir tren istasyonunda ölüm döşeğinde yattığı son günlerinde, yazarın üstünde tam bir hâkimiyet kurmayı da başarmıştı - öyle ki, yazarın karısının, hasta odasına girmesine engel olmuş, onun dışarıda olduğunu da yazardan saklamıştı. Sofya Tolstoy'un son biyografisinin yazarının belirttiği gibi, Çertkov ve Tolstoycular tarihi kayıtları çarpıtmış, Sofya Tolstoy'a "şeytan damgası vuran" bir "çamur atma" kampanyası yürütmüş ve sonuç olarak da büyük ölçüde "Tolstoy hakkındaki bilgimizi şekillendirmişlerdir."[3] Buna, yazarın kısa romanının anlamını şekillendirmek de dahildir. Günümüzde *İvan İlyiç'in Ölümü*'nün modern okumalarına hâkim olan sınırlı bakışa, onların çalışmaları temel oluşturmuştur.

Bir yazarın başka yerlerde söylediklerine ya da yazdıklarına dayanarak okuma yapmak her zaman tehlikelidir; özellikle de, yalnızca özel hayatına değil, felsefi ve sosyal tutumuna ilişkin de görüş ve düşüncelerin, değişkenliğiyle nam salmış Tolstoy gibi bir yazar söz konusu olduğunda. Romanlarındaki sahnelerin birbirine bağlanışı sırasında bile yazarın, olay örgüsü ve karakterler hakkındaki düşünceleri sert değişimler geçirmiştir. Tolstoy'un en ünlü romanlarının ikisi de, sahnelerin birbirine bağlanması sürecinde esaslı değişikliklere uğramıştır. Tolstoy, *Savaş ve Barış*'ı yazarken, romanın yayımlanan versiyonunda görüleceği gibi, evvelce hayran olduğu Napolyon'a inancını gitgide yitirmiştir.[4] *Anna Karenina,* Tols-

2 A.N. Wilson, "Çertkov ve Tolstoycular, gerçekten de, Tolstoy'u yeni bir dinin kurucusu, kendilerini de kutsal hakikatin koruyucuları olarak görüyorlardı. Ama Tolstoy, kendini böyle görmüyordu," diye gözlemler. *Tolstoy*, Norton, New York, 1988, s. 452.

3 Alexandra Popoff, *Sofya Tolstoy: A Biography*, New York, Free Press, 2010, s. 3.

4 Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ta yapmış olduğu değişiklikler için bkz. A.N. Wilson, *Tolstoy*, Norton, New York, 1988, s. 237-38, 241.

toy'daki dikkat çekici yön değişiminin belki de en çarpıcı örneğini sunar: Anna, romanın son halindeki intiharıyla tam bir uyuşmazlık içindeki ilk taslaklardan birinde, boşanmayı başarır ve Vronsky ile evlenir. Tolstoy'un biyografisini yazan Henri Troyat'nın, Tolstoy'un olay örgüsünde sonradan yaptığı değişikliğe ilişkin zekice gözlemlediği gibi sanki "karakterler kendi isteklerini yazara dayatmaya başlamışlardır [ve] konu başka bir yöne sapmıştır." İşte Tolstoy'un en sevdiği deyiş –Goethe'nin *Faust*'undan– bu noktada son derece belirgindir: *"Glaubst zu shieben und wirst geschoben"* ("Sen ittiğini sanıyorsun halbuki itiliyorsun").[5] Tolstoy, kendi roman yazma sürecinin esrarengiz bir yol izlediğinin farkındaydı: "Biliyor musunuz, bazen bir şey yazmak için masaya oturuyorum ve birden kendimi daha geniş bir yolda buluyorum, eser genişliyor. *Anna Karenina*'da da böyle oldu."[6] *İvan İlyiç'in Ölümü*'nde de karakterler ve onların konumları aynı şekilde etkin rol oynamış olabilirler; özellikle de, erkek kardeşi Nikolay'ın ölümünün ardından, "ölümün kaçınılmazlığı ve yakınlığı karşısında ani ve yersiz panik atakları" yaşayan Tolstoy için bu romanın odak noktasındaki ölüm ve ölme deneyimi son derece zor konular olduğundan...[7] *İvan İlyiç*'in şekillendirilmesi süreci, o "daha geniş" yollardan birine açılmış olabilir.

Tolstoy'un başka yerlerde dile getirdiği görüşleri, eleştirel denkleme eklenecek olsa bile, bunlar Tolstoy eleştirmenlerinin varsaydıkları kadar kesin değildir. Tolstoy, kısa romanını bitirmeden hemen önceki ve bitirdikten hemen sonraki yıllarda en güçlü öykü-

---

5 Tolstoy bu aforizmayı o kadar severdi ki, 1862 yılında çıkarmaya başladığı kısa ömürlü dergi *Yasnaya Polyana*'nın sunuş sayfasında bu aforizmayı slogan olarak kullandı.

6 Henri Troyat, *Lev Tolstoy*, çev. Zeynep Özatalay - Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 505.

7 Anthony Thorlby, *Leo Tolstoy: Anna Karenina*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, s. 6. Ölüm, elbette, Tolstoy'un kafasını meşgul eden bir konuydu. Çocuklarının ve aile fertlerinin ölümlerinin yanı sıra, Dostoyevski'nin (1881) ve özellikle dönem dönem arkadaşlık ettiği Turgenev'in (1883) ölümleri de onu çok etkilemişti. Tolstoy, 1886 yılında en küçük oğlunun ölümüyle ailevi bir sarsıntı daha geçirdi, bu sırada hâlâ romanı üzerinde çalışmaktaydı.

lerinden bazılarını yayımlamıştır; çoğu fabl türündeki bu öykülerde yansıtılan görüşler, yazarın başka yerlerde benimsediği sekülerleşmiş Hıristiyanlık anlayışından ziyade geleneksel Hıristiyanlık anlayışıyla aynı çizgidedir. Tolstoy, sekülerleşmiş Hıristiyanlık anlayışı doğrultusunda mucizevi olanı reddederken, bu hikâyelerde doğaüstü imgelerin ve mucizelerin anlatımına masal değil gerçeklik bağlamında ve hikâyenin anlamını bütünleyen unsurlar olarak yer verir (örneğin, "Tanrı Gerçeği Bilir Ama Bekler" [1885], "Kara Keşiş [1886]). Bu dönemde yayımladığı düşünce yazıları da görüşlerindeki tutarlılığa ilişkin benzer şüpheler uyandırır. Tolstoy, *İnancım Neden İbarettir*'de (1884), her türlü kişisel ölümsüzlük inancını reddeder (İsa için de aynı görüşü öne sürer), ancak Alymer Maude'un da belirttiği gibi, üç yıl sonra, *Hayat Üzerine Düşünceler* başlıklı daha az bilinen bir metninde, kişisel ölümsüzlüğe güçlü bir inanç ima eder.[8] Yine, 1890'da günlüğüne, "Bu akşam yürüyüşe çıktım ve dua ettim... Senin krallığın... gelecek, burada olduğu gibi, *inanıyorum ki*... cennette de," (*Günlükler*, italikler bana ait) şeklinde bir kayıt düşer. 1901'de Rus Ortodoks Kilisesi tarafından aforoz edildiğinde, Kutsal Kilise Meclisi'nin kararına karşılık verirken, "Benim için hakikat hâlâ Hıristiyanlıktadır,"[9] diye ısrar etmiştir. Hıristiyanlık inancı belirten bu ve başka beyanlar, Rus Kilise-

8 Yazarın dostu ve çevirmeni olan Alymer Maude, bu çelişkili ifadelere dikkat çeker ve sonraki beyanın açıkça, "Tolstoy'un ölümden sonraki hayata inanmaya başladığını gösterdiğini" ekler. *The Life of Tolstoy: Volume II: Later Years*, Oxford University Press, Oxford, 1987, s. 229. Jahn, –yine Tolstoy'un, inançlarına ilişkin başka yerlerdeki beyanlarına dayanarak– Tolstoy'un geç dönem hikâyelerinin herhangi bir dinî anlam taşıdığını kabul etmez ve bu hikâyelerde dinî unsurların, yalnızca sanatsal amaçlarla kullanıldığı fikrini savunur. "A Note on the Miracle Motifs in the Later Works of Tolstoy", *The Supernatural in Slavic and Baltic Literature: Essays in Honor of Victor Terras* içinde, haz. Amy Mandelker ve Robert Reeder, Slavica Publishers, Colombus, 1988, s. 191-99 içinde Jahn, sözünü ettiğim –mucizeler üzerine kurulmuş– geç dönem hikâyelerindeki mucizevi boyutu tartışmaz.

9 Alexander Kaun, "The Last Days of Leo Tolstoy," *Atlantic Monthly* 129, 1922, s. 299-306, yeni basımı da *Americans in Conversations with Tolstoy: Selected Accounts*, 1887-1923, McFarland and Company, London, 2006, s. 152-154.

si tarafından aforoz edilen ve Hıristiyanlığın inanç esaslarını reddeden daha bilindik bir Tolstoy imgesiyle çelişir. Aslında Tolstoy, Tolstoycuların ve onların akademik mirasçılarının kabul ettiklerinden anlaşılması çok daha zor bir kişiliktir, ancak onların yazarın kısa romanına getirdikleri daha seküler yorumlar etkili olmuştur. Metnin kendisine dönmeden önce, onların inkâr çözümlemesinin işleyişi hakkında bir fikir vermek yararlı olacaktır.

Tolstoy'un görüşlerinin gerek romanlarında gerekse romanları dışında değişiklik gösteriyor olması, çağdaş edebiyat eleştirmenlerini ve akademisyenleri *Ivan Ilyiç'in Ölümü*'nün, Tolstoy'un başka yerlerde ifade ettiği anti-ortodoks görüşlerle tutarlılık sergilediğini varsaymaktan alıkoymamıştır. Bu varsayımı metinden önde tuttukları için, yaptıkları okumalar herhangi bir dinî içerik önermesini göz ardı eder, saptırır ya da ona gerekçeler uydurur. Böyle bir hataya düşmek –merkeze metnin özelliklerini almamak– büyük bir talihsizliktir çünkü Tolstoy, bu kısa romanında gösterdiği incelikleri başka hiçbir eserinde göstermez. 20. yüzyılın en önemli eleştirmenlerinden biri olan Lionel Trilling'e göre, Tolstoy'un bu kısa romanındaki Hıristiyanlık izleri, tamamıyla alakasız bir geçmişin kalıntılarından başka bir şey değildir ve Tolstoy'un bu eseri, "bu dünyadaki zevklerin tümünün kucaklanmasını" özendirir.[10] *Ivan Ilyiç'in Ölümü* üzerine bundan daha yanlış bir söz söylenemez. Daha yeni bir genelci eleştirmen de benzer bir seküler tutum benimser; İvan'ın son sözlerinden bazılarının çarmıha gerilmiş İsa'yı hatırlattığını gözlemler ama herhangi bir dinî anlam olasılığı üzerinde düşünmek konusunda kayıtsız kalır. Kısa romandaki "çok anlamlılığı" inceler ama dinsel nüanslar yüklü çok anlamlılıkları görmezden gelir.[11] Konusunda daha uzman kimi akademisyenlerin son zaman-

10 Lionel Trilling, "Preface: *The Death of Ivan Ilych*", *Prefaces to the Experience of Literature*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1979, s. 86.

11 Victor Brombert, "The Ambiguity of Ivan Ilyich," *Raritan* cilt 26, sayı 1, Yaz 2006, s. 152-62. Brombert, İvan'ın son sözlerinden birinde, "belli belirsiz bir metinlerarasılık" bulunduğunu gözlemler ve Tolstoy'un, John Donne'nin "Ölüm, böbürlenme" (161) sonesine aşina olup olmadığını merak eder; anla-

larda dile getirdiği eleştirilerde de –daha ayrıntılı olsa da– benzer bir görüş sergilenmektedir: Bu eleştirmenler ya kısa romanın, "Hıristiyanlıkla neredeyse hiç ilgisi olmadığını"[12] öne sürerler ya da dinin varlığını sezdiren herhangi bir işaretin, yalnızca, onun "[Tolstoy için] hâlâ sanatsal bir değer taşıdığını"[13] gösterdiğinde ısrar ederler; bu da dinî referanslarda dinî anlam aramayı tamamen engeller nitelikte bir savdır. Hıristiyanlığa ilişkin açık referansların bulunmayışı ("İsa'dan, günahtan, tövbeden, Tanrı'nın lütfundan ya da kefaretten söz edilmeyişi")[14] yalnızca, bu kısa romanın, Tolstoy'un "diğer eserlerinde ifade ettiği dinî görüşleriyle" uyumlu olması gerektiğini öne süren eleştirmenlerin bu varsayımlarını doğrulamaya yarar.[15] Kısa romanın dışındaki beyanları dayatmakta ve başka her türlü açıklamayı reddetmekte ısrar eden bu *a priori* yaklaşım, en etkileyici düğümünde dinsel tınıyla yankılanan bir metni hiçe saymak pahasına benimsenmektedir. Metinde geleneksel Hıristiyanlığa dair izler bulan herhangi bir okumayı dikkate almayı reddetmek, eleştirel bir inkâr yorumsamasına (hermeneutik) neden olmuş, zorlama yorumlara ve eksik okumalara sebep olmuştur.[16]

şılan, Brombert'in, Tolstoy'un (ve Donne'un) gönderme yaptıkları (benim de aşağıdaki tartışmada değindiğim) Aziz Pavlus'un mektuplarından haberi yoktur.

12 Gary R. Jahn, *The Death of Ivan Ilyich: An Interpretation*, Twayne, New York, 1993, s. 6. Jahn, başka bir yerde Tolstoy'un kısa hikâyelerinden birindeki "dinî boyuttan" söz eder ama bunun ne anlama geldiğini hiçbir şekilde açıklamaz. Bkz. "A Structural Analysis of Leo Tolstoy's 'God Sees the Truth but Waits'" *Studies in Short Fiction*, cilt 3 1975, s. 261-69.

13 Gary R. Jahn, "The Role of the Ending in Lev Tolstoy's *The Death of Ivan Ilyich*", *Canadian Slavonic Papers*, cilt 24, sayı 3, 1982, s. 237.

14 Jahn, *The Death of Ivan Ilyich*, s. 88.

15 Gutsche, "Moral Fiction", s. 56.

16 Jahn'ın ve Gutsche'nin yaklaşımları, romanın modern, seküler eleştirisinin ulaştığı en uç noktayı temsil eder. Yenilikçi ya da alternatif Hıristiyan okumaların dikkate alınmasını engelleyecek bir duvar örülmesinde başka eleştirmenlerin de payı vardır, bu öyle bir duvardır ki Tolstoy'un dinî görüşleriyle ilgilenen eleştirmenler bile bu kısa roman üzerinde tartışırken, Hıristiyanlığa doğrudan değinmekten dikkatle kaçınırlar. Bu eleştirmenlerden biri olan Randy Ramal, "Love, Self-Deception, and the Moral Must", (*Philosophy and Literature* cilt 29, sayı 2, 2005 s. 386) makalesinde ahlâkî bir dönüşüm sap-

Kısa romanda her şeyden çok, İvan'ın ölüm döşeğinde yaşadığı aydınlanma eleştirel bakımdan inkâr edilmiştir. Tolstoy hakkında uzun süredir kabul gören ve kolaylıkla erişilebilir bir çalışmanın yazarı olan Edward Wasiolek, İvan'ın tinsel deneyimi ve bu deneyimin içinde bulunduğu, Kutsal Kitap'a yönelik anıştırmalarla dolu bağlamını çözememiştir. Dinsel bir anlam olasılığını kavrayamayan Wasiolek yalnızca, "İvan İlyiç'in yaşadığı dönüşüme, kara çuvala ve son anlarında gördüğü hakikate sanatsal bir anlam vermek güçtür," diyebilmiştir.[17] Wasiolek, besbelli, eleştirel yaklaşımının sorun çıkarması (kendisi bu yaklaşımı, "incelikli bir Marksist analiz" olarak tanımlar) ve tinsel anıştırmaları göz ardı etmesi sonucunda, bi-

tar ama konuya dini hiç karıştırmaz. Başlığından beklenenin aksine *Tolstoy and the Religious Culture of his Time: A Biography of a Long Conversion, 1845-1887* (Lexington Books, New York, 2008)'da Inessa Medzhibovskaya da öyle. Başka eleştirmenler de açıkça dinî değerlendirmelerin etrafında dolaşırlar ama ileri gitmezler. Bkz. James Olney, "Experience, Metaphor, and Meaning: *The Death of Ivan Ilyich*", *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, cilt 31, sayı 1, Sonbahar 1972, s. 101-14; Robert L. Duncan, "Ivan Ilych's Death: Secular or Religious?", *University of Dayton Review* sayı 15, 1981, s. 99-106. *Leo Tolstoy Resident and Stranger: A Study in Fiction and Theology* (Princeton University Press, Princeton, 1986), başlıklı çalışmada Richard Gustafson, Tolstoy'un önde gelen Rus Ortodoks düşünürlere, sıklıkla sanıldığından daha yakın olduğunu ileri sürer (s. 456-62) ama *İvan İlyiç*'ten söz ederken Hz. İsa'ya ve Hıristiyanlığa hiç değinmez. Daniel Rancor-Laferrière'e ait psikoanalitik bir çalışma olan *Tolstoy's Quest for God* (Transaction, New Brunswick, 2007), s. 140-41 içinde de din üzerinden bir okuma yapılmamıştır. Yaptıkları okumalara dinî ya da Hıristiyan unsurları dahil etmeyen diğer eleştirmenler arasında Robert Wexelblatt, "Symbolism in 'The Death of Ivan Ilyich'", *Leo Tolstoy: Modern Critical Views*, haz. Harold Bloom, Chelsea House, New York, 1986, s. 221-24; Harriet Hustis, "Three Rooms Off": Death and the Reader in Tolstoy's *the Death of Ivan Ilyich*", *Literature Interpretation Theory*, sayı 7, sayı 3, 2000 s. 261-75; R.F. Christian, "The Later Stories" *Critical Essays on Tolstoy*, haz. Edward Wasiolek (G.K. Hall, Boston, 1986); David Danaher, "Tolstoy's Use of Light and Dark Imagery in *the Death of Ivan Il'ic*", *Slavic and East European Journal*, cilt 39, sayı 2, 1995, s. 227-40; Dennis Sansom, "Tolstoy and the Moral Instructions of Death," *Philosophy and Literature*, cilt 28, sayı 2, 2004, s. 417-29.

17 Edward Wasiolek, *Tolstoy's Major Fiction*, University of Chicago Press, Chicago, 1978, s. 175. Muhakkak ki İvan, Gerasim vasıtasıyla sevgiyi idrak ve kabul eder ama bu "kardeşlikten" çok daha fazlasını kapsar. İvan'ın, karanlığın arkasında ışığı görme deneyimi Gerasim'in yardımseverliğinin içerdiği sevgiden bile daha aşkındır.

raz da çaresizce, İvan'ın ölümünün "gerçek kardeşlik birliği" anlamını taşıdığını ileri sürer, oysa metinde kardeşlikten hiç söz edilmemektedir, buna Gerasim'in İvan'la olan ilişkisi de dahildir, ki ikisinin arasındaki tamamıyla bir efendi-uşak ilişkisidir. Gary R. Jahn, kendisine göre yazarın "malum niyetleri"nden yola çıkarak, İvan ile İsa arasındaki herhangi bir paralelliğe seküler bir çerçeveden bakılması gerektiğini ve bu yüzden de çektikleri ortak acılarla bu ikisinin, "insan olmanın ne demek olduğunu daha iyi kavradıkları"nı söyler. Benim yaptığım okumada, bu kavrayış, İvan'ın hoşgörülü ve bağışlayıcı bir Tanrı'yı idrak etmesini görmezden gelmez ve onu da içerir. Dinî anıştırmaları tamamıyla görmezden gelen R.F. Christian sadece, "Tolstoy'un basit bir 'dinî' sondan kaçındığını" söyler ve İvan'ın ölmeden hemen önce gördüğü ışığın, "acılardan kurtuluş"tan başka bir şey olmadığı gibi ikna edicilikten çok uzak (belki de basit) bir iddia öne sürer. Christian'ın izlediği yoruma dayalı yol, İvan'ın fakirleşmiş iç dünyasına ve maddeci hayatına yönelik önceki hicvin tamamını görmezden gelir, dolayısıyla da anlamsızlaştırır. Aynı şey George Gutsche'nin yaklaşımı için de geçerlidir. Metindeki, -daha önce altını çizmiş olduğum- aksini gösteren açık kanıtlara rağmen Gutsche, "gönderme yapılan 'birisinin' ["anlaması gerekenin"] Tanrı olduğu sonucuna varmak için hiçbir neden yoktur," der. Gutsche, İvan'ın bu sözlerinin oğluna, karısına ve "okurlara yöneltilmiş olduğunu" öne sürer. Bu iddia, İvan'ın bu cümleyi yalnızca düşündüğü, sesli ifade etmediği için karısıyla oğlunun anlayabilmelerinin pek mümkün olmadığını görmezden gelir. İşte inkâr yorumsaması bu şekilde işler.

II

Sanki İvan'ın hayatı, metinde önemli bir yer tutmazmış ve İvan'ın sonu üzerinde pek etkisi yokmuş gibi, gerçekçi anlatımın içine yedirilmiş olan hiciv, kahramanın hastalığı ve ölümüyle ilgili tartışmaların kolaylıkla dışında bırakılmıştır. Baştaki olayların, İvan'ın haya-

tındaki nihai dönüm noktasında oynadıkları rolü göstermek açısından kısa romanın seyrine kısaca değinmek yararlı olacaktır. Tolstoy'un hicvi, sıklıkla görüldüğü gibi, orta yaşa geldiğinde meslek hayatının çıkmaza girmesi yüzünden hayal kırıklığı yaşayan modern bir memurun hayatını, alaycı bir biçimde eleştirir. İvan, orta sınıfa mensup sıradan bir adamdır, Jacques Maritain'in, "19. yüzyılın uzun süre inandığı ikiyüzlü burjuva bireyin aşamalı oluşumu" şeklinde nitelendirdiği sürecin somut bir ürünüdür.[18] Saygın ve müreffeh bir çevreden gelmesi (ailesinin yok saydığı başarısız bir erkek kardeşi olsa da) ve uzlaşmacı bir kişiliği olması sayesinde, İvan hayatta –okulda ve (mütevazı bir yargıçlık görevine geldiği) hukuk mesleğinde– kolaylıkla başarılı olmuştur, evliliğin ve arkadaşların getirdiği toplumsal kabulden memnundur, bunların hepsi de kendi aile örneğiyle uyumludur. İvan'a göre hayat, maddi mutluluk içinde "hoş bir biçimde akıp gitmesi" gereken bir şeydir. Karısının hamile kalması ve aileye çocukların katılmasıyla evliliğinde rahatı kaçan İvan, evinin dışında gittikçe daha çok zaman geçirmeye başlar. Hali vakti yerinde olsa da geliri bir türlü yeterli gelmez. Yargı sistemi içinde daha fazla yükselemeyeceğini öğrenince, kendini ihanete uğramış hisseder; evin tekrar döşenmesi ve yeni mobilya satın alma sürecinde karı kocanın ortak değerler bulmalarıyla da, İvan ilgisini, işinden evine ve karısıyla yeniden yakaladıkları uyuma çevirir. Tüm bu süreçte İvan, modern bir laiklik taraftarı, maddeci bir adam olarak takdim edilir; İvan'ın, evinin dışında arkadaşlarıyla vist oynayarak, evinde de iç dekorasyonu yenileyerek doldurduğu bu konforlu ve uzlaşmacı hayat, anlatıcı tarafından acımasızca eleştirilir. İvan'ın iş ve aile hayatındaki iniş çıkışların anlatıldığı metin boyunca, onun sorgulamadan yaşadığı hayat her türlü anlamdan yoksun olarak tanıtılır; bu hayatın, ironik bir şekilde İvan'ın kösteğinden sallanan Latince *"respice finem"* ("sonunu hatırla") ibaresini hiçe sayar nitelikte olduğu ortaya konur. Dü-

18 Jacques Maritain, *The Twilight of Civilisation*, Sheed and Ward, New York, 1943, s. 6.

şünce ve eylemleri İvan'ın zihin yapısının, Richard Weaver'ın "burjuva egemenliği" ile ilişkilendirdiği türden olduğunu gösterir, "huzursuzluk yaratacak düşüncelere büyük ölçüde kapalı"[19] bir zihin yapısıdır bu. Mekânsal meselelerin, İvan'ın zihnini fazla meşgul etmesi –özellikle de ölümle sonuçlanacak sürecin başında geçirdiği bir kazayla sona eren dekorasyon çalışması– zamansal gerçekleri uzaklaştırır. Hastalığına kadar tekrarlayan "hayat hoş bir biçimde sürüp gidiyordu" algısı bile nihayetsizlik, havada asılı kalmışlık izlenimi uyandıran bir niteliktedir, ne sınırı ne bir varış yeri vardır, bu ifadenin tekrarı gittikçe daha ısrarcı bir ironiye dönüşür.

İvan'ın hayatı apaçık akılcı, aydınlanmacı bir zihniyeti ortaya koyar; bu zihniyet Batı'dan ithal edilmiş, 19. yüzyılda Louis Dupré'nin, "Rasyonalite katılaşarak rasyonalizme dönüştü, iman zayıflayarak açıklanması mümkün olmayan bir inanca indirgendi," diye gözlemlediği zamanlarda sağlamlaşmış, netice olarak da maddeci bir laisizmin içinde kendine yer bulmuştur.[20] Tolstoy, Tanrı ölmüş gibi davranan bir dünyayı acımasız bir ironiyle hicveder. Bunu yaptıktan sonra, ana karakterinin –o dünyanın başta gelen örneklerinden birinin– iç dünyasını incelemeye yönelir; İvan'ın tinsel boşluk içinde sürdüğü hayat, onun kendini kandırdığını idrak etmesine –ki bu hayatı sürdürülebilir kılan da kendini kandırması olmuştur– ardından neredeyse bir umutsuzluğa, sonunda da nihai bir çözüm olarak bir aşkınlık tezahürüne yerini bırakır. İvan'ın hayatının anlamsızlığını hedef alan hicivdeki gerçekçilik çok güçlü olsa da, hayatına yönelik bu hicvi noktalayan ölümü, böyle bir çözümü hem tematik olarak tutarlı hem de inandırıcı kılar.

Tinsel tema ancak İvan'ın ölümünün yaklaşmasıyla birlikte ortaya çıksa da, dinî imalara en baştan beri yer verilmiştir. Romanın

---

19 Richard Weaver, *Ideas Have Consequences*, University of Chicago, Chicago, 1948, s. 11.

20 Louis Dupré, *Religion and the Rise of Modern Culture*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 2008, s. 37. Filozof ve kültür tarihçisi Charles Taylor'ın gözlemlediği gibi, "19. yüzyılda inançsızlık rüştünü ispat etmiştir". (*The Secular Age* [Belnap/Harvard University Press, Cambridge, 2007], s. 374).

açılış bölümünde "köşede, masanın üzerindeki tasvirlere" değinilmesi –tam bir kinaye–* İvan'ın evinde ve dünyasında dinin yerinden edilmiş olduğunu tespit eder, buralarda din olsa olsa boş bir formalite, geçmişe bir saygı gösterisi ya da modası geçmiş bir gelenektir. Kenara köşeye itilmiş tasvirlerin imgesi, özellikle de İvan'ın ailesinin ve arkadaşlarının bencilce meşgalelerini hicveden bir sahnenin ortasında belirdiği için, onların kaçırdıkları bir şey olduğunu ima eder ve tinsel bir boşluğu akla getirir.

Evin uşağı Gerasim, İvan'ın fedakâr ve sadık bakıcısı olarak hikâyede üstü kapalı bir Hıristiyan varlık oluşturur. Tolstoy'un çok iyi bilinen zıt karakterler kullanma alışkanlığı, başka hiçbir yerde, uşağın hikâyeye girişinde görüldüğü kadar aşikâr değildir; uşak Gerasim, İvan'ın karısının –tıpkı kocası gibi, o da tamamen modern ve sekülerleşmiş bir insandır– tam bir antitezidir. Doktorunun uyguladığı uydurma tedaviyi sürdürmek ve onun sahte tutumuna daha fazla katlanmak istemeyen İvan, ferahlamayı hiç beklemediği bir yerde bulur. Gerasim'e bağlılığı, ailesine ve arkadaşlarına yabancılaşmasıyla orantılı olarak artar. İvan, "Çevresini kuşatan yalanın" karşısında tek bir samimi varlık bulur: "Bir tek Gerasim yalan söylemiyordu". Uşak, çabalarına bir karşılık da beklemez. Gerasim bütün geceyi seve seve onunla geçirirken, İvan'ın karısı Praskovya Fodorovna, yalnızca mutat, baştan savma ziyaretler yapar ve İvan'ın kötüleşen durumuna rağmen kocasının hastalığının kendi sosyal hayatını engellemesine izin vermez. İffetli bir eş olması, vefasızlık sayılabilecek bir şeyi gizlemesine yetmez; İvan'ın, "yalan" yaşamı olarak görmeye başlayacağı davranışlar sergiler. Kaygılı eş tavrı takınarak kocasının hastalığı üzerinden kendine acımak için bir fırsat yaratır; oysa Gerasim, İvan'a samimi, insancıl bir özen göstermektedir, İvan'ın bacaklarını "kimi zaman bütün gece" yukarıda tutmaktan ya da çürümekte olan bedenini lazımlıktan sandalyeye sürüklemesi için ona yardım etmekten, onu silip yıkamaktan yüksünmez. İvan'ın karısı, kocasının alnına kondurduğu zoraki bir

(*) İngilizcedeki karşılığı olan "icon" hem tasvir hem de ikona anlamına gelir – ç.n.

öpücük dışında fiziksel temastan kaçınır. Gerasim'in önemi, diğerleri onun çabalarını küçümsedikçe artar. Karısı doktora, "Söz dinlemiyor, ilacını zamanında almıyor," ve "daha önemlisi, sanırım bu çok sakıncalı olduğu halde, bacakları yukarıda yatıyor," diye yakındığında doktor, Gerasim'in uyguladığı tedaviye "küçümseme dolu bir nezaketle" yaklaşır, böylece uşağın tavrıyla kendisininki arasında ironik bir zıtlık oluşturur. Gerasim'in örnek teşkil eden konumu, yalnızca İvan'ın karısını ve onunla aynı görüşü paylaşan doktorları hedef alan hicivsel bakışı belirginleştirmeye yarar.

Tolstoy'un modern eleştirmenleri, Gerasim'in eylemlerini Hıristiyanlığın temel değerleriyle birlikte anan bir dil kullanmak istemezler, genellikle merhamet, şefkat ya da acıma gibi daha genel tabirleri tercih ederler, Hıristiyanlıktaki sevgi kavramı bu tabirlerin hepsini kapsadığı için bunların tümü de Gerasim'in davranışlarını tanımlamakta kısmen isabetlidir, ancak hiçbiri onun dindar karakterini ve üstü kapalı olarak belirtilen Hıristiyan, Ortodoks Rus köylüsü geçmişini tam anlamıyla tanımlamaz. Gustche'nin, Gerasim için halden anlama tabirini kullanması –bu tabir duygulara çok bağlı olduğundan– uşağın İvan'a soğukkanlı muamelesini ve canlılığını betimlemekte yetersiz kalır, oysa çok daha geniş kapsamlı olan yardımsever (sevgi ya da merhamet) halden anlamının asgari olduğu durumlarda bile işlevseldir. Gerasim'in yardımseverliğinin oluşturduğu örnekten ve yakınındaki alçakgönüllü hizmetçinin yaydığı huzurdan ilham alan İvan, son anlarında "kenotik"* bir deneyim yaşar, herkese duyduğu sevgiyle kendini her şeyden arındırma edimidir bu.[21] Geleneksel Hıristiyanlık öğretisinde yardımseverlik erdemi-

(*) Kenosis: Hz. İsa'nın, insanın acısını tecrübe etmek için tanrısal özelliklerinden vazgeçmesini (nefsinden arınmasını) ifade eden Hıristiyan doktrini – ç.n.

21 Hem Doğu hem Batı Hıristiyanlık geleneklerinde önemli yer tutar, kenosise ve 19. yüzyılda kenosisin önemine ilişkin Rus yaklaşımı için bkz. G.P. Fedotov, "The Religious Sources of Russian Populism", *Russian Review*, cilt 1, sayı 2, Nisan 1942, s. 29. Hıristiyanlıktaki bu ifade şekli Tolstoy'dan öncesine dayanır ama Tolstoy da bunu seve seve kabul etmiştir. Fedotov'un gözlemlediği gibi Tolstoy, "toprak ana ile iç içe bir köy hayatına – yaşadığı dönüşümden sonra Hıristiyan toplumu için evrensel bir norm olduğunu iddia ettiği haya-

nin vardığı nihai nokta Tanrı sevgisidir, bu da ölmeden önceki son anlarında İvan'ın yaşadığı kabul ve iman deneyimi olacaktır.

Gerasim'in hikâyedeki işlevi, salt İvan'ın fiziksel acılarını azaltmak için bacaklarını yukarıya kaldırmak değil; bilincini, yaşadığı hayatın ve sahip olduğu değerlerin yanlışlığını fark edecek düzeye getirip neticede zihninde, yüreğinde ve ruhunda bir ters dönüş yaşamasını sağlayabilmektir. Gerasim ortaya çıkana dek hiciv, İvan'ın dış hayatına, –gösteriş merakının, özentilerinin, başkalarını metalaştırmasının ironik bir dille anlatımına– amaçsız uğraşılarına ve duygusuz maddeciliğine odaklanır. İvan'ın, akıbetinin ölüm olacağını inkâr ederek sürdürdüğü yaşamın, "hoş (ama amaçsız)" seyrinin aniden sekteye uğraması, Gerasim'in tutumunun imkân sağladığı bir seçenekler farkındalığı için zemin hazırlar. Odak, İvan'ın iç dünyasına kayar ve hiciv –ağır ağır da olsa– İvan'ın eski değerlerini reddetmesiyle kendini onlardan koparmaktaki isteksizliği arasındaki çelişkiyi açığa çıkarır. İvan imansızlığa iman etmeyi sürdürür.

İvan'a bakmasının yanı sıra serfin yalnızca varlığı bile İvan'ın, kendi dünyasındakilerin hayatlarıyla uşağının hayatı arasındaki uçurumu sorgulamasına yol açar. Gerasim'in söylediği bir şey değilse de yaydığı bir hava İvan'ı, oldum olası hiç sorgulamadan, gerektiği gibi kişisel çıkar üzerine kurulu gözüyle baktığı yaşama bir alternatif aramaya sevk eder, "Gerasim'in uykulu, elmacık kemikleri çıkık, iyilik okunan yüzüne baktığında birden şöyle düşünmüştü: 'Gerçekten, benim yaşamım nasıl bir yaşamdır, nedir?'" Gerasim'in varlığı ve hizmetleri Tanrı'nın bir lütfudur, ama efendisinin gözünü bir kez açtıktan sonra uşak yapabileceğini yapmıştır; yalnızca İvan, kendi vicdan muhasebesini yapabilir ve kendi durumu üzerine düşünebilir. İvan bu incelemeyi yaparken, anlatım tinsel bir nitelik kazanmaya başlar. İvan, ilk kez Tanrı üzerine düşünme ve Tanrı'yı sorgulama imkânı tanır kendisine; kaldı ki, "sorularına

---

ta" gittikçe daha güçlü bir inanç besliyordu. Bu inanç Tolstoy'u, hiçbir şekilde ortodoks bir Hıristiyan yapmasa da, onun din hakkındaki görüşlerinin karışıklığını ve müphemliğini gösterir.

yanıt beklemiyordu İvan İlyiç; yanıt olmadığı, olamayacağı için de ağlıyordu." Yalnız kaldığında, köylünün serinkanlılığına benzer bir şey İvan'a eşlik etmeyi sürdürür, onun "İstediğin nedir?" diye soran bir iç sesi dinlemesini sağlar; İvan bu soruyu, "sözcüklere net bir şekilde dökülmüş, açık seçik olarak duyduğu ilk şey" olarak teşhis eder. Tekrar "içinde yükselen ruhunun sesine, düşüncelerin akışına" kulak kesilmeye başlar. İvan'ın, "eskiden yaşadığım gibi yaşamak – iyi ve hoş bir biçimde" şeklindeki yanıtı onun, ilk gençliğinde geliştirdiği perspektiften kendisini henüz tamamen kurtarmamış olduğunu gösterir. İçinde, o aldatıcı umuttan ve çaresizlikten bir şeyler varlığını sürdürmektedir. Yalnızca kendi maddi rahatını gözettiği eski yaşamını bütünüyle reddetmesi hâlâ çok zordur, çünkü herhangi bir tinsel alternatife köklü, dogmatik bir güvensizlik taşımaktadır. "Bunların hiçbirinin yapılması gereken şeyler olmadığını, bunun korkunç bir şey olduğunu, yaşamı da ölümü de gizleyen kocaman bir aldatmacadan başka bir şey olmadığını açık seçik" görünce, "hiçbir şeyi düzeltemeyeceğim bilinciyle çekiliyorsam yaşamdan... ne olacak o zaman?" diye sorgular. Geri alamayacaklarını "düzeltmek" fikri derin düşüncelerine yeni bir boyut kazandırır. Böylece roman, açıkça görülen bir tinsel bunalıma doğru yol alır.

III

Eleştirmenlerin varsayımları ne olursa olsun, romanda derin bir Hıristiyanlık sempatisi vardır, aynı zamanda Tolstoy'un kurumsal Rus Kilisesi'ne duyduğu düşmanlık dile getirilse de. Kurumsal Hıristiyanlık, romanın iki yerinde göze çarpar. İlki, giriş bölümünün bitiminde, İvan'ın cenaze töreninin "mumlar, iniltiler, günlük kokusu"na indirgendiği satırlarda ortaya çıkar. Çok daha ileride, İvan ölüme yaklaşırken, karısı, komünyon vermesi için bir papaz çağırtır, inançtan ziyade çaresizlikten. Sahne, İvan'ın iman etmeyi hâlâ başaramadığının gözler önüne serilmesiyle sona erer.

Yine de, talihli bir olaydır bu. İvan'ın, katlanılmaz ıstıraplarla dolu gibi görünen bir "kara deliğe" düşmesine neden olur; dibe vurduğu bu nokta onu, kendisini kurtaracak olan deneyime yönlendirir.

Tinsel acıların güçlü bir anlatımla aktarıldığı basit gibi görünen kısa son bölüm, hikâyenin başladığı noktaya dönmesiyle sona erer: İvan ölü yatmaktadır. Bu dramatik son anlar nafile bir çırpınışla başlar; İvan, "İstemiyoruuum," diye bağırarak" ve ""bilinmezin hâlâ çözümlenemediğini, çözümlenmeden de kalacağını anlayarak" son gücünü de ölümle savaşmak için kullanır. Bu son anlarda her şey değişir.

İvan'ın ölüm süreci genellikle hicivden ayrı tutularak ele alınsa da onun ölümü, döngüyü ve hicvin seyrini tamamlayan normu ortaya koyarak kendisinden önce gelen hiciv için tam bir *raison d'être* (varoluş sebebi) oluşturur. Dışarıdaki maddi dünyadan İvan'ın iç dünyasına kaymış olan odak, en sonunda onun ruhunun derinliklerine sabitlenir. Çözüm bölümünde İvan, çektiği ahlâkî ve metafiziksel acılar nedeniyle psikolojik bir ıstırap içinde kıvranmaktadır; Gerasim'in kazandırdığı farkındalık ve içgörü, neyse ki, onu son anlarına hazırlamaya yaramıştır. Gerasim onu hazırlamıştır; İvan, bir "kapkara çuvala" sokulmaya çalışıldığını ama "karşı konulamayan bir gücün" onu alıkoyduğunu, "yaşamının iyi bir yaşam olduğunu düşündüğü için" oraya giremediğini hisseder, sahip olduğu yanlış bilince son kez tutunmaya çalışır, işte tam bu sırada yanlış bilinci kayıp gider. İvan en sonunda, tutunmaktan vazgeçmeyi başarır, bir trende otururken duyulan hareket hissini andıran tuhaf bir hisse yol açar bu: "Ansızın bir güç göğsünden, böğründen dürttü onu, o anda soluk alması daha da güçleşti. Kara deliğe yuvarlandı, orada, deliğin sonunda bir şey parladı. Tren hareket ettiğinde bir an ileri mi geri mi gidiyor anlayamazsınız, sonra birden anlarsınız gittiğiniz yönü; İvan İlyiç'e de öyle olmuştu."

"Kara deliğin" içine yuvarlanmak (ya da İvan'ın başka bir anda düşündüğü gibi "kara çuval"a girmek) üzerine bir hayli konuşulmuştur ama tren analojisi üzerine yapılan tartışmaların hiçbiri bu

analojiyi, anlamını tam olarak kavramak için gerekli olan daha geniş bağlama oturtmamıştır. Tren analojisi, daha önceki bir paragrafta geçen yanlış yönde hareket etme hissini akla getirir; İvan'ın, hayatının akışını gözden geçirdiği ve vardığı sonucu, "Yaşam ayaklarımın altından kayıp giderken, herkes beni yukarı çıkıyorum sanıyormuş," sözleriyle ifade ettiği paragraftır bu. İvan, aniden kapıldığı geri geri gitme hissini tuhaf bulur, çünkü bu his ona, eski hayatından uzaklaşmakta olduğunu gösterir; bir anda her zaman ileri doğru sandığı hareketin aslında geriye doğru ya da "aşağı doğru" olduğunu anlar. Birden aksi ve doğru yönde ilerlemek tuhaf bir mucizedir. Işık, yeni ve sıcak bir karşılama sunar.

Bu paragraftaki ışık imgesi, İvan'ın yeni yönünü aydınlatması açısından daha da büyük önem taşır, ayrıca hikâyenin gelişmekte olan dinî niteliği açısından da bütünleyicidir. İdrak ve aldatmacalarının ardından İvan, bir süredir yanlış olduğu için reddettiği ama şimdiye dek kendini kurtarmayı başaramadığı hayata tutunmaktan vazgeçebilmiştir. Şimdi, bir anda, karanlığın içinden yükselen bir ışığa kendini açmıştır. Işığın çağrıştırdıklarının ve simgesel değerlerinin çoğu –özellikle de yaradılışı, şafak vaktini, idraki ve vahyi akla getirenler– tutarlı bir biçimde olumludur ve hepsi de yeni bir duruma işaret eder. İvan'ın gördüğü ışık tüm bunları, hatta fazlasını akla getirir; yaşadığı deneyimin tinsel niteliği, anlatımındaki dille de desteklenir. İvan'ın oğlunun, babasının kolunu tutup "dudaklarına götürüp ağlamaya başlayarak" sevgi gösterisinde bulunmasıyla birlikte İvan, "kara deliğin derinliklerine doğru yuvarlandı, ışığı yakından gördü, o anda yaşamın gerektiği gibi olmadığını, ama *bunu hâlâ değiştirebileceğini* anladı."

Dili ve özü itibariyle dokunaklı bir dinî anlatıma sahip olan bu düğüm başka bir aydınlanma anında atılır, İvan'ın konuşamadığını fark ettiği ama "Anlaması gerekenin anlayacağını" idrak ettiği anda. İvan sessiz kalmıştır ve kimsenin anlaması için bir beyanda bulunmamıştır. "Anlaması gereken" ibaresi, İvan'ın hasta odasındakilerden birine yapılan bir gönderme şeklinde okunamaz; tutar-

lılık, bu ibarenin odanın ötesindeki bir şeye işaret etmesini gerektirir. Ve öyle de yapar; ışık, İvan'ın aşkın bir varlığı olumlamasını sağlamıştır. Bu olumlamayı, kişisel bir aydınlanma takip eder; İvan, "ölüm yerine ışık olduğunu" görür ve bu kavrayış sayesinde topladığı son bir güçle "birden 'Ne büyük bir mutluluk bu!' diye bağırır". "Işık"a ve "O"na –karanlıktan parlayan ışığı deneyimlemesinden sonra İvan'ın aklındakini ve yüreğindekini "anlamaya" muktedir olana– yapılan ortak göndermeler, İvan'ın bencilce maddeci hayatını hedef alan hicvi çözüme ulaştıracak son bir aşkın norma işaret eder ve İvan'ın hayatı, tarifi mümkün olmayanın bilincine varmasıyla dağılıp gider. Işık, müphem bir tinsel varlığın ötesinde, geleneksel Hıristiyanlık inancını çağrıştıran belirli bir dinî norma işaret eder.

Belli bağlamı olmasa, karanlıktan yükselen ışık imgesi belirli bir şeyi anıştırmayabilirdi. Ancak bağlam ışık imgesini, Kutsal Kitap'a ilişkin paralellikler ve anıştırmalardan oluşan metinler arası bir matrise oturtur, bunların tümü de İvan'ı en derin acılarından kurtaran ışığın çevresinde kümelenmiştir. Daha önce gözlemlediğim gibi, İvan birden karanlıktan parlayan ışığı gördükten sonra, o ana kadar inkâr ettiği bir Tanrı'nın varlığını idrak eder, yani ışığı tinsel bir varlıkla ilişkilendirir, Yuhanna İncili'nde ve Aziz Pavlus'un mektuplarında geçen "karanlıkta parlayan ışık" ibaresine yönelik anıştırma, bu varlığa ayrıca açıklık kazandırmıştır. İncil'in giriş paragrafında bu imge etkili ve tekrarlayan bir şekilde kullanılır: "Yaşam O'ndaydı ve yaşam insanların ışığıydı; ışık karanlıkta parlar ve karanlık onu alt edememiştir". (Tolstoy'un çok sevdiği bir ibareydi bu, bitiremediği oyununa da bu adı vermiştir: *Ve Işık Karanlıkta Parlıyor.*) Paragrafta yinelenen imgeler, Logos olarak adlandırılan Hz. İsa ile ya da "Kelam" (Başlangıçta kelam vardı ve kelam Tanrı'ydı) ile eşanlamlıdır. Havari Yuhanna, "Kendisi ışık değildi ama ışığa tanık olacaktı. Gerçek ışık oydu," diyerek Vaftizci Yahya'dan ayırdığı İsa'yı, ışık olarak tanımlar. İvan'ın gördükleri şöyle bir bağlam içindedir: Işık, onun için bir aydınlanmayı imler; sonsuzluğun eşiğindeyken bir aşkınlık

ve kurtarıcı feraset bilinci kazanır. Tarifi mümkün olmayan şey, bu şekilde –biçeme dair bir süsleme niteliğinde değil İvan'ın yaşadığı deneyimin doğasını bütünlediği için– Kutsal Kitap'a dair çağrışımlar yapan bir bağlama yerleştirilmiştir.[22]

Kutsal Kitap'la kurulan paralellikler, daha fazla metinlerarası teyit olanağı sağlar. Hz. İsa'nın çarmıhta çektiği acıyla, İvan'ın ölüm döşeğinde çektiği –üç gün süren– acı arasındaki paralellik ve İvan'ın başını bekleyenlerden birinin, "Bitti," sözüyle, Hz. İsa'nın çarmıhtaki sözleri arasındaki paralellik bu kapsama girer. Metinlerarasılık, bu anıştırmalardan İvan'ın, Hz. İsa'nın çarmıhtaki son sözlerinin birebir tekrarı olan, "Ölüm bitti... ben yokum artık" yorumuna uzanır; İvan'ın bu sözleri, Aziz Pavlus'un, "Ortadan kaldırılacak son düşman ölümdür," sözünü, Aziz Pavlus'un bu sözü de, "Ölümü sonsuza dek yutacak," (Yeşaya 25:8) kehanetini hatırlatır. Işık imgesi, şu bölümde İncil'e yönelik bu göndermelerin arasında bir kez daha ortaya çıkar; İvan düşünmektedir:

> "'Nerede? Ölüm nerede?'
> İçinden hiç çıkmayan ölüm korkusunu aradı, bulamadı. Nereye gitmişti? Korku falan yoktu artık içinde, ölüm de yoktu çünkü. Ölümün yerinde ışık vardı. Yüsek sesle birden şöyle söyledi:
> – İşte böyle! Ne büyük bir mutluluk bu!"

Romanın bitmesine yakın ortaya çıkan o ışık, İvan'ın, geleneksel Hıristiyanlık anlayışına bütünüyle uygun yeni hayatının başlan-

---

22 Romanın modern eleştirisinde ışık imgesi ve onun anlamı hakkındaki paragraf ya atlanır ya da önemsizleştirilir. Örneğin Edward Wasiolek ışığa hiç değinmez; R.F. Christian, Mirski'den alıntı yapar –Mirski'nin, İvan'ın ışığı gördüğü ana ilişkin "*İvan, içindeki İnanç ışığını, el çekişi ve sevgiyi görür,*" yorumunu alıntılar– ama alaycı bir tarzda, "Neye İnanç? Ve kimi sever? Ve ölümün eşiğindeyken hayattan nasıl el çekmeyebilir ki zaten?" diye sormakla yetinir, göndermenin dinî yapısını göz ardı ederek ışığı, yalnızca acılardan kurtuluş olarak görüp geçer. Christian, "The Later Stories". Danaher, Gerasim'in İvan'ı "hakiki ışığa" yönlendirdiğini gözlemlediğinde, istemeden, olası bir dinî yorumu desteklemiş olur ama hakikatin ne olduğunu açıklamaz. Sansom, seküler bir dönüşüm iddiasını savunur ve ışık hakkındaki paragrafa ya da bu pargrafın içerebileceği anlamlara değinmez.

gıç noktası olur. Hatalı bir değerlendirmeyle çizgisel olduğu söylenen romanın yapısı en sonunda döngüsel bir çözüme ulaşır, hicvin İvan'ın hastalığı ve ölümüyle bağlantısını açıklayan da işte bu yapıdır. Salonun bir köşesine itilmiş duran tasvirler, eski İvan'la aynı yanlış değerleri paylaşan, kişisel çıkar peşindeki arkadaşlar, hatta ilk bölümdeki kumaşla kaplı tabut bile –ki bu tabut, ironik bir şekilde ölü adamın fiziksel rahatıyla ilgili kaygılarını sürdüreceği yanılsamasını yaratır– bunların hepsi, İvan'ın geçirdiği ruhsal dönüşümün ışığında bütünüyle anlaşılır hale gelir, bu dönüşüm aynı zamanda da hicvi noktalayan normu ortaya koyar.

İvan'ın hissettiği sevinç, yalnızca geçirdiği dönüşümün ulaştığı doruk noktasıdır. İncil'de belki başka her metinden daha sık geçen sevinç, Hıristiyanlığın şartıdır. İvan'ın, Tanrı'yı tanımasının sonucunu Hz. İsa'nın şu sözleri yansıtır: "Sevincim sizde olsun ve sevinciniz tamamlansın," (Yu. 15:11); İvan, Aziz Pavlus'un ifadesiyle, "Bütün sıkıntılarınız arasında sevincim sonsuzdur," bilgisine sahiptir. Hz. İsa'nın açıkça belirttiği tinsel yolu izlemiştir: "Size doğrusunu söyleyeyim, siz ağlayıp yas tutacaksınız... kederleneceksiniz ama kederiniz sevince dönüşecek." İvan'ın çektiği acılar, "Anlaması gerekenin" bilgisiyle sevince dönüşür.[23]

Jahn'ın savı durumu tersten okur: Çektiği acılar neticesinde İvan'ın, hiçbir dinî anlam atfedilmemiş, sekülerleşmiş bir İsa figürü haline geldiğini öne sürer. Hz. İsa'nın çarmıhtaki acılarıyla kurulan kısmi paralellikler, İvan'ı bir İsa figürü haline getirmez, an-

---

23 N.K. Mikhaylovsky'nin de yaptığı yorumlarda belirttiği gibi, İvan'ın yaşadığı aşkınlık deneyiminin anıştırmalarla dolu bağlamı anlaşılmadan, İvan'ın "sevinç" nidasına anlam vermek pek mümkün değildir; Mikaylovski, İvan'ın coşkulu nidasının –"*Ne büyük bir mutluluk bu!*"– "yanlış bir tele basılmış gibi" hikâyeyle "uyumsuz bir ses verdiğini" söyler. İkna edicilikten uzak bir iddia öne sürerek, İvan'ın sözlerini Tolstoy'un "kendisini olduğu kadar bizi de avutma" girişimi şeklinde değerlendirir. Bkz. "*Master and Man* and *The Death of Ivan Ilych*", *Critical Essays on Tolstoy*, Katz, haz., *Tolstoy's Short Fiction* içinde, yay. Katz, G.K. Hall, Boston, 1986, s. 453. İvan'ın "sevinç" nidası, Andrew Kaufman için de aynı şekilde anlamsızdır, o da inkâr çözümlemesinde Gutsche ve Jahn'ın izinden gider ve "İvan'ın yaşadığı etkileyicilikten uzak aydınlanma karşısında yalnızca hayal kırıklığı" yaşar.

cak çektiği acılara dinî bir anlam yüklenmiştir. İvan'ın son ıstıraplarının süresindeki fark bile –Hz. İsa'nınki üç saat, İvan'ınkiyse iki saat sürmüştür– ikisinin deneyimleri arasında bir ayrım yapıldığını akla getirir. Ayrıca, Hz. İsa'nın ıstırabında, İvan'ın deneyiminde önemli rol oynayan ışık deneyimi yoktur. İncil, Hz. İsa'yı, ışığı gören olarak değil ışığın kendisi olarak tanımlar ve iki ıstırap deneyimi nihayetinde aynı değildir. Tolstoy'un en sevdiği düşünürlerden Blaise Pascal'in eserindeki farklı türden bir paralellik daha tatminkâr bir açıklama getirir. Pascal'in 1654'te geçirdiği meşhur "dönüşüm" İvan'ın yaşadığı deneyime daha yakındır, Pascal bu dönüşümü "Hatıralar"ında anlatmış ve *Düşünceler* adlı eserine dahil etmiştir. Tolstoy yaşamı boyunca, kendisine çok yakın hissettiği Pascal'e hayranlık duymuştur. Pascal'in mistik hislerine de aynı şekilde yakın hissediyor muydu? A.J. Krailsheimer şöyle anlatır: "23 Kasım 1654'te [Pascal] yaşamının geri kalanında ona yol gösteren ışığı gördü. [...] Bazı eleştirmenlerin çok uğraştıkları 'gizlenmiş Tanrı', o gece Pascal'e Hz. İsa olarak göründü. Tanrı ile bu doğrudan teması, nihayet emin olmasını sağlayan ve sevinç getiren" bu deneyim, "Pascal'in kuşkuları her neydiyse, onları dağıttı." Tolstoy, İvan'ın yaşadığı deneyimi kurgularken Pascal'den etkilenmiş olsun ya da olmasın, aradaki paralellik, ışıkla bağlantılı deneyimlerin yaşandığı aydınlanma anlarındaki ve sonu sevince açılan aşkınlık ifadelerindeki benzerlikler açısından anlamlıdır.[24]

24 A.J. Krailsheimer, *Pensées*, Penguin, Harmondsworth, 1966, s. 14. Pascal'in yaşadığı deneyim için bkz. Jean Steinmann, *Pascal*, çev. Martin Turnell, Harcourt Brace, New York, 1966, s. 78-86. 1870'lerin ortalarında, tekrar kiliseye gitmeye başladığı bir dönemde Pascal'in *Düşünceler*'ini okumak Tolstoy'u "göğe ulaştırıyordu"; Tolstoy, Pascal'e ömür boyu sürecek bir hayranlık besledi (Troyat, s. 380, 657). Pascal'in "ışık" üzerine yaptığı yorumlar, İvan'ın ışık deneyimine açıklık getirir: "O halde, ilk günah budur: insan kendini, kendi ışığı olarak görür ve gönül verdiği takdirde insanı kendisi yapacak ışığa sırt çevirir." (*Düşünceler*, s. 386). Aslında Pascal, Tolstoy'un İvan İlyiç için anlattıklarını özetler gibidir: "İsa'nın tek yaptığı insanlara kendilerini sevdiklerini öğretmekti; köle, kör, hasta, mutsuz ve düzenbaz olduklarını; İsa'nın onları kurtarması, aydınlatması, kutsaması ve iyileştirmesi gerektiğini; bunun da, insanların kendilerinden nefret etmeleri ve onun çarmıhta çektiği acıları ve ölümünü izlemeleri sonucunda gerçekleşeceğini öğretti. (*Düşünceler*, s. 545)

Metinde, İvan'ın yaşadığı kurtarıcı aşkınlık deneyiminin hakikat dışı olduğunu gösteren hiçbir emare yoktur; bu deneyim, salt İvan'ın imgeleminin ürünü olmadığı gibi başından geçenlere ilişkin diğer anlatılanlardan daha az sahici de değildir. Eleştirmenler, tondaki önemli bir değişimi de gözden kaçırmışlardır: Anlatıcının maske düşüren ironisi –ki İvan'ın hayatının büyük kısmı bu ironi süzgecinden geçer– İvan'ın yaşadığı dinî deneyimin anlatımı sırasında kaybolur; hem de tıpkı İvan'ın, maneviyatı batıl inançla her daim bir tutan rasyonelleştirilmiş denklemi gibi bütünüyle ortadan yok olur. Tolstoy'un, Rus Ortodoks Kilisesi'ne duyduğu düşmanlık, İvan'ın dönüşümünde kilisenin izine rastlanmamasını açıklayabilir. Bu, İvan'ın samimi bir Tanrı deneyimi yaşamış olduğu gerçeğini değiştirmez; İvan'ın, Tanrı'nın merhametini ve sevgisini kabul etmesi ve "anlaması gereken"in ilahi takdirine boyun eğerse bütün yaşamının "düzeltilebileceği" ya da günahlarının bağışlanabileceğini idrak etmesi de bu deneyime dahildir. Üstü kapalı olarak, anlatıcının görüşü de İvan'ın yaşadığı deneyime uyum sağlar. İvan'ın Tanrı'yı tanıması, geleneksel Hıristiyanlıkta "Tanrı'nın lütfu" ile karşılığını bulan şeyi kabul ettiği an gerçekleşir.[25]

Nicolas Weisbein'ın gözlemlediği üzere, Tolstoy 1878'de yaşadığı inanç krizi sırasında "*Pascal de Vinet* üzerine çalışmalarla ilgilenir." *L'Evolution religieuse de Tolstoi*, Librarie de Cinq Continents, Paris, 1960, s. 459.

25 Gutsche bu paragrafı okurken, İvan'ın yaşadığı deneyime ilişkin doğaüstü içeriği silip atmaya çalışır. Sanki böyle bir değişiklik Tanrı'dan söz ediliyor olmasını engelleyecekmiş gibi, yaygın "O" çevirisini "birisi" olarak değiştirmesinin yanı sıra "Sözü edilen 'birisinin' tanrılık vasfı taşıdığını düşündürecek hiçbir neden yoktur," da der. Belli ki, bu iddiayı bağlamdan bağımsız olarak ileri sürdüğünün farkındadır, bunu bir mantık çerçevesine oturtabilmek için İvan'ın sözlerinin karşına, oğluna ve "okuyuculara yöneltilmiş olduğunu ve eğer mesaj sevgiyse, bunun kesinlikle anlaşıldığını," öne sürer. İşte, eleştirel inkârın çaresizce vardığı uç nokta budur. Tolstoy sevgi erdemini ifade ediyor olabilir, hikâyede eylem halindeki Tolstoy değil İvan'dır; İvan, elbette ki, içinden düşünmekte ve yalnızca okurların –hikâyedeki diğer karakterlerin değil– bilebileceği bir idrak yaşamaktadır. "Anlayan", "Birisi"nin ya da "O"nun odadaki aile fertlerinden biri olması pek mümkün değildir; İvan, aklından geçenleri aklından geçtiği an anlayan birinden söz ediyor ve ona inancını ifade ediyor olmalıdır; bunların hepsi de Gutsche'nin, kurgusal karakteri yazarla karıştırması sonucunda öne sürdüğü iddiadan hem mantıksal hem de sanatsal

"Işık" ve ışığın belirmesinin hemen ardından "O"na yapılan göndermeler, İvan'ın, Tanrı'yı tanıması ve kabul etmesi sürecinde birbirinden ayrılamaz.

İvan'ın ışıkla karşılaşmasıyla "O"nun varlığını kabul edişinin birbirini yakinen takip etmesi eleştirmenlerin gözünden kaçmıştır, oysa ki aralarındaki ilişki açıkça birinin, diğerinin ardından gelmesini gerektirir. Işık, İvan'ın yeni kavuştuğu iman için bir itici güç işlevi görür. İvan, tüm hırsından arınarak, "anlaması gereken"e sükûnetle boyun eğer çünkü ışığı, aşkın bir varlığın deneyimi ve Tanrı'nın takdirine güvenmek için temel dayanak kabul eder. Bu ana dek, İvan'ın meslek hayatı, hastalığı ve çektiği acılar boyunca, Tanrı inancını ifade eden hiçbir şey söylenmemiştir. İvan'ın akılcı bir inançsızlıkla sürdürdüğü yaşamı, karanlık deneyimiyle sonlanır. Işık imgesi karanlığı alt eder, bu nedenle de esasen bir aşkınlık deneyimidir ve İvan'ın "O"'na iman etmeye başlamasına temel teşkil eder.

Tolstoy başka yerlerde dinle ilgili ne demiş olursa olsun, *İvan İlyiç'in Ölümü*'nde, bu düğümü başka yöne çekmeyi gerektiren hiçbir şey yoktur: Dil, göndermeler ve İvan'ın ölüm döşeğinin kurgulanışı geleneksel Hıristiyanlık anlayışı üzerinden yapılacak bir okumayı destekler. Jahn'ın öne sürdüğü dayanaksız sav –*İvan İlyiç'in Ölümü*'nde herhangi bir dinî tezahüre yalnızca sanatsal değer taşıdığı için yer verildiği savı– metindeki kanıtlar ve hikâyenin seyri karşısında –İvan'ın yaşadığı dinî deneyimle sona eren seyri karşısında– çürümüş olur. Romanda yer alan değerler, anlatının diline ve yapısına bağlıdır. Metinde dinî bir boyut bulmanın önünü kesen, buna uymayan ayrıntıları yok sayan ya da geçiştiren okuma-

---

açıdan farklıdır. İvan, kurgusal çerçevenin içindedir, hikâyedeki bir karakterdir ve yazarından farklı olarak okura karşı kayıtsızdır. Metinde çizilen portreye göre İvan, Tanrı'nın varlığını idrak ve kabul eder. Gutsche, bu olasılığı bile göz ardı ederek eleştirel eksiltmede uç noktaya varır. Tolstoy başka yerlerde din hakkında ne söylemiş olursa olsun, buradaki metin İvan'ın aklındakinin Tanrı olduğunu tartışmasız bir şekilde ortaya koyar. Romanın Rusça editörü Michael Beresford, "O" ibaresinin yanına "Tanrı" (106) şeklinde bir açıklama ekleyerek Tolstoy'un kullandığı dilin açıklığı konusunda son derece ısrarcı davranmıştır.

lar yapmak yerine daha eksiksiz ve tutarlı okumalar yapmak aslında estetik değeri artırır.

Anna Karenina'nın son anlarıyla kıyaslandığında İvan'ın yaşadığı deneyimin dinî boyutunun daha da bariz bir şekilde resmedildiği görülür. Sanki İvan'ın tövbe deneyimi, Anna Karenina'nın tatsız sonuna bir karşılık niteliğinde oluşturulmuştur. Anna'nın umutsuzluğa kapılıp intihara meyletmesi ve "Tanrı beni bağışlasın" şeklindeki kasıtsız bir nidayla raylara atılmasının ardından anlatıcı açıkça, *"Anna'nın mumu son kez söndü,"* der. Bunun aksine, anlatıcı, İvan'ın tövbekârlığını, hakkında kasıtsız olduğundan başka her şeyin söylenebileceği şekilde sunar; Tanrı'nın anladığını idrak etmek İvan'ı rahatlatır. Her iki ölümde de ışık ve karanlık imgeleri kullanılmıştır ama bu imgeler, yalnızca *İvan İlyiç'in Ölümü*'nden özellikle Hıristiyan anlayışına işaret eden metinlerarası paralellikler ve anıştırmaların bulunduğu bir bağlama yerleştirilmiştir. İvan'ın imanı ve umudu ironiden uzak bir şekilde aktarılmıştır; Anna'nın, kapıldığı umutsuzluk yüzünden basiretinin bağlandığı, insanlardan nefret ettiği, herkesi ve her şeyi iğrenç bulduğu son anlarının anlatımıysa ironi doludur. Hem Anna hem İvan bir şeylerin yanlış yöne gittiğine dair benzer hislere kapılırlar; ancak İvan, yanlış yönde gidenin kendisi olduğunu sezer; oysa Anna'ya göre, kendisinden başka herkes ters yöne gidiyordur. Anna'nın, Schopenhauer tarzı kötümserliği, İvan'ın tinsel iyimserliğine; anlamı reddedişi de İvan'ın onu keşfedişine zıttır. Anna'nın nihilist hamlesi, İvan'ın parlayan ışığıyla tezat oluşturur. Anna her şeyin içyüzünü görebildiğine inanır, böylece sonunda yalnızca boşluk görür, İvan ise idrake giden yolu bulur. İvan'ın ruhunun karanlık gecesi, ölümü alt ederek ölümsüzlükle sona erer, Anna'nın kapıldığı umutsuzluksa intiharla son bulur. İvan eski hayatını reddeder, Anna ise hayatı. İvan ışığın anlamının peşinden gider, Anna'nınsa *"mumu sonsuza dek söner."*[26]

26 Vlademir Alexandrov, Anna'nın ölümüne ilişkin birçok okumayı inceler, bu okumaların hepsi de benim yaptığım ayrımla bağdaşır: Anna'yı hayatın, kendi sübjektivizminden bağımsız bir anlamı olabileceğini görmekten alıkoyan iflah olmaz bencilliğiyle İvan'ın, değişen bakış açısıyla yaşadığı "sevinç" de-

İvan'ın dönüşümünü, geleneksel Hıristiyanlık anlayışı üzerinden okumak, yalnızca hicvi ve İvan'ın dönüşümünü değil, İvan'ın son anlarında ailesiyle, özellikle de oğluyla kurduğu ilişkiyi anlayabilmek için de gereken en kapsayıcı çerçeveyi oluşturur. Kısa romandaki belki de en dokunaklı an, İvan'ın, başucundaki küçük oğluyla ilişki kurmaya çalıştığı andır; İvan, "Bağışla," demeye çalışır ama gücü tükenmiş olduğundan ağzından yalnızca, "Bırak," çıkar. Burada irdelenecek iki farklı yorumsal mesele vardır: Biri, İvan'ın söyledikleriyle ilgilidir, diğeriyse söylemeye çalıştığıyla. İvan'ın dile getirmeyi başarabildiklerini, Gutsche'nin öne sürdüğü gibi ölüm arzusu şeklinde okumak pek mümkün değildir, çünkü İvan başka bir şey söylemeye çalışmaktadır. Bu okuma, hikâyedeki son derece önemli bir ana da gereken önemi vermemektedir; İvan basmakalıp bir son dilek dile getirmiş ve acılarının son bulması için ölmek istemiş olsaydı, bunun yaratacağı etki üzücü fakat sıradan olurdu. Daha da önemlisi, İvan'ın gerçekten de "Bırakın, öleyim," demek istediği sonucuna varmak, onun ölüm döşeğinde geçirdiği günler ve saatler boyunca yaşadığı tüm deneyimleri boşa çıkarmak ve daha önceki hicvi hükümsüz kılmak sayılır. Bağlam daha derin bir okumaya işaret eder: İvan, "gözlerini açtı, oğlunu gördü. Acıdı oğluna," ve ancak ondan sonra konuşur. Işığın belirmesi, aynı anda da kendisinin Tanrı'nın merhametiyle sevgisini idrak etmesi, İvan'a umut verir: "Yaşamının gerektiği gibi olmadığını, ama bunu hâlâ değiştirebileceğini" anlar. Yaşamını düzeltmeyi dener ve "Söylemeye ne gerek var, yapmak gerek," diye düşünerek bu noktada karısından ve oğlundan kendisini bağışlamalarını istemeye çalışır ama yalnızca, "Bırak," diyebilir.[27]

---

neyimi birbirinden farklıdır. Vlademir Alexandrov, *Limits to Interpretation: The Meanings of Anna Karenina*, University of Wisconsin Press, Madison, 2004, s. 80-83.

27 Eserin yaygın İngilizce çevirisinin bir başarısı daha vardır: Tolstoy'un Rusçada kullandığı ses tekrarını korur (*prosti/propusti*, "Forgive"/ "Forego" [Türkçe metinde "Bağışlayın" / "Bırakın" – e.n.] olarak çevrilmiştir); iki kelimenin de aynı sesle başlaması, İvan'ın bunlardan birini söylemeyi başaramayışını daha da makul kılar, oysa Gutsche'nin önerdiği alternatifte bu özellik kaybolur.

İvan'ın oğlu Vasya'nın, babasının söylemeyi başarabildiği şeyin önemini kavrayabildiğini gösteren hiçbir işaret yoktur; İvan, kendisinin ancak ölmek üzereyken bütünüyle reddedebildiği o vurdumduymaz, maddeci hayatın bırakılmasını öğütlemiştir. Böylece sıra, meselelerin ikincisine gelmiş olur: Anlatıcının belirttiği üzere, İvan "Bırak" dediğinde aslında "Bağışlayın" demek istiyordur, ancak eleştirel odağın "Bırak" sözünün anlamı üzerinde yoğunlaşması, bu gerçeğin gözden kaçmasına neden olmuştur. Talihli bir dil sürçmesi, tam da bu noktada İvan'ın yaşadığı hayatın bırakılmasını öğütler: İvan'ın, yaşadığı hayattan ve ailesine yerleştirdiği yanlış değerlerden ötürü bağışlanmayı denediği sırada. İvan'ın affedilme çabasıyla birlikte hayatın anlamına –kendi "gittiği yöne"– ilişkin tutumundaki ters dönüş tamamlanır, Tanrı'ya tamamıyla teslim oluşu da tövbeyi ya da *metanoya*'yı gösterir; metanoya kelimesinin Yunanca kökü, hem Doğu hem Batı Hıristiyanlığında tövbeyi,

---

Gutsche başka bir yerde farklı bir çeviri önerisi getirir –"İleri/Forward"– bu çeviri, İngilizcedeki ses tekrarını korur ama anlamı yitirir çünkü "İleri" bir güç akla getirir; bu da İvan'ın, söylemek istediği bir kelimeyi bile söylemeyi başaramayışıyla açıkça sergilenen zayıflığıyla çelişir. Gutsche, Jahn'm izinden gider ve çalışması, editörlüğünü Jahn'ın yaptığı bir makale seçkisinde yer alır; Jahn daha önce "*propusti*" ibaresini "Geçmeme izin verin" şeklinde çevirerek benzer bir iddia öne sürmüştür. Bkz. Jahn, 1982, s. 235-236. Bir davranış şeklini bırakmak, ondan vazgeçmek ya da kaçınmak anlamına gelen, yani "forgo/bırak" son derece sağlam bir çeviridir. Michael R. Katz, *Tolstoy's Short Fiction*, Norton, New York, 2nd ed., 2008 adlı seçkide Maude'un çevirisinden faydalanır ama onun kullandığı "Forgo" ("Bırakın") yerine "Let me through" ("Geçmeme izin verin") kullanır; böylece Maude'un tutarlı çevirisinden –Rusçadaki ses tekrarını koruyan çeviriden– sapan diğer okumalar gibi o da aynı anlam kaybına yol açar. Maude'un çevirisine alternatif araraken, belki de Tolstoy'un iyi derecede İngilizce bildiğini ve çok sayıda İngilizce kitabı olduğunu, Maude'u çevirmeni olarak kendisinin seçmiş olduğunu ve onun yaptığı çevirileri defalarca methettiğini hatırlamakta fayda vardır. Tolstoy'un kitaplığı için bkz. Galina Aleekseva, "Tolstoy and the World of English Literature: A Survey of Leo Tolstoy's Book Collection the Estate Museum, Yasnaya Polyana", *Woolf Across Cultures*, Pace University Press, New York, 2004, s. 249-60. Tolstoy'un, çevirmenliği konusunda Maude'a yönelik övgüleri için bkz. Alymer Maude, *The Life of Tolstoy: Vol. I: The First Fifty Years*, Oxford University Press, Oxford, 1987, s. 456-73. Tolstoy, çevirmenliği konusunda Maude'u defalarca övmüş, ona "Hem iki dile de hakimiyetin hem de çevrilen konunun içine nüfuz etmen açısından senden iyi bir çevirmen tasavvur edilemez," demiştir.

aklın ve kalbin *yön* değiştirmesini ifade eder. İvan'ın yaşadığı dönüşümün tinsel derinliği için her şey söylenebilir ama onun "basit" bir dinî son olduğu söylenemez.

Modern eleştirmenler kısa romanın dinî boyutunu hesaba katmamışlardır, çünkü birinci plandakini ikinci, ikinci plandakini de birinci plana almışlardır. Metin, anlam odağı olarak öncelikli konumuna tekrar oturtulduğunda, din üzerinden bir okuma yapmak akla yakın, hatta belki de zorunlu hale gelir. Metnin incelikleri ve çok anlamlılığı –metindeki nüanslar ve göstergeler– geleneksel Hıristiyanlık anlayışı üzerinden yapılacak bir okumayı destekler. Romanın, İvan'ın basit bir şekilde "ölmek istemesiyle", "bu dünyadaki zevklerin kucaklanmasını", insanların "kardeş olmasını" teşvik etmesiyle ya da buna benzer görüşlerle çözümlendiğini ileri süren eleştirel savlar, İvan'ın tinsel özellikte bir bunalım geçirdiğini her zaman inkâr ederler; bu savlar, İvan'ın geçirdiği bunalımın dönüm noktasında, aşkın bir varlığın mevcudiyetine işaret eden önemli ayrıntıları ve bu dönüm noktasının dinî bağlamını ya küçümserler ya da görmezden gelirler.[28] Yorumsal savları, Tolstoy'un inandıklarına ya da inanmadıklarına dayandırmak anlamsızdır; roman, Tolstoy'un metnin dışındaki görüşleriyle değil, İvan'ın metnin içindeki görüşleriyle ilgilidir. İvan'ın yaşadığı tinsel bunalım ve onun çözümlenişi, Hz. İsa'nın çektiği acıları çağrıştıran bir bağlama oturtulmuş ve Yeni Ahit'e referans veren bir dille aktarılmıştır; roman, bu sayede, Tanrı'nın lütfuna ve ilahi iradenin kabulüne ilişkin somut bir deneyimi bir norm olarak ortaya koyar. Hikâye başladığı noktaya geri dönmüştür, ancak her şey değişmiştir. Dinî imgelerden ve anıştırmalardan oluşan küçük bir yıldız topluluğu, İvan'ın

28 William Nickell, İvan'ın, geçmişte yaşadığı hayatı reddetmesiyle hayatın kendisini reddetmesi arasındaki farkı göz ardı eder, bu da ikinci bir karışıklığa yol açar: İvan'ın, hür iradesiyle yaptıklarıyla istemdışı bedensel aktiviteyi birbirinden ayırmak. Nickell, İvan'ın, "hayatı elinden alındığı" için günahlarından arındığını öne sürer ama bu bir günahlardan arınma şeklinde değerlendirilemez çünkü ölümü, İvan'ın kontrolünün bütünüyle dışındadır. William Nickell, *The Death of Tolstoy: Russia on the Eve, Astapovo Station*, 1910 (Cornell University Press, New York, 2010), s. 199.

son anlarını aydınlatmıştır; onun, ıstırap deneyiminin karanlığında ana hatlarıyla seçebildiklerini doğrulamış ve ölümün çözünüşünü mucizevi bir ışık altında sergilemiştir. Eleştirel bağlamda bir inkâr tutumu benimseyerek İvan'ın ölümünü yeniden biçimlendiren çağdaş okumalar, sonuç itibariyle *İvan İlyiç'in Ölümü*'nü yoksullaştırır. İnkâr üzerine kurulmuş bir hayatı konu eden bir hikâyenin birçok eleştirel analizinde ironik olan şudur: İvan, en sonunda inkârdan vazgeçmesine rağmen, eleştirmenleri inkâra sıkıca sarılır. Eleştirel inkârdan uzak durulup dinî bir okumaya kapı açıldığında, ayrıntılara ilişkin –aksi takdirde zorlama ve ikna edicilikten uzak– açıklamalar tutarlılık kazanır ve böylelikle Tolstoy'un en büyük başyapıtlarından birindeki kusursuz anlatım açığa çıkar.

İngilizceden çeviren SERİM AS

İlya Repin'in yaptığı Tolstoy portresi, 1887.

İvan İlyiç'in Ölümü, bireyin hayatla ve ölümle hesaplaşmasının etkileyici bir anlatısı.

İvan İlyiç'in Ölümü, son günlerinde, ölümle önce mücadele eden, daha sonra çaresizce kendisini ona bırakan bir adamın yaşadıklarını anlatır. Yüksek rütbeli bir yargıç olan İvan İlyiç, iyi bir hayat yaşadığını düşünür; ancak hasta yatağında ölümün yaklaştığını anladıkça, yavaş yavaş aslında ne kadar boş bir ömür sürmüş olduğunu fark eder. O güne kadar büyük anlam yüklediği ve uğruna büyük çaba verdiği serveti, şöhreti ve saygınlığı, ölüm döşeğinde bir anda gözüne boş ve saçma görünür. Tolstoy'un büyük bir samimiyetle anlattığı bu kısa ama etkileyici roman, insan doğası, hayatın anlamı ve ölümün gerçekliği gibi temel sorulara cevap arıyor.

"Tolstoy muhteşem bir yazar. Hiçbir zaman anlayışsız değil, aptal değil, yorulmak nedir bilmiyor, bilgiçlik taslamıyor, teatralliğe düşmüyor. Diğerlerinden çok daha üstün."

JAMES JOYCE

THG 246984 CDP

ISBN-13: 978-975-05-1532-3

iletişim